د افـغانستـــان اسلامــي جـمـهوريت

لـــــــوړو زده کـــــړو وزارت

ننـګـرهـــار پـــوهـنـتـون

د عامه اداري او پالیسۍ پوهنځی

د افغانستان د سیمه ییزې حکومتولۍ اوسني وضعیت ته کتنه

Overview of the current situation of local governance in Afghanistan

(د لیسانس دورې پایلیک)

Ketabton.com

ترتیب کوونکی : محب الله (رسولي)

لارښود استاد : پوهنیار نیازمحمد (همدرد)

کال ۱۳۹۹لمریز

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننليک

دا چې د پوهنتون څلور کلنه (لېسانس) دوره د يوې ليکنې او څېړنې په بشپړېدو سره پای ته رسيږي، ما هم خپل مونوگراف او ليکنه د (**د افغانستان د سيمه ييزې حکومتولی اوسني وضعيت ته کتنه)** تر عنوان لاندې بشپړه کړې، ترڅو په دې برخه کې نورو ته د پوهې د ترلاسه کېدو د کومک باعث شي.

په لومړي قدم کې له خپل قدرمن ،عزتمن او خواږه لارښود استاد **پوهنيار نياز محمد (همدرد)** څخه د زړه له تله مننه کوم. چې د معنوي ځواک سربېره يې سپيڅلې مينه راسره شريکه کړه او ماته يې د خپل اولاد حيثيت راکړ. گران استاد ته په راتلونکې کې د الله (ج) له لوی دربار څخه د لابرياوو او خوښيو غوښتونکی يم.

په دوهم قدم کې د عامه ادارې او پاليسۍ پوهنځی له ټولو قدرمنو استادانو څخه نړۍ مننه کوم چې په څلور کلنه تحصلي دوره کې يې راسره نه ستړي کېدوونکې هلې ځلې کړې دي.

په دريم قدم کې له گرانو او نازولو ملگرو څخه هم نړۍ مننه کوم چې تل يې د زده کړو په برخه کې راسره مرسته کړې او خپلې تجربې يې راسره شريکې کړې دي.

په درنښت

محب الله (رسولي)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ

دغه لیکنه چې ما په خپل ځلور کلن تحصیلي مزل کې د (**د افغانستان د سیمه ییزې حکومتولۍ اوسني وضعیت ته کتنه)** تر عنوان لاندې ترتیب کړې، په ډېر احترام سره ډالۍ کوم:

په لومړي قدم کې مې خپل درانه پلارجان او خدای بخښـــلي خوږې مورجانې ته چې اوس زما په څنګ کې نشـته ډالۍ کوم، چې د زده کړې او تربیې لومړني اسـتادان مې دي، او همیشـه یې خپلو زده کړو ته هڅولی یم ، انګېزه یې راکړې او پخپلو تناکو او خولو تویولو له امله یې د درد سربېره همت هم راکړی.

په دوهم قدم کې مې خپلو زړه ته رانیږدې ورونو هر یو **(ښـاغلی مدیر صـیب محمد یاقوت رسـولي، او استاد پوهنیار حضرت شـاه رسـولي)** او خویندو ته ، چې تل یې زما فزیکي او معنوې ملاتړ کړی او په هر ډول شرایطو کې یې زه خپل تحصیل ته هڅولی یم ، ډالۍ کوم.

په درنښت

محب الله (رسولي)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظ

هره تحصیلي دوره د یوي رسالي ، لیکني او څیړني په تر سره کولو پای ته رسیږي. د لېسانس په دوره کې د رسالي لیکل د هر محصل له مکلفیتونو څخه دي. په همدې منظور **محب الله (رسولي)** هم د خپلې تحصیلي دورې پایلیک، (د افغانستان د سیمه ییزې حکومتولی اوسني وضعیت ته کتنه) تر عنوان لاندې، د لوړو زده کړو وزارت د مقرراتو مطابق تاکلې، نوموړي په بشپړ زیار او هڅو سره دغه لیکنه بشپړه کړي ده.

زه نیازمحمد (همدرد) د لارښود استاد په حیث د نوموړي محصل کوښښونه او هڅې د مونوګراف او څیړنې په ترسره کولو کې کافي ګڼم او تائیدوم ، د کوم لپاره یې چې د معتبرو منابعو څخه استفاده کړې ده. مګر باید یادونه وکړو چې نوموړي محصل د مونوګراف د لیکلو پر مهال یي له ماسره مشوره کړې او زما لارښوونې یې د مونوګراف په لیکلو کې رعایت کړي دي. زه یې هڅې ستایم ، د مونوګراف د بشپړیدو له امله ورته مبارکي وایم او د الله (ج) له دربار څخه په ژوند کې ورته د نورو بریاوو غوښتونکی یم.

درنښت

پوهنیار نیازمحمد (همدرد)

د عامه ادارې او پالیسی پوهنځی د علمي کدر غړی

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډيز (Abstract)

لکه څرنګه چې پوهیږو په دې ورستیو کلونو کې د غیر متمرکزې (سیمه ییزې) حکومتدارۍ عصر ګڼل کیږي، په دې عصــــر کې اصـــلاحات او ســـتراتیژۍ ټولې په غیر متمرکزه حکومتدارۍ کې رامنځته کیږي، غیر متمرکزه حکومتداري د شفافیت، حساب، کتاب، ځواب ویلو او همدارنګه د ښې حکومتولۍ ضمانت کوي. نن د انکشـــاف یا پرمختګ په زده کړو کې ولســـواکي (Democracy) او غیر متمرکزه حکومتداري (Decentralization) د هیوادونو د پرمختــګ اســـــاس جوړوي. نن ورځ د پرمختــګ فعـالیتونـه د بیروکراســـۍ د کمولو او د ادارو د غیرې متمرکز کولو ســـره نښـــتي ښـــکاري، ترڅو وکولای شـــي د نړیوالتوب او ازاد بازار اړتیاوو ته سم ځواب ووایي، نو په همدې اساس سیمه ییزه حکومتولۍ او د هغو مدیریت نه تنها په ولســواکو هیوادونو کې ورځ تربلې رشــد او وده کوي، بلکې په هغه دولتونو کې، چې هغه ولسواک ندي هم ورځ تربلې غښتلي او مخ پر وړاندې حرکت کوي، سیمه ییزه حکومتولي ټولو هغو طبقاتو د حکومتولۍ ته راجع کیږي، چې د مرکزي یا ملي حکومت څخه ښـکته خواته ترسـره کیږي. دا اصـــطلاح کیدای شـــي، یو څه ګډوونکې وي، ځکه په فدرالي حکومتونو کې، لکه په امریکا کې هر فیدریشن یا ایالت ته د سیمیزې حکومتولۍ واحد ویل کیږي، همدارنګه د ولایت او د ښار حکومتولي ته هم د سیمه ییزې حکومتولۍ کلیمه استعمالیږي.

په عمومي توګه، موږ ولای شو، چې مرکزي حکومت د ملي حاکمیت، اړوند مسایلو د بررسي، لکه د بهرني سیاست د پلي کولو د پاره استعمالیږي، خو سیمه ییزه حکومتولي له مرکزي حکومت یا ملي حکومت څخه په راښـکته کچه د حکومتولۍ مســایلو ســه ســرو کار لري. لکه څرنګه چې د افغانســتان حکومت د اساسي قانون په اساس په مرکزي او محلي حکومتونو باندې ویشل شوی، نو په همدې اساس داساسي قانون ۸ څپرکی د اداري تر عنوان لاندې لیکلو سره ۱۳۶ ماده یو مرکزي حکومت پیش بیني کوي، نو په همدې اســاس د جوړښــت له پلوه د افغانســتان د اســاســي قانون ۸ څپرکی، په ملي کچه د وزارتونو په چوکات کې د اداري واحدونو او همدارنګه په سیمه ییزه یا ټیټه کچه د ولایتونو، ولسوالیو، کلیوالي شوراګانو او د ښاروالۍ د بنسټونو د ایجاد وړاندویونه کوی. د اساسي قانون په اساس سیمه ییزه حکومتولۍ د مرکزي حکومت برخه او جز ګرځي، چې اکثریت مهمې پریکړې د مرکزي حکومت لخوا کیږي، چې په بنسټیزه توګه د مراتبو د لړۍ د عمودي اړیکو د مخبېلګې له مخې پر مخ ځي. ددې لیکنې څخه زما هدف د افغاننستان د سیمه ییزې حکومتولۍ اوسني وضعیت ته کتنه او د مرکزي حکومت سره د دوی اړیکې راسپړل دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړليک

عنوانونه **صفحه**

سريزه .... و

د څېړنې کليات

پېژندنه (Introduction) ۱
څېړنيزه ستونزه: (Research Problem) ۲
د موضوع پېژندل: (Introduce of tittle)... ۳
څېړنيزه پوښتنه (Research Question) ۵
د څېړني اهداف (Research goals).. ۵
د څېړني اهميت او ضرورت:.. ۵
تېرو ليکنو ته کتنه(Literature Review) ٦
د څېړني ميتودولوژي(Research Methodology) ۷

لـومړی څپــرکـی
سيمه ييزه حکومتولي

لومړی مبحث ـ د سيمه ييزو حکومتونو تاريخچه ۸
دوهم مبحث ـ په افغانستان کې سيمه ييزه حکومتداري.................................. ۹
لومړی مطلب ـ په افغانستان کې د سيمه ييزو حکومتونو تحولات........................ ۱۰
لومړي جز ـ د امير عبد الرحمن خان د واکمنی پرمهال دسيمه ييزو حکومتومو وضعيت ۱۰
دوهم جز ـ د امير امان الله خان د واکمنۍ پرمهال د سيمه ييزو حکومتونو وضعيت ۱۰
دريم جز- د امير امان الله خان تر واکمنی وروسته د سيمه ييزو حکومتونو وضعيت........ ۱۲
څلورم جز- د ظاهرشاه د واکمنی پرمهال د سيمه ييزو حکومتونو وضعيت................. ۱۳
پنځم جز ـ د سردار محمد داوود خان د حکومت پرمهال دسيمه ييزو حکومتونو وضعيت ۱۳
شپږم جز ـ د (۱۳۵۷ل) کال د ثور له انقلاب وروسته د سيمه ييزو حکومتونو وضعيت ۱۳
دوهم مطلب ـ په افغانستان کې اوسنی سيمه ييز حکومت ۱٤
درېيم مطلب ـ د سيمه ييزې حکومتولی اوسنی وضعيت................................... ۱۵
څلورم مطلب ـ جوړښت ۱۷
الف ـ ولايتي اداره.. ۱۹
ب ـ واليان.. ۱۹
ج ـ په ولايت کې د سکتوري وزارتونو واحدونه ۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ـ ولايتي پرمختيايي کمېټه ٢٣
ه ـ د ولايت اداري مجلس ٢٤
درېيم مبحث ـ ولايتي شورا ٢٥
څلورم مبحث ـ ولايتي محکمې ٢٧
پينځم مبحث ـ د ولسوالۍ اداره ٢٧
لمړی مطلب ـ ولسوال ٢٨
دوهم مطلب ـ د ولسوالۍ شورا ٣٠
درېيم مطلب ـ په ولسوالۍ کې د وزارتونو دريمه درجه واحدونه ٣٠
څلورم مطلب ـ د ولسوالۍ پرمختيايي اسامبله ٣١
شپږم مبحث ـ د کلي اداره ٣١
لومړی جز ـ د کلي شورا ٣٢
دوهم جز ـ د کلي پرمختيايي شورا ٣٢
دريم جز - د کليو په کچه غير رسمي ادارې ٣٥
الف ـ ملک، ارباب، قريه دار ٣٥
ب ـ خان ٣٥
ج ـ سپين ږيري، گذر ملک ٣٥
د ـ ميراو (ميراب) ٣٥
ه ـ علماء، ملايان ٣٥
و- اربکيان ٣٦
اووم مبحث ـ ښاروالي ٣٦
لومړی مطلب ـ د ښاروالۍ رامنځته کول، ادغام او له مينځه وړل ٣٦
دوهم مطلب - د ښاروالیو د رامنځته کولو لپاره معيارونه ٣٧
درېيم مطلب - د ښاروالیو د رامنځته کولو، يوځای کولو، او له منځه وړلو پړاوونه ٣٧
څلورم مطلب - د ښاروالۍ د ادغام لپاره شرايط ٣٧
پينځم مطلب - د ښاروالیو د له منځه وړلو لپاره شرايط ٣٨
اتم مبحث ـ د ښاروالیو دلبندي ٣٨
لمړی مطلب - د ښاروالۍ د دلبندۍ لپاره فکتورونه ٣٨
دوهم مطلب - دنوم ايښودلو لپاره معيارونه ٣٨
درېيم مطلب - د ښاروالۍ دندې ٣٨
څلورم مطلب - د خدمتونو وړاندې کول ٣٩
پينځم مطلب - اداري او پرمختايي دندې ٤٠
شپږم مطلب - د ښاروالیو لپاره اداري جوړښت او ميکانيزم ٤٠
اووم مطلب - د پاليسۍ موخې ٤١
اتم مطلب - د ښاروالۍ خدمتونه ٤١

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم مطلب ـ د ښاروالیو اقتصادي تشبثات ۴۳
لسم مطلب ـ په دې برخه کې د پالیسی موخې ۴۳
نهم مبحث ـ د سیمه ییزه اورګانونو خپلواکه اداره ۴۳
لومړی مطلب ـ د سیمه ایزو ارګانونو د خپلواکه ادارې اهداف ۴۳
دوهم مطلب ـ د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکه ادارې موخې ۴۴
دریم مطلب ـ د سیمه ییزو ارګانونو د خپلواکې ادارې تشکیلات ۴۴
څلورم مطلب ـ اداري اصلاحات ۴۴
پینځم مطلب ـ مرستیال والیان او ولسوالان ۴۵
شپږم مطلب ـ لومړیتوبونه ۴۵
اووم مطلب ـ د سیمه ییزه اداراتو پالیسي ۴۵
اتم مطلب ـ د سیمه ییزو ادارو د پالیسی بنسټونه ۴۶
لسم مبحث ـ د افغانستان دسیمه اییزو ادارو تګلاره (پالیسی) موخې ۴۶
لومړی مطلب ـ خلکو ته حساب ورکول ۴۷
یوولسم مبحث ـ د سیمه ییزې حکومتولی سمون ۴۷
لومړی مطلب ـ شوی پرمختګ ۴۸
دوهم مطلب ـ ننګوني ۴۸
لومړی جز ـ بیخ بنسټیزې ننګونې ۴۸
دوهم جز ـ قرینوي او سپستمي ننګوني ۴۹
دریم جز ـ بنسټي او جوړښتي ننګوني ۵۰
دوولسم مبحث ـ د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره د وزارتونو پر وړاندې ۵۳
دیارلسم مبحث ـ دولتي سکتور د خصوصي او مدني ټولني پر وړاندې ۵۳
څوارلسم مبحث ـ شته فرصتونه ۵۴
پینځلسم مبحث ـ د ستراتېژیک ژورلید او عملي چارو تر منځ د همغږی باوري کول ۵۶
شپاړسم مبحث ـ د سیمه ییزې حکومتولی د مهمو برخوالو په ګوته کول او د هغوی د دندو روښانه کول ۵۶
اوولسم مبحث ـ : له ښکته ـ پورته حساب ورکولو پیاوړي کول، د ولایتي شوراګانو د څار د حق ملاتړ ۵۷
اتلسم مبحث ـ د ولسوالی او کلي استازیتوب ۵۷
نولسم مبحث ـ د پرمختیایي شورا جوړښت ۵۸
لومړی مطلب ـ د شورا دندې او تنظیم ۵۸

دویم څپرکی
د افغانستان په سیمه ییزه حکومتولی کې مالي چارې

لومړی بحث ـ پلان جوړونه او مالي چارې ۶۱
لومړی مطلب ـ د ولایتي پلان او بودیجې جوړولو بهیر ۶۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم مطلب ـ غیرمرکزي کول او سیمه ییزې مالي چارې ٦٣
درېیم مطلب ـ د بودیجې جوړولو بهیر او حکومتولي ٦٤
څلورم مطلب ـ په افغانستان کې ولایتي پلان او بودیجه جوړول ٦٦
پینځم مطلب ـ اداري جوړښت او لوبغاړي ٦٧
دوهم بحث ـ د غیرمرکزي ولایتي بودیجو غوراوی : د بودیجې عمودي او افقي ډولونه ٦٩
الف : عمودي غیرمرکزیتوب ٦٩
ب : افقي غیرمرکزیت ٦٩
لومړی مطلب ـ د افغانستان د ملي او سیمه ییزې بودیجې او پلان جوړولو بهیر ٧٠
دوهم مطلب ـ د بودیجې عمده او فرعي واحدونه ٧١
درېیم مطلب ـ د بودیجې ترتیبولو او اجرا کولو بهیر ٧١
څلورم مطلب ـ د بودیجې ترتیب او ولایتونه ٧٢
پینځم مطلب ـ د بودیجې منظوري او ولایتونه ٧٣
شپږم مطلب ـ د بودیجې اجراء او ولایتو لپاره یې عواقب ٧٣
اووم مطلب ـ د ارزونې او پلټنې بهیر ٧٤
درېیم بحث ـ د افغانستان د عامه مالي چارو د مدیریت سیستم ٧٤
لومړی مطلب : د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي ٧٥
دوهم مطلب ـ د ولایتي بودیجې او پلان جوړولو په برخه کې نیمګړتیاوې او سپارښتنې ٧٦
لومړی جز ـ له اندازې زیات د چارو مرکزیت ٧٦
دوهم جز ـ ناڅرګند او ګونګ اداري رولونه یا دندې ٧٧
درېیم جز ـ اجماع او مخالفتونه ٧٨
څلورم جز ـ د ځواب ورکونې کمی ٨٠
پایله ٨٢
وړاندیزونه ٨٤
اخځلیکونه (Reference) ٨٥

(c) ketabton.com: The Digital Library

سريزه

نحمده و نصلی علی رسوله الکريم اما بعد فاعوذ با الله من الشيطن الرجيم، بسم الله الرحمن الرحيم (و اذ قال ربک للملائکه انی جاعل فی الارض خليفه)[1]
ژباړه: او (ياد کړه ای محمده!) هغه وخت چې وويل پروردګار ستا پرښتو ته چې بېشکه زه ګرځوونکی يم په ځمکه کې د يوه خليفه.

په ټولنه کې د سازمانونو خپله اداره کول د انسانانو له طبعی اړتياوو څخه دي؛ خو د ټولنيزوالي ځانګړني پربنسټ هيچاته هم اجازه نشته چې په وګړنيز شکل خپلې اړتياوې په خپله پوره کړي يا په يوازېتوب ژوند وکړي؛ نو د ټولنيز ژوند د پرمخ بيولو په خاطر په ملي، ايالتي، او محلي کچه د سيستم موجوديت ته اړتيا ده؛ ترڅو د بشري ژوند بېلا بېلې برخې ترتيب او تنظيم کړي او دسپلين رامنځته کړي. د همدغو برخو د ترتيب او تنظيم په پار دولت (نظام) رامنځته کېږي، د ملي ګټو د ساتنې او او امورو تنظيمولو لپاره ځانته بېلابېلې اداري او مديريتونه جوړوي؛ څو په ملي او سيمه ايزه کچه دعوامو د ژوند سطحه لوړه کړي، ټولې ستونزې له منځه يوسي او يو هوسا او پرمختللې ټولنه رامنځته کړي؛ سيمه ييزه حکومتولی د ټولنيزو رشتو ترمنځ پاتې شونې موضوع ده چې خپل سير د حقوق اوسياسي علومو، عامه اداري، اقتصاد او نورو څخه بشپړه کړي، ځکه سيمه ايزه حکومتولی د حقوقو په وسيله حقوقي شخصيت او قانوني واکونه برسي کوي، سياسي علوم يې اړيکې دسياسي حاکمه هيأت سره تربحث لاندې نيسي. د عامه اداري څخه د عمومي چارو د اداره کولو په خاطر روشونه او فنون زده کوي او د اقتصاد علم په سيمه ايزه سطحه په دې لټه کې ده، چې د سيمه ييزو خلکو د غوښتنو او لږو امکاناتو ترمنځ تعادل رامنځته کړي.

د افغانستان د حکومتدارۍ سيستم له پيله د مرکزي سيستم په اصولو ولاړ شوی دی، خو د وخت په تېرېدو سره يې د سيمه ييزې حکومتدارۍ د بنسټونو د تقويې او نويو جوړښتونو د رامنځته تګ لپاره زمينې برابرې شوې، همداراز په تاريخي لحاظ د قوي مرکزي حکومتدارۍ لرونکی هېواد ګڼل کېږي.

همداراز ما ددغه ليکنې په اړه معلومات په دوو فصلونو کې راټول کړي، چې په لومړی فصل کې د سيمه ييزې حکومتولۍ تاريخچه ، د هغه پېژندنه، او همدارنګه د افغانستان سيمه ييزې حکومتولۍ اوسنۍ وضعيت ته کتنه شوې او آخر فصل د افغانستان په سيمه ييزه حکومتولۍ کې مالي چارې ته ځانګړی شوی.

[1] القرانکريم، سورت البقره: (۳۰) آيت

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څېړنې کليات

پېژندنه (Introduction)

له تاريخي لحاظه لومړنی نهاد او موسيسه، چې منځ ته راغلې ده هغه کورنۍ ده، کورنۍ تر ډېره حده د خپلو داخلي چارو په ادراه کولو کې ازادې او مستقلې وې او کولای يې شول چې په هر ډول وغواړي خپلې چارې منظمې او د هغوی لپاره قواعد وضع کړي، په تدريجي ډول کورنۍ غټې شوې او يوه طايفه او قوم يې تشکيل کړ، د طايفې او قوم د چارو د اداره کولو لپاره د قوم مشرانو او سپين ږيرو به پريکړې نيولې، د طايفو يو ځايوالي څخه غټې ټولنې رامنځته شوې، چې د يو مشر لخوا به اداره کېدلې، د دغې ټولنې د چارو د اداره کولو لپاره، چې تر پخوانيو ټولنو غټه ټولنه وه، ډېرو اشخاصو مداخله کوله او د دې لپاره چې د غټو رئيسانو (مشرانو) ټاکنه د نه رضايت او جنجال باعث نشي، ځينې وخت سپين ږيرو د هغوی په ټاکلو کې نظر ورکاوه او د خلکو ټول جنجالونه يې د دغې ټولنې په داخل کې حلول، مشرانو به د خپل عرف او عاداتو مطابق د ضرورت وړ مقررات وضع کول او دهغوی د اجرا څخه به يې څارنه کوله او د نظرونو د اختلاف په صورت کې به يې قضاوت او فيصله کوله، ورسته داسې حاکمان پيدا شول، چې په دې وتوانېدل، تر څو سيمه ييز کوچني حکومتونه او ازادی له منځه يوسي او يا يې محدودې کړي. او يو مرکزي حکومت رامنځته او ټولې پرېکړې يې په خپل ځان پورې منحصرې کړې، د يو قوي مرکزي حکومت رامنځته کېدل د هغو خلکو په منځ کې، چې د ګډو تاريخي ادابو او رسومو درلودنکي وو. د ملي وحدت لپاره يو تاريخي ضرورت وو او ډېرې ګټې يې له ځان سره درلودې، خو هغه وخت حکومتونه د سيمه ييزې ادارې د له منځه تلو باعث شول، پېړۍ وړاندې دا چې سياسي سازمانونه او د ټولنو حکومتونه د تکامل دغه حد ته ورسيږي حکومتونو د کوچنيو واحدونو په سطح اعتبار او وجود درلود، دغه کوچني سيمه ييز حکومتونه په ختيځ او خصوصاً په منځمې ختيځ کې د اوږدو تاريخي سوابقو لرونکي دي، د دغه کوچنيو سيمه ييزو حکومتونو تدريجي بدلون د دې باعث شو، چې د لومړي ځل لپاره په دغه منطقه کې غټې امپراطورۍ رامنځته کړې، په اروپا کې هم ترملي حکومتونو د سيمه ييزو حکومتونو سابقه ډېره پخوانۍ او قديمي ده په يونان کې مخکې له دې، چې ملي حکومت تامين شي، کوچنيو سيمو د ښار په نامه وجود درلودې، چې د خپلې ازادۍ د ساتلو په خاطر يې يو د بل سره جنګونه کول او پېړۍ يې وکولای شول، چې ملي وحدت د رامنځته کېدو مانع شي.[1]

ځينې هغه هيوادونه چې اوس د پرمختګ په حال کې دي، لکه کانګو، افغانستان، او لبنان، چې تر اوسه هم سيمه ييز حکومت په خلکو کوي، چې په دوی کې تر اوسه پورې ملي حکومت په واقعي ډول خپل اقتدار نه دئ ترلاسه کړئ، زموږ په هيواد کې تر مشروطه نظام مخکې او حتی کلونه وروسته له هغه يو مرکزي حکومت، چې وکولای شي خپل نفوذ په ټوله هيواد کې خپور کړي وجود نه لري قبايلو او ټولو سيمه ييزو قدرتونو بې له دې، چې د مرکزي حکومت سياست او غوښتنو ته توجه وکړي په هر ډول، چې به يې خوښه وه خپلې داخلي چارې اداره کولې. والي، چې د بادشاه له خوا به د اشرافو او

۱ـ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار : عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص (۸۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاهزادګانو له منځ څخه د ولایت لپاره ټاکل کېده یو مستقل ولایت یې په لاس کې اخیست او په خپله به یې د اخلافاتو په حل او فصل کې کړنې ترسره کولې.[1]

څېړنيزه ستونزه: (Research Problem)

د افغانستان مرکزي او سیمه ییزې حکومتولۍ لکه څرنګه چې ضرورت او اړتیا ده تر اوسه پورې په هغه کچه یو روښانه لرلید نلري او که ویې لري خلک او کارمندان یې ترې ناخبره دي، د دوی ترمنځ تر اوسه پورې په اکثریت مواردو کې اړیکې ګونګې پاتې دي. له سیمه ییزې حکومتولۍ څخه موخه ولایت او ولسوالۍ دي. دغه اداري لا هم لکه څنګه چې باید فعاله وي، هغسې نه دي فعاله، د نفوس د تراکم او یا ابهام، جغرافیایي پولو او حدودو د ابهام، د خپلواک بودجوي واحد د نشتوالي، د مرکز د نه پاملرنې او ګنو نورو لاملونو له مخې سیمه ییز مسوولین نشي کولی خپلې ورسپارل شوې دندې چې ښه حکومتولي او خلکو ته د اسانتیاو او خدمتونو برابرول دي په ښه توګه ترسره کړي. د سیمه ییزې حکومتولۍ عمده ستونزه د خپلواک بودجوي واحد نشتوالی دی. دوی ته څکه خپلواک بودجوي واحد په پام کې نه دی نیول شوی چې د هر ولایت هره سکتوري برخه پلازمېنه کابل کې په یو وزارت پورې تړلې ده. د دې تاوان دادی چې ځینې وزارتونه له لویه سره او ځینې بیا د ولایتونو په کچه ستونزې لري، یانې په ولایت کې د دوی استازی او مسوول دومره ظرفیت او توانایي نه لري چې خپله کلنۍ برنامه د یاد ولایت اړوندو ستونزو او لومړیتوبونو ته په پام سره پلان جوړ او تطبیق کړي. همدارنګه په بېلابېلو سکتوري ریاستونو او برخو کې د منابعو د کنټرول او څارنې برخه هم کمرنګه او کمزورې ده. په دې برخه کې بله عمده ستونزه داده چې ځینې ولایتونه یا اړوند سکتوري ریاستونه پر خپل وخت بودیجه نشي ترلاسه کولای، حتی د کال په دویمه یا دریمه ربعه کې ناوخته ورته بودیجه ورکول کېږي. له همدې امله په اکثره ولایتونو کې د بودیجې معقول مصرف او موثریت کم دی او هغه خدمات او اسانتیاوې چې باید خلکو ته برابرې شي، پر وخت نه برابرېږي.

په ولایتونو کې د بېلابېلو سکتوري ادارو نه همغږي او نه همکاري د سیمه ییزې حکومتولۍ یوه بله ستونزه ده، چې له امله یې وخت، منابع او فرصتونه ضایع کېږي. د بېلګې په توګه پوهنې یا کلیو پراختیا ریاست د ښوونځیو او انکشافي چارو لپاره کافي بودجه لري او پر وخت هم انتقال شوې، خو یاد ریاستونه د بودجې د مصرف او انکشافي چارو د ترسره کولو لپاره په سیمه کې د امنیتي سکتور همکارۍ ته اړتیا لري، تر څو د سروې، ډیزاین او انکشافي چارو د پیلولو او تطبیق لپاره امن او خوندي چاپېریال ورته برابر شي، خو د یاد سکتور د نه همکارۍ له امله د سکتوري ریاستونو منابع، وخت او فرصتونه ضایع کېږي او خلک له خدماتو محروم پاتې کېږي. په سیمه ییزه حکومتولۍ او ځینو ولایتونو کې د فساد او انحصار د شتون شکایتونه هم موجود دي. یانې ځینې سکتوري اداري او ریاستونه د خلکو په شخصي کاروبار او سوداګرۍ بدلې شوې دي. یوازې او یوازې د څو مشخصو افرادو او اشخاصو په خدمت کې دي. یا باید یوازې د هغوی چارې پرمخ بوځي او یا هغوی ته د میاشتې معلوم باج ورکړي کنه له دې ذ مه وارۍ به یې ګوزاره سخته وي. د سیمه ییزې حکومتولۍ د لومړۍ درجه مسوولینو یانې والي او امنیه قوماندان او همدارنګه د اړوندو وزارتونو د مسوولینو مسوولیت دی چې خپلې اړوندې

---

١ څرګند، نور علي . (١٣٩٥ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ٨٦-٨٧

(c) ketabton.com: The Digital Library

اداري او رياستونه د دغه وړ فساد او انحصار له حالته وباسي او په خدمتګارو ادارو يې بدلې کړي. په دې برخه کې د ولس او خلکو رول هم ډېر مهم دی. دوی دې اوله درجه مسوولينو ته د فاسدو او انحصاري او بې کفايته ادارو په اړه خپل مستند شکايتونه وکړي. حتی په دې اړه دې سوله ييز لاريونونه وکړي، ځکه د خلکو غږ او اقدام په دې برخه کې مهم دی تر څو يو مثبت ولسي فشار وارد شي او د همدغه فشار له امله ټول مسوولين متوجه شي او اقدام وکړي. تر هغو چې د سيمه ييزې حکومتولې په کچه دا او دېته ورته نورې ستونزې او بې عدالتی له منځه لاړې نشي او خلکو ته پر وخت او مهمې اسانتياوې او خدمات وړاندې نشي، نو تر هغو به د حکومت او ولس تر منځ شته واټن د کمېدو پرځای برعکس ورځ تر بلې زيات شي.

د موضوع پېژندل: (Introduce of tittle)

لکه څرنګه چې يويشيمه پېړۍ د غير متمرکزې (سيمه ييزې) حکومتدارۍ عصر ګڼل کيږي، په دې عصر کې اصلاحات او ستراتيژۍ ټولې په غير متمرکزه حکومتدارۍ کې رامنځته کيږي، غير متمرکزه حکومتداري د شفافيت، حساب، کتاب، ځواب ويلو او همدارنګه د ښې حکومتولۍ ضمانت کوي.

نن د انکشاف يا پرمختګ په زده کړو کې ولسواکي (Democracy) او غير متمرکزه حکومتداري (Decentralization) د هيوادونو د پرمختګ اساس جوړوي. نن ورځ د پرمختګ فعاليتونه د بيروکراسۍ د کمولو او د ادارو د غيرې متمرکز کولو سره نښتي ښکاري، ترڅو وکولای شي د نړيوالتوب او ازاد بازار اړتياوو ته سم ځواب ووايي، نو په همدې اساس سيمه ييزه حکومتولۍ او د هغو مديريت نه تنها په ولسواکو هيوادونو کې ورځ تربلې رشد او وده کوي، بلکې په هغه دولتونو کې، چې هغه ولسواک ندي هم ورځ تربلې غښتلې او مخ پر وړاندې حرکت کوي، دا چټک پرمختګ نه تنها، چې تر غربي نړۍ پورې محدود نه شو، بلکه ريښې يې شرقي نړۍ ته هم ورسيدې. سيمه ييزه حکومتولې ټولو هغو طبقاتو د حکومتولۍ ته راجع کيږي، چې د مرکزي يا ملي حکومت څخه بسکته خواته ترسره کيږي. دا اصطلاح کيدای شي، يو څه ګډوونکې وي، ځکه په فدرالي حکومتونو کې، لکه په امريکا کې هر فيدريشن يا ايالت ته د سيميزې حکومتولۍ واحد ويل کيږي، همدارنګه د يا ولايت او د ښار حکومتولې ته هم د سيمه ييزې حکومتولۍ کليمه استعماليږي. په عمومي توګه، موږ ويلای شو، چې مرکزي حکومت د ملي حاکميت، اړوند مسايلو د بررسي، لکه د بهرني سياست د پلې کولو د پاره استعماليږي، خو سيمه ييزه حکومتولې له مرکزي حکومت يا ملي حکومت څخه په راښکته کچه د حکومتولۍ مسايلو سره سرو کار لري. خو بيا هم په اوسنۍ نړۍ کې، لکه د اروپا په اتحاديه کې دا بحث نور هم مغالطي ته ځي، چيرې چې بهرنی سياست د سيمې په کچه ترسره کيږي نه د هيواد په کچه. اداري جوړښت او د حکومتدارۍ واکونه د سيمې په کچه د مختلفو هيوادونو په وړاندې مختلف دی، د مرکزي حکومت څخه ښکته حکومتي پوړ عموماً د اداري جوړښتونو يا اداري واحدونو او د سياسي واک لرونکی وي. سياسي سيمه عبارت له هغه سيمې څخه ده، چې د انتخابي حکومت لرونکې وي. او اداري ساحه يا سيمه عبارت له هغې سيمې څخه ده، چې د يو خدمت (يا عامه خدماتو) د عرضې او کنترول د پاره ايجاد شوې وي. موږ په عمومي توګه دا خبره نه شو تثبيتولای، ځکه د مثال په ډول په هالنډ کې سياسي سيمه نيغ په نيغه د ملي حکومت څخه را ښکته پوړ د حکومتولی نه دئ، بلکې د ولايت او ښار ترمنځ واقع سياسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړښت دئ. یوه لاره د سیمه ییز حکومت د مطالعې یا رامنځته کېدو لپاره هغه د سیمو ایجاد یا د سیمه ییزې حکومتولۍ د رامنځته کېدو پروسه ده. د سیمې پالل (Regionalism) سیمې په کچه جغرافیو رامنځته کول دي، چې عموماً د مرکزي حکومت په خلاف ترسره کیږي، خو سیمیز کول (Regionalization) بیا د حکومت په واسطه ترسره کیږي، ترڅو د سیمې په کچه محلي حکومتولی او محلي ادارات رامنځته کړي. د سیمې پالل یا ریجنلیزم یو ایډیالوژیک یا سیاسي حرکت یا خوځښت دئ، چې د سیمې په کچه، چې د ځانګړي جغرافیې سره سمون خوري د ځانګړي سیاسي جوړښت یا پېژندګلوۍ پر بنسټ د سیمیز حکومت رامنځته کولو پروسې ته ویل کیږي، لکه د نشنلزم په څېر ریجنلیزم هم د اروپا په ګڼو سیمو کې د نولسمې پېړۍ په اوږدو کې وده وکړه. ګڼو خلکو د ګډو ځانګړنو یا ټولنیزې پېژندګلوۍ (Collective Identities) له مخې د سیاسي ګډو جوړښتونو رامنځته کولو ته مخه وکړه. د هغو کوښښونو په المان او ایتالیا کې، د مثال په ډول د نویو دولتونو د رامنځته کېدو سبب شو، کوم چې د سیمو په کچه رامنځته شول. په دې برخه کې داسې کوښښونه هم ترسره شوي، چې د سیمې په کچه نوی سیاسي جوړښتونه یا دولتونه د امپراطوریو له خېټو راجوړ کړي. سیمه جوړونه (Regionalization) بیا ډېر له پاسه د ښکته خوا سیاست ته ویل کیږي. یا داچې دا تر ډېره بریده د ادراي جوړښت د رامنځته کېدو په مانا وي نسبت سیاسي تشکیل یا اداري جوړښت رامنځته کولو ته په ښکاره، مرکزي حکومت کوښښ کوي، چې د اداري چارو د سمونو او سمبالښت دپاره د سیمې په کچه اداري واحدونه رامنځته کړي. سیمه جوړونه کیدای شي داسې رامنځته شي، چې مرکزي حکومت ټول واکونه له ځان سره خوندي وساتي اویا دا چې مرکزي حکومت ځینې ځانګړې اداري واکونه په خپلواکه توګه سیمیز حکومت ته محول کړي. په داسې جوړښت کې عموماً مالي مسایل یا واکونه تل د مرکز او سیمې ترمنځ د کشمکش د را پیدا کېدو سبب ګرځي. مالي اړیکې عموماً د حکومت د اداري واحدونو ترمنځ جنجالي مسایل ګڼل کیږي. مرکز عموماً د خپلو اقتصادي پلانونو په لرلو سره غواړي په مالي مسایلو کنترول ولري د کومو پایلې، چې عموماً د سیمې د حکومتونو په کړنو او جوړښت اغېزه ښندي، د مثال په ډول، د پیسو په پرسوب به مرکزي حکومت په ډېرو سختیو کنترول لرلای شوای، په هغه صورت کې که چیرې سیمه ییز حکومتونه د پرسوب یا د پیسو د نرخ په ټاکلو کې ښکیل وای. همدارنګه سیمه ییزې اداري یو ډول مالي خپلواکۍ ته اړتیا لري ددې دپاره که چیرې هغوی د یو هیواد د اداري کارونو د مخ بیولو او تنظیم د پاره په دندو ګمارل کیږي او یا هم د مرکز د پالیسیو د عملي کېدا غوښتنه ترې کیږي.[1]

لکه څرنګه چې د افغانستان حکومت د اساسي قانون په اساس په مرکزي او محلي حکومتونو باندې ویشل شوی، نو په همدې اساس داساسي قانون (۸) اتم څپرکی د اداري تر عنوان لاندې لیکلو سره ۱۳۶ ماده یو مرکزي حکومت پیش بیني کوي، نو په همدې اساس د جوړښت له پلوه د افغانستان د اساسي قانون (۸)اتم څپرکی، په ملي کچه د وزارتونو په چوکات کې د اداري واحدونو او همدارنګه په سیمه ییزه یا ټیټه کچه د ولایتونو، ولسوالیو، کلیوالي شوراګانو او د ښاروالۍ د بنسټونو د ایجاد وړاندویونه کوی. د اساسي قانون په اساس سیمه ییزه حکومتولۍ د مرکزي حکومت برخه او جز ګرځي، چې اکثریت مهمې پرېکړې د مرکزي حکومت لخوا کیږي، چې په بنسټیزه توګه د مراتبو د لړۍ د

---

۱ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار : عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۸۶،۷۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمودي اړیکو د مخبېلګي له مخې پر مخ ځي. په دې لیکنه کې زه د افغانستان د سیمه ییزې حکومتولی مدیریت او جوړښت ته کتنه کوم.

څېړنیزه پوښتنه (Research Question)

آیا د افغانستان د سیمه ییزې حکومتولۍ اوسنۍ وضعیت څرنګه ارزولای شو؟

د څېړنې اهداف (Research goals)

- څو په دې پرخه کې ښه پوهه ترلاسه شي چې په اوسني وخت کې د افغانستان په سیمه ییزه کچه او په تیره بیا د حکومت تر نفوذ لاندی سیمو کې، حکومتداري څنګه کار کوي.
- د سیمه ییزې حکومتولۍ په تګلارې کې له اوسني سمون سره د سیمه ییزې حکومتولۍ د پلي کوونکو د کارونو، ونډو، بهیرونو، چوپړونو،مسولیتونو او صلاحیتونو په اړه پوره وضاحت کول؛

د څېړنې اهمیت او ضرورت:

د سیمه ییزې حکومتولی د سېستم کاري ډګر ډېر مهم دی. د عامه خدمتونو رسونه د اداري د سیمه ییزو واحدونو لخوا په ځایي کچه ترسره کېږي، خو د دغو چوپړونو په اړه مهمې پرېکړې د مرکزي حکومت لخوا کېږي، چې په بنسټیزه توګه د مراتبو د لړۍ د عمودي اړیکو د مخبېلګي له مخې پر مخ ځي.

په ټولنه کې د سازمانونو خپله اداره کول د انسانانو له طبعی اړتیاوو څخه دي، خو د ټولنیزوالي ځانګړنې پربنسټ هیڅاته هم اجازه نشته چې په وګړنیز شکل خپلې اړتیاوې په خپله پوره کړي یا په یوازېتوب ژوند وکړي؛ نو د ټولنیز ژوند د پرمخ بیولو په خاطر په ملي، ایالتي، او محلي کچه د سیستم موجودیت ته اړتیا ده؛ ترڅو د بشري ژوند بېلا بېلې برخې ترتیب او تنظیم کړي او دسپلین رامنځته کړي.

د همدغو برخو د ترتیب او تنظیم په پار دولت (نظام) رامنځته کېږي، د ملي ګټو د ساتنې او او امورو تنظیمولو لپاره ځانته بېلابېلې اداري او مدیریتونه جوړوي؛ څو په ملي او سیمه ییزه کچه دعوامو د ژوند سطحه لوړه کړي، ټولې ستونزې له منځه یوسي او یو هوسا او پرمختللې ټولنه رامنځته کړي.

افغانستان چې ۳۴ ولایتونه، کابو ۴۰۰ ولسوالی او زرګونه کلي لري. د سیمه ییزې حکومتولۍ کاري ډګر په دې مهم دی، چې د پلازمېنې کابل ښار له چارو پرته د پرېکړې کولو ټول بهیرونه پکې باید شامل وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تېرو ليکنو ته کتنه (Literature Review)

ددې څېړني موضوع (په افغانستان کې د سيمه ييزې حکومتولۍ اوسني وضعيت ته کتنه) ده، دا ډول څېړنې په افغانستان کې د سيمه ييزې حکو متولۍ تر عنوان لاندې او دېته ورته موضوع ګانو په اړه ډيرې زياتې ليکنې او څېړنې ندي شوي تر اوسه پورې يې واکونه او مسوليتونه سم نه دي روښانه شوي، په اکثريت مواردو کې ګونګ پاتې دي خو بيا هم ځينې نړيوالو د افغانستان په سيمه ييزه حکومتولۍ کې ځينې ليکنې او څېړنې د افغان حکومت سره په ګډه همکاري پدې برخه کې کړې دي ، چې ځينې يې په لاندې ډول دي.

د افغانستان د څېړنې او ارزونې اداره (AREU) ،او د جرمني د اقتصادي همکاريو او پراختيا فدرالي وزارت ترتمويل لاندې،آريا نجات، کرېستوف ګوستوني، بصير فدا، او يان کولر،۱۳۹۵ کال کې په (په افغانستان کې سيمه ييزه حکومتولي) تر عنوان لاندې څېړنه ترسره کړې، چې هدف او نتيجه يې د شورا (د سيمه ييزه پرمختيايي شورا کاري فعاليت ، د شورا ښکيلتيا ، ټاکنې او د ملي پيوستون پروګرام تاديات) د راټلونکې او د ولسوالۍ او کلي په کچه د حکومتولۍ په اړه د برداشتونو، ترمنځ اړيکې پيدا کول وو. کوم معلومات چې دوی په دې برخه کې وړاندې کړي، غواړم چې دې برخه کې نور معلومات هم ور اضافه کړم، لکه : په اوس وخت کې د سيمه ييزو شوراګانو رول، د ولسوالۍ او کلي د اړيکو ارزونه؛ هغه څه دي چې زه غواړم ورته کتنه وکړم.

هيمش نيکسن،۱۳۸۷ل، ددې عنوان لاندې (په افغانستان کې د سيمه ييزحکومت جوړونه)، ژباړه، امان الله اتل، د ۱۳۸۸ل، څېړنه ترسره کړې چې نتيجه او موخه ددغه څېړنې د ۲۰۰۲ م کال راپدې خوا په افغانستان کې په بيلابيلو سيمه ييزو کچو کې د حکومت جوړونې د نوښتونو د يوی لړۍ په هکله د شواهدو او ليدنو کتنو تشريح او انځورول و و. د لته زما هدف د (۲۰۰۲م) کال را پدې خوا هغه بدلونونه جې د سيمه ييزې حکومتولۍ په جوړښت کې رامنځته شوي ددې څېړنې په اساس غواړم ورته کتنه وکړم. چې آيا تراوسه په سيمه ييزه حکومتولۍ کې هغه د ۲۰۰۲ م کال ستونزې حل شوي؟

د افغانستان د څېړنې او ارزونې اداره(AREU) ،او د جرمني د اقتصادي همکاريو او پراختيا فدرالي وزارت ترتمويل لاندې، نعمت الله بيژن او فرحت اميل، ۱۳۹۵ل، (په افغانستان کی د پلان او بوديجی جوړولو بهيرغير مرکزی کول) تر عنوان لاندې څېړنه ترسره کړې، د دې څېړنې اصلي هدف او نتيجه دا وه چې په افغانستان کی د پلان او بوديجی جوړولو بهيرغير مرکزی کول څومره موثر او ګټور دي. زه غواړم معلوم کړم چې د افغانستان په سيمه ييزه حکومتولۍ کې د پلان او بوديجې په هغه اوسنی مېکانيزم چې ورڅخه استفاده کيږي څنګه دئ؟ ، او هم په اوس وخت کې د پلان او بوديجې د غير مرکزي کولو موثريت څومره ګټور دی؟ غواړم ورته کتنه وکړم.

همدارنګه د افغانستان د څېړنې او ارزونې ادارې په معلوماتي پاڼه کې د (سارا ليستر او هيمش نيکسن،۲۰۰۶م)، څېړنه (ژباړونکی: احمدالله امرخيل) چې عنوان يې (په افغانستان کې د ولاياتو د حکومت جوړښتونه له ګډوډيا څخه د سمون په لور) تر سره شوي ده داهميت وړ ده. غواړم معلوم کړم چې د ۲۰۰۶ م کال څخه تر اوسه دې ګډوډيو ته کومي د حل لارې وړاندې شوي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه د په ایران کې د سیمه ییزې حکومتولی په باره کې د دکتر ابراهیم رومینا، څېړنه چې په (۱۳۹۵ل) کال کې ترسره کړې، د څېړنې موضـوع، (تاثیر تخصـص گرایی بر کارکرد دولت محلی، مورد: شـورای اسـلامی شـهر ایران)، چې نتیجه یې په تهران کې په سـیمه ییزه حکومتولی کې د ولایتي شورا لپاره د مسلکي اشخاصـو د نشتون ، د دوی د تجربې نشتون او په سیاسي سلیقه د دوی انتخاب له وجې د دولت کارونو ته ځنډ جوړ کړی. دلته زه غواړم معلوم کړم چې آیا دغه سـتونزې د افغانسـتان په سیمه ییزه حکومتولۍ کې هم شته او کنه؟

د څېړنې میتودولوژي (Research Methodology)

په دغه څېړنه کې ما د دوهم لاس معلوماتو (secondary data) څخه ګټه اخیسـتې ده، دغه دوهم لاس معلومات مې په سـیتماتیکه توګه ، په افغانسـتان کې اړوند اداراتو څخه چې پدې برخه کې معیـاري لیکنې کړې، همـدارنګـه د معیـاري کتـابونو، مقـالو، څېړنو، قوانینو، ژورنالونو او انټرنېټ څخه ترلاسه کړي.

هڅـه مې کړې چې هغه معلوماتو ته ترجع ورکړم چې د قوي اعتبار څخه برخمن وي، تر څو په راتلونکي کې مو مونوګراف د اعتبار او استفادې وړ واوسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی
سیمه ییزه حکومتولي

لومړی مبحث ـ د سیمه ییزو حکومتونو تاریخچه

په علمي لحاظ د سیمه ییزو حکومتونو رامنځته کېدل د دوه عمده فلسفي جریانونو د برخوردونو نتیجه ده چې دغه جریان عبارت دی له (چارې خپله اداره کول او مطلوب مدیریت)؛ نو چارې خپله تنظیمول یا اداره کول هم عملي اړتیا ده او هم فلسفي،ځکه چې چارې خپله اداره کول د انسان په فطرت کې نغښتي دي او ټول ورته ترجیع ورکوي؛ نو په دې اساس چارې په خپله اداره کول هغه انسانان پرمخ بیایي، چې په ګروپي فعالیتونو کې ګډون لري چې په خپل نوبت سره د خود مختارۍ او آزادۍ ښکارندویي کوي. په خپله د اداره کولو انګېزه ځکه رامنځته شوې چې وګړي خپل ځانونه د پرېکړو په نیولو کې شریک ګڼي؛ نو همدغه آمر د محلي ادارې سره د خلکو لیوالتیا زیاته کړې؛ څو د چارو په تنظیم او اداره کولو کې برخه واخلي. دا چې په خپله اداره کول (تنظیمول) هم حکومت او هم خلکو لپاره مطلوبې پایلې لري؛ نو همدغه ځانګړنه بشري ټولنه اړکړه، چې د سیمه ییزو حکومتونو په تشکیل کې په خپله اداره کولو روش اختیار کړئ؛ نو تاریخي شواهد ښایي چې دسیمه ییزو حکومتونو شکلونه د ډېر پخوا راهیسې موجود وو. د سیمه ییزو حکومتونو د تاریخي ریښې زیاتې بېلګې شته. لکه، د انګلستان انګلوساکسون دنهمې (۹ز) پېړۍ په اوایلو کې د کلانتر (قبیله ای) سیمه ییز حکومت درلود، چې د نظم او ارامتیا (نظم او امنیت) خاصې چارې یې ترسره کولې. همدارنګه په نهمې (۹ز) پېړۍ کې د انګلستان په محلي مناطقو کې واکمنانو د پاچا له لوري د وضع شوي دستور په اجرا اقدام کاوه، چې کرار کرار یې قدرت زیات شو تردې چې د محکمې د اجرائیه رئیس تر سطحې پورې یې ارتقاء پیدا کړه. انګلستان چې کله په (۱۰۶۶ز) کال د نورمن لخوا فتح شو؛ نو په سیمو کې د پاچا د استازي په توګه د نظامي، پولیسي او نظمیه امورو کې د پاچا استازی وټاکل شو؛ خو د نورمن قدرت ِغوښتنه او د خلکو نه رضایت د دې باعث شو چې پاچا ترې کرار کرار لاس واخلي؛ نو له دې وروسته پولیس او نظمیه چارو ته استازي د سیمې خلکو ټاکل، د امریکا په متحده ایالاتو کې د (۱۹۵۰ز) لسیزې په اخرنیو کلونو کې همدا اتفاق رامنځ ته شو، ایالتي پولیسو د محلي پولیسو په عنوان په ښاري حوزو (ښاري پولیسي واحدونو) کې هم خپل نقش له لاسه ورکړ او پولیسي چارې محلي واحدونو ته په واک کې ورکړل شوې. د فیوډالي سیستم د زړګونو کلونو حاکمیت وروسته په یادو هېوادونو کې سلطنتي او دیموکراتیک سیستمونو سره محلي ادارې سیستم لوړو پړاوونو ته رسیدلی. تاریخي پېښې ښایي چې په یو دوره کې سیمه ییزو حکومتونو فعالیتونه پیل کړل او فعال حضوریې درلود؛ خو بیا یې په یوه اوږد مهاله دوره کې خپل اهمیت دلاسه ورکړ؛ البته په دوو وروستیو پېړیو کې یاد سازمانونه بیا جوړ شوي او تر دې دمه خپل حیات ته دوام ورکوي. په فرانسه کې سیمه ییز حکومتونه د انګلستان نورمن حکومت څخه پخوا د فرانکیشن په سلطنت کې شتون درلود او دسلسله مراتبو په اساس د روم جمهوري پورې تړاو درلود.[1]

پس ویلای شو چې، سیمه ییز حکومت د دوه عمده فلسفي جریانونو په پایله کې رامنځته کېږي چې دغه دوه جریانات د مدیریت کوني او په کار اچوني څخه عبارت دي، د مدیریت کوني په اساس په

[1] ثاقب، نقیب الله او جعفر، حضرت . (۱۳۹۷ ل) . اداري حقوق . جلال آباد : مومند خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ، ص (۳۲ ـ۳۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

محلي کچه د مشر ټاکنه رامنځ ته شوه او د کاراچوني د فلسفې په اساس هغه فاصله چې په محلي کچه د ټولني او دولت ترمنځ وجود درلوده له منځه ولاړه، یعني په محلي سطحه ستونزې درک شوې.[۱]

دوهم مبحث ـ په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتداري

د معاصر افغانستان بنسټ د احمد شاه بابا لخوا په (۱۷۴۷) ز کال کیښودل شو، چې په دې توګه یې د حکومتداري اساساتو بنسټونه رامنځته کړل. د افغانستان د حکومتدارۍ جوړښت له پیله د مرکزي سیستم په اصولو ولاړ رامنځته شوي دی، خو د وخت په تېرېدو یې د سیمه ییزې حکومتدارۍ د بنسټونو د تقویې او نویو جوړښتونو د رامنځ ته تګ د پاره زمینې برابرې شوې. افغانستان په نولسمه او همدارنګه شلمه پېړۍ کې د بهرنیو یرغلونو تر تاثیر لاندې (چې په خپل وار د انګریز د استعمار او بیا د پخواني شوروي د استعمار تر یرغل لاندې راغی) د حکومتدارۍ د بنسټونو په جوړښت او ترتیب کې نوې اساسات رامنځته کړل. د افغانستان په سیاسي تاریخ کې تر ډېره بریده د حکومتدارۍ اختیاراتو او واکونو له مرکز (امیر او پاچا) سره خوندي پاتې شول، د حکومتدارۍ سنتي یا دودیزې بڼې د وخت په تېرېدو پرمختګ وکړ. د افغانستان د کورني سیاست پای د ثور د کودتا او بیا د پخواني شوروي له یرغل سره سم رامنځته شو. د شوروي یرغل له ماتې سره سم افغانستان د انارشۍ خواته ټېل وهل شو، سیمه ییزه حکومتداري او مرکزي حکومتداري خپله ترټولو بده بڼه خپله کړه، چې بلاخره د طالبانو په ایجاد او راتګ تمامه شوه. د حکومتدارۍ معاصره بڼه د طالبانو له ماتې سره سم د (۲۰۰۱) م کال څخه را په دیخوا پیل شوه. افغانستان د لومړي ځل لپاره یو جامع او نسبتاً ښه اساسي قانون په کال (۲۰۰۴) کې خپل کړ، نوی اساسي قانون هم د حکومتدارۍ بڼه مرکزي (Centralized) تعریف کړه. د سیمه ییزې حکومتدارۍ د بنسټونو جوړول او رغول په افغانستان کې ډېر وخت او ظرفیتونو ته اړتیا لري، د افغانستان په تاریخ کې په لومړي ځل په (۲۰۰۵) م کال کې ولایتي شوراګانې جوړې شوې. د ولسواکۍ د دورې له پیل سره په افغانستان کې سیمه ییزې حکومتدارۍ ته په لومړي ځل ځانګړې پاملرنه وشوه. په (۲۰۰۷) م کال کې د سیمه ییزې حکومتدارۍ چارې او واکونه له کورنیو چارو وزارت څخه د سیمه ییزې حکومتدارۍ خپلواک ریاست ته منتقل یا محول شول. د سیمه ییزې حکومتدارۍ د خپلواک ریاست په جوړښت سره د سیمه ییزې حکومتدارۍ د اساساتو د رغولو او رامنځته کولو کار تخصصي شو، نوموړې اداره په مستقیمه توګه ولسمشر ته د خپلو کارونو او کړنو په اړه راپور ورکوي. د سیمه ییزې حکومتدارۍ په برخه کې په لومړي ځل په کال (۲۰۱۰) کې د سیمه ییزې حکومتدارۍ د پالیسۍ له مخې د سیمه ییزې حکومتدارۍ قوانین رامنځته شول،چې د ولایاتو د چارو قانون، د ولسوالیو په کچه قانون، د کلیو په کچه قانون او همدارنګه د ښاروالیو قوانین رامنځته شول.[۲]

د سیمه ییزې حکومتدارۍ په پیاوړتیا او تقویه کې د کلیو د پراختیا د وزارت کردار هم ډېر ارزښتمن دی. د کلیو د پراختیا وزارت د ملي همبستګۍ یا (NSP_ National Solidarity Program) له لارې د کلیو او باندو په کچه د مشارکت، د پروژو مدیریت، شفافیت او بلاخره د ولس د پیاوړتیا او خوندیتوب د ظرفیتونو ایجاد او جوړښت ته پام کړئ دی. همدارنګه د کلیو د پراختیا وزارت د

---

[۱] همدرد ، نیازمحمد . (۱۳۹۶ل) . محلي اداره، جلال آباد، یار خپرندویه ټولنه، دوهم چاپ، ص(۴۲ـ ۴۳)
۲ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص (۱۸۰ ـ۱۸۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلیو په کچه انکشافي جرګې یا شوراګانې جوړې کړې، چې د سیمه ییزې حکومتدارۍ په ډېره ټیټه کچه د حکومتدارۍ کارونه په مخ بیایي.

لومړی مطلب ـ په افغانستان کې د سیمه ییزو حکومتونو تحولات

په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتونه ډېرې تاریخي مخینې لري؛ خو درسمي نهادونو تاسیس چې د سیمې د اوسیدونکود پاره په اجرائیوي امورو کې د ګډون زمینه برابروي دنورو نویو سیاسي او حکومتي اداراتو په څیرد جریانونو پورې مشروط شوي دي؛ نو په افغانستان کې د سیمه ییزو حکومتونو تاریخچه څو مختلفو دورو کې د برسۍ وړ ده.

لومړي جز ـ د امیر عبد الرحمن خان د واکمنۍ پرمهال دسیمه ییزو حکومتومو وضعیت

د امیر عبدالرحمن خان د واکمنۍ پرمهال افغانستان په داسې هېواد بدل شو چې د ساده او بسیط مرکزي حکومت لخوا اداره کېده. کابل د هېواد د پایتخت او دسیاسي قدرت او اداري مرکزیت په ډول په رسمیت وپېژندل شو. امیر په خپلو اداري تشکیلاتو کې وزارتونه او کابینه نلرله. امیر افغانستان په جغرافیوي واحدونو ویشلی و چې د حکومت داستازو (والیانو) لخوا اداره کیده. البته په سیمه ییزه سطحه اداري واحدونو ته د صلاحیتونو سپارل د مرکزیت له منځه وړلو دلیل نه ؤ، بلکې دهغه کار موخه په موضوعاتو کې د سیمه ییزو حاکمانو د دخالت لپاره زمینه سازي او اسانتیا برابرول و.[1]

دوهم جز ـ د امیر امان الله خان د واکمنۍ پرمهال د سیمه ییزو حکومتونو وضعیت

کله چې امیرامان الله خان واکمن شو دده ترمشرۍ لاندې د افغانستان د خپلواکۍ اعلان وشو. سره له دې چې په دې وخت کې افغانستان یو متمرکز هېواد ګڼل کیده؛ مګر دهغه سیمه ییزې ادارې له خپلواکۍ څخه برخمنې وې. (۱۹۲۳ز) کال د اساسي نظامنامې د (۶۳) مادې د لومړي بند په اساس ولایتي ادارو د درېو اصولو له مخې فعالیت درلود:

۱ـ د مرکزي قدرت ټینګښت

۲ـ د دندو وېشنه

۳ـ د څرګندو مسؤلیتونو ټاکل

سیمه ییزې ادارې د مرکزي حکومت لخوا کنترولیدې چې دا کار د فرانسې د نظام له کړنو سره مشابه دی. څرنګه چې مخکې هم وویل شول مرکزي حکومت له وزیرانو، لومړي وزیر او شاه څخه جوړ شوی یو له مهمو وزارتونو څخه د کورنیو چارو وزارت ؤ چې سیمه ییزې اداري واحدونه (مدیریتونه) او مقامات د دې وزارت له فرعي برخو څخه ګڼل کیده. دافغانستان سیمه ییزاداري په ولایتي اداراتو او اعلی حکومتونو وېشل شوې وې. اعلی حکومتونه د والیانو او ولایتونه د نایب الحکمو لخوا اداره کیدل. دنن په څیر د کابل نایب د والي په نامه یادېده. د (۱۹۲۳ز) کال د اساسي نظامنامې (۳۹)

[1] ثاقب، نقیب الله او جعفر، حضرت . (۱۳۹۸ ل) . د سیمه ییزو حکومتونو مدیریت، جلال آباد: مومند خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ، ص (۳۴ ـ۳۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

مادې پر اساس هر ولایت یو مشورتي مجلس درلود چې نوموړی مجلس به د ولایت د حساسو او مهمو مسائلو لکه دمالي، امنیتي او نورو موضوعاتو په تړاو فعالیت کاوه.[۱]

هغه مهمي اداري چې د ولایتي ادارو تر څنګ رامنځته شوي عبارت دي له:

۱ــــ مستوفیت (د دارایی اداره): د دې ادارې مشر ته مستوفي ویل کیده چې د شاه لخوا دې مقام ته ټاکل کیدل، د ولایت مالي څانګې په یو ولابت کې د هماغه ولایت د مستوفیت تر نظر لاندې کار کاوه، خو کله به چې د اړوندو ادارو کارمندان د نافذه مالي نظامنامې او لارښوونو مطابق عمل ونه کړ، مستوفي شخصاً د هغه په اړه څېړنې کولی شوې چې بیا به یې هغه والي ته وړاندې کولې، همدارنګه د والي په غیاب کې مستوفي د ولایت د سرپرستۍ وړتیا درلوده.

۲ـ د پوهنې اداره.

۳ـ د کرنې اداره.

۴ـ د بهرنیو چارو اداره.

۵ـ د خزانه دارۍ اداره.

په دې دوره کې (لوی حکومت، حکومت، علاقه دارۍ او کلي) مهمې چارې ترسره کولې، چې په لاندې ډول روښانه کېږي:

۱ـ لوی حکومت: ولایتونه د فرعي واحدونو په توګه په لویو حکومتونو وېشل شوي وو چې دغه هر واحد لوی حکومت به د لوی حاکم له خوا اداره کېده، د ګنو مدیریتونو لکه مالي مدیریت، بهرني مدیریت او نورو ترڅنګ دغه هر فرعي واحد او لوی حکومت یو مشورتي مجلس هم درلود. دغه مشورتي مجلس د ولایت د مشورتي مجلس په څیر صلاحیتونه لرل چې د لوی حکومت تر چارو پورې محدود وو.

۲ــــ حکومت: لوی حکومتونه خپله په داسې حکومتونو وېشل کیدل چې هر حکومت به د یو حاکم لخوا اداره کېده. د دندو او صـــلاحیتونو حدود به ورته د والي لخوا ټاکل کیدل. والیان به دهغه وخت د کورنیو چارو وزارت د مامورینو له خوا نوماند او بیا به د کورنیو چارو د وزیر له خوا د والي په توګه ټاکل کیدل.

۳ــ علاقه داري: د سیمه ییزو حکومتونو څانګې او برخې علاقه دارۍ جوړوي چې د علاقه دار لخوا به اداره کیده.

۴ــــ کلي: علاقه دارۍ بیا په کلیو وېشل شوې وه چې د هر کلي چارې به د همغه کلي د ملک لخوا اداره کیده.

[۱] ثاقب، نقیب الله او جعفر، حضرت . (۱۳۹۸ ل) . د سیمه ییزو حکومتونو مدیریت، جلال آباد : مومند خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ، ص (۳۵ ـ۳۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم جز- د امير امان الله خان تر واکمنۍ وروسته د سيمه ييزو حکومتونو وضعيت

د امير حبيب الله خان کلکاني د حکومت له سقوط څخه وروسته نادرشاه قدرت ورسيد. نادرشاه په (۱۹۳۱ز) کال کې نوی اساسي قانون تصويب کړ او سيمه ييزې اداري يې له نهو (۹) ولايتونو او اعلی حکومتونو څخه جوړې شوې وې. ولايتونه په (۱۲) لويو حکومتونو، لوی حکومت پر (۱۰۲) حکومتونو او حکومت په (۱۶۳) علاقه داريو وېشل شوې وو. په دې وخت کې د محلي ادارې جوړښت (۱۳۰۵ل) کال د اساسي نظامنامې له مخې د اداري جوړښت ته ډېر ورته و، سره له دې په دې دوره کې عمده فرق د ولايتي مشورتي مجلس نقش و، چې هر مشورتي مجلس له ټاکل شويو او استحقاقي غړو څخه جوړ و. ټاکل شوي غړي د پارلمان د غړو د استازو په توګه ګڼل کيدل او استحقاقي غړي د مرکزي ادارو د رئيسانو او وزيرانو د استازو په توګه نقش لاره او د لويو واليانو تر نظر لاندې يې دنده تر سره کوله. د يادونې وړ ده چې ولايتي مشورتي مجلس يوازې اداري وړتيا نلرله؛ بلکې قضايي وړتيا يې هم لرله چې په لاندې ډول يې ځينې اقدامات ترسره کول:[1]

۱- قضايي صلاحيتونه

۱) که چيرې يو کس د ذيصلاح محکمې له خوا مجرم ونه پيژندل شي،موضوع بايد مشورتي مجلس ته راجع او هلته تر غور او برسۍ لاندې ونيول شي، وروسته تر دې اړونده محکمه کولی شي چې خپل تصميم د تورن د برائت په بنا صادر او يا هغه په جزا محکوموي.
۲) د اداري کارمندانو او پرسونل څارنه.
۳) د حقوقو د نقض قضيو ته کتنه، چې په هغه نقض کوونکی له سلو (۱۰۰) افغانيو څخه په زياتي نقدي جزاء محکوم شوي وي. يا کومه قضيه کې د استيناف غوښتنې صلاحيت موجود نه وي، يا په اصول نامه کې د جزاء د تطبيق لپاره قانوني دليل وړاندې شوی نه وي.

۲- تقنني صلاحيتونه

د هغه مورد په اړه د نظر څرګندولو حق لرل چې د قانون په واسطه پيش بيني شوي نه وي.

۳- اداري صلاحيتونه

۱) د ولايتي نويو کارکوونکو د استخدام په اړه د نظر د څر ګندولو حق.
۲) د ولايتي بوديجې په اړه د نظر د څرګندولو حق.
۳) د احتکار[2] او د هغه د مخنيوي په اړه د خبرو کولو حق.
٤) هغه ټول موضوعات چې د اصولنامو او قوانينو له مخې د مجلس د صلاحيت په چوکاټ کې قرار لري.

---

۱ ثاقب، نقيب الله او جعفر، حضرت . (۱۳۹۸ ل) . د سيمه ييزو حکومتونو مديريت، جلال آباد : مومند خپرندويه ټولنه، لومړی چاپ، ص ۳۲_۳٦
۲ **احتکار**: د قيمتونو د لوړتيا په موخه د خوراکی توکو پټول دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم جز- د ظاهرشاه د واکمنۍ پرمهال د سيمه ييزو حکومتونو وضعيت

د نادر شاه له ترور څخه وروسته ظاهرشاه په (۱۹۳۳ز) کال د نومبر د مياشتې په (۸) نېټه هغه مهال چې خپله د ظاهرشــاه عمر نولس (۱۹) کاله و، د افغانســتان د پادشــاه په توګه د واکمنۍ پر تخت کېناست. په (۱۹۶۴ز) کال کې نوی اساسي قانون تصويب شو. د افغانستان يو واحد او ساده هېواد و، اداري نظام يې د تمرکز ګرايۍ د اصــل پربنياد ولاړ و، د مملکت اداره په بې شــمېره واحدونو ووېشــل شوه، چې هر واحد ديو وزير لخوا اداره کېده، د اساسي قانون د (۱۰۸) مادې له مخې سيمه ييزې ادارې په ولايتونو ووېشـل شـوې. د (۱۰۹) مادې له مخې هر ولايت د يو ولايتي حکومت او يوې ولايتي شـورا لرونکی و، ولايتي شوراګانې د عمومي، ازادو، خپلواکو او سريع ټاکنو له لارې جوړېدې او سيمه ييزو ادارو ته يې د مشــورو دنده په غاړه وه، خو د مرکزي دولت د پرمختيايي موخو د تحقق په پروســه کې د اړوند ولايت په خوا کې برخه ولرې. ســربيره پردې د ښــاري چارو د تنظيم او ترســره کيدو په خاطر ښاروالۍ رامنځته شوې.

پنځم جز - د سردار محمد داوود خان د حکومت پرمهال دسيمه ييزو حکومتونو وضعيت

محمد داود خان چې په خپل وخت کې د اداري اصلاحاتو يو پلوی ګڼل کېده. د هغه د ولسمشرۍ دوره له (۱۹۷۳ز) کال څخه د هغه تر وژلو يعنې تر (۱۹۷۸ز) کال پورې وه، چې د افغانســتان د خلق ديموکراتيک ګوند په کودتا منتج شوه، په (۱۹۷۶ز) کال کې نوی اساسي قانون چې په افغانستان کې يې نوی جمهوري نظام اعلان کړ او په (۱۹۷۶ز) کال د اســاســي قانون د (۲۶) مادې پر اســاس دافغانســتان اداري نظام د تمرکز ګرايۍ په اصل راجوړ شو. حکومت تر ټولو لوړ ارګان و، د اساسي قانون د (۸۸) مادې له مخې محلي حکومت د مرکزي حکومت او ولسمشر تر امر لاندې يې دندې ترسره کولې، جوړ و.

شپږم جز - د (۱۳۵۷ل) کال د ثور له انقلاب وروسته د سيمه ييزو حکومتونو وضعيت

د افغانســتان د خلق ديموکراتيک ګوند په (۱۹۷۸ز) کال کې قدرت ته ورسـيد، همدارنګه په دې دوران کې افغانســتان د اداري متمرکز نظام او دســيمه ييزو ادارو په توګه د ولايتونو لرونکی و. اداري جوړښـت کې کوم د پام وړ بدلون رانغی،سره له دې چې دغه دوره تاريخ ليکونکو ته د زياتې علاقې او توجه وړ ده؛ د کمونستامو له زوال څخه وروسته د افغانستان د حکومت واګې په داسې حال کې مجاهدينو په لاس کې واخيسـتې چې تر هغه وخته په هېواد کې کومې اغېزمنې محلي ادارې شـتون نه درلود. کابو ټول ولايتونه او ښـارونه په مختلفو واحدونو وېشـل شـوې وو، چې د مخالفو او شـورشـي ډلو لخوا اداره کېده، حتی تر دې چې کابل هم د هېواد د پلازمينې په توګه په څو برخو وېشـل شـوی و او د مجاهدينو د مختلفو ګروپونو لـه خوا ادراه کېده، نو پر همدې بنا ســـتونزه ده، چې پـه دې دوره کې د محلي ادارې د شــتون او پرمختيا په اړه خبرې وکړو. همدارنګه کله چې طالبانو په (۱۹۹۶ز) کال کابل تر خپلې ولکې لاندې راوست چې په هغه وخت کې کوم منظم سيستم د سيمه ييزو حکومتونو لپاره شتون نه درلود. البته د سيمه ييز حکومت په اوسنۍ وضعيت په اړه به په راتلونکو برخو کې بحث وشي.[1]

[1] ثاقب، نقيب الله او جعفر، حضرت . (۱۳۹۷ ل) . د سيمه ييزو حکومتونو مديريت، جلال آباد : مومند خپرندويه ټولنه، لومړی چاپ، ص ۳۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم مطلب ـ په افغانستان کې اوسنی سیمه ییز حکومت

د سیمه ییزې حکومتولۍ د سېستم کاري ډګرډېر مهم دی. د عامه خدمتونو رسونه د ادارې د سیمه ییزو واحدونو لخوا په ځایي کچه تر سره کېږي، خو د دغو چوپړونو په اړه مهمې پرېکړې د مرکزي حکومت لخوا کېږي، چې په بنسټیزه توګه د مراتبو د لړۍ د عمودي اړیکو د مخبېلګې له مخې پر مخ ځي. په افغانستان کې د سیمه ییزې حکومتولۍ سېستم پر څلورو مهمو بنسټونه ولاړ دی. په دوی کې د وزارتونو ولایتي او د ولسوالیو څانګې، ښاروالۍ، والیان او ولسوالان، او ولایتي شوراګانې شاملې دي، او د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره د والیانو، ټاکل شویو شوراګانو او ښاروالیو په چارو کې له کابله مرسته غواړي. د حکومت چلونې مهمه تګلاره د ۲۰۱۰م کال د سیمه ییزې حکومتولۍ تګلاره ده، چې اوسمهال د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې لخوا تر بیا کتنې لاندې ده. په دې وروستیو کې چې د ولایتي بودیجې جوړونې کومه تګلاره تایید شوې، موخه یې د ولایتي بودیجې جوړونې د پرمختګ او څرنګوالي ټاکل دي. درې مهم قوانین چې عبارت دي له (د سیمه ییزې ادارې قانون، د ښاروالیو قانون، او د ولایتي شوراګانو قانون) له تېرو څو کلونو راهیسې د قانون جوړونې په بهیر کې پاتې دي. د سیمه ییزې حکومتولۍ سمون، چې مخینه یې ۲۰۰۷ کال ته رسي، د هېواد فکري او سیاسي بحث ته د سیمه ییزې حکومتولۍ د مفهوم په ور پېژندنې کې بریالۍ شوی دی. همداراز دې اړتیا ته یې هم پام را اړولی، چې د عامه چوپړونو د رسېدنې لپاره باید په کرار کرار یو څه واکونه سیمه ییزې کچې ته ولېږدول شي .په دې موده کې په سیمه ییزې حکومتولۍ کې د متخصصو ملکي مامورینو ځواک رامنځته شوی دی. خو ځایي او بنسټي ننګونې پر ځای پاتې دي. په سېستمي ننګونو کې اداري فساد، د واسطو شبکې، ناامنۍ او پر تخنیکي سمون د سیاست لاسبري شامل دي. همداراز د مرکزي حکومت او ولایتونو په دندو کې د څرګند پېژند نشتون او د اغېزناکې سیمه ییزې حکومتولۍ په اړه د ټولیزې هوکړې یا غوښتنې نشتوالی د دې ستونزو په ډله کې راځي. بنسټي ننګونې د عامه، خصوصي او مدني ټولنې د اړوندانو د مسولیتونو تر منځ په ناڅرګند توپیر، د سیمه ییزې حکومتولۍ د اصلي برخو په اړه د وضاحت نشتوالي، د وزارتونو لخوا په اړوندو څانګو کې سیمه ییزې کچې ته د واک د نه لېږد له امله د والیانو او ولسوالانو کمزورې مشرې او د ښاروالانو، ولسوالیو، کلیو او ښاروالۍ د شوراګانو د ټاکنو په اړه د اساسي قانون د احکامو په عملي کولو کې پرله پسې ځنډ پورې تړاو لري. په افغانستان کې د سیمه ییزې حکومتولۍ راتلونکې پرمختګ د هغو ژمنو د پلي کولو په اړه د دولتي بنسټونو له ارادې او وړتیا سره تړاو لري، چې په مهمو حکومتي سندونو کې یې یادونه شوې ده. همداراز، د ولسمشر د ستراتیژیک لید او د عملي چارو له یوه بل سره د اړخ لګولو باوري کول، له څرګندو تعریف شویو دندو او مسولیتونو سره د سیمه ییزې حکومتولۍ د مهمو اړوندانو په ګوته کول، د اغېزناک او مناسب سیمه ییز سمون د توان لرونکي بنسټ په توګه ښاروالیو ته لومړیتوب ورکول، او له ښکته ـ پورته خوا ته د حساب ورکونې د پیاوړي کولو په موخه د ولایتي شوراګانو د څار د حق ملاتړ د پرله پسې متمرکز سمون لپاره مهمې برخې دي[1].

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی ، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړی چاپ، ص (۲-۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېیم مطلب ـ د سیمه ییزې حکومتولۍ اوسنۍ وضعیت

افغانستان ۳۴ ولایتونه، کابو ۴۰۰ ولسوالۍ او زرګونه کلي لري. د سیمه ییزې حکومتولۍ کاري ډګر په دې مهم دی، چې د پلازمېنې کابل ښــار له چارو پرته د پرېکړې کولو ټول بهیرونه پکې باید شــامل وي. د اســاســي قانون له مخې، افغانســتان متمرکز یا مرکزواکی حکومت لري. مرکزي حکومت ولایتونو، ولسوالیو او کلیو ته د سیمه ییزې حکومتولۍ د واحدونو له لارې لاسرسی مومي، چې د واک د لېږدولو په اړه د اساسي قانون د ۱۳۷مې مادې له مخې تر سره کېږي.[1]

د افغانسـتان اسلامي جمهوریت د اساسي قانون ۸ څپرکی د ادارې تر عنوان لاندې لیکلو اساسي قوانینو ته په تمایل ســره، ددولتي ادارو په اړه لږ معلومات وړاندې کوي. په اتم څپرکي کې نهادونه یوازې د اوو مادو په چوکاټ کې له مبهمو مسولیتونو او محدودو واکونو سره طرح کېږي. لکه څرنګه چې د افغانسـتان اسـاسـي قانون یو مرکزي حکومت پیش بیني کوي چې قدرت په محدوده توګه لېږدوي. نو پر دې اســاس دا حیرانوونکې نده چې اســاســي قانون ځواکمن سیمه ییز او ولایتي بنسـتونه په ایجاد باندې تاکید نه کوي بلکه پرځای یې کمزوري بنسـټونه چې له لږې خپلواکۍ او واک څخه برخمن وي ایجادوي او د دې یادو شــویو اداري واحدونو د تنظیم او کنترول په موخه د ملي حکومت لپاره پراخ واکونه په نظر کې نیسي. په یوه معنا د افغانستان ولایتي او ولسوالیو ادارې په عادي توګه په کابل کې د شــته وزارتونو پراختیا او غځونه ده. لکه ۱۳۶ مه ماده: (د افغانســتان د اســلامي جمهوریت اداره د مرکزي او سـیمه ییزو اداري واحدونو پر اسـاس له قانون سـره سـم تنظیمېږي. مرکزي اداره پر ځینو اداري واحدونو وېشل کېږي، چې د هر یوې په سر کې یو وزیر وي. د محلي ادارې واحد ولایت دی. د ولایتونو او اړوندو ادارو شمېر، ساحه، برخې او تشـکیلات د نفوسو د شمېر، ټولنیز او اقتصادي حالت او جغرافیایي موقعیت پر اساس د قانون له لارې تنظمیږي.) د جوړښـت له پلوه د افغانسـتان د اسـاسـي قانون ۸ څپرکی، په ملي کچه د وزارتونو په چوکات کې د اداري واحدونو او همدارنګه په سیمه ایزه یا ټیټه کچه د ولایتونو، ولسوالیو، کلیوالي شوراګانو او د ښاروالۍ د بنسټونو د ایجاد وړاندویونه کوی[2].

۱۳۶ ماده له مرکزي ادارې څخه یادونه کوي چې باید په یو شمېر اداري واحدونو و وېشل شي او د هر اداري واحد په سـر کې یو وزیر وي. دا ماده همدارنګه زیاتوی چې سیمه ییز اداري واحد، ولایت دی. ټول ولایتونه له هره پلوه د یو او بل سـره برابر نه دي. سـره له دې چې" شـمېر، سـاحه، د ولایتي او اړوندو ادارو وېش او تشکیلات او همدارنګه د دفترونو شمېر د نفوسو د شمېر، اقتصادي او ټولنیز حالت او جغرافیایي موقعیت له مخې د قانون په واسطه تنظیمېږي. "دا په دې معنا دي چې د ولایت ادارې یو له بل سـره توپیر لري (د ټولنې اقتصـادي او ټولنیزو شـرایطو او جغرافیایي موقعیت د لاملونو په نظر کې نیولو سره د شمېر، ساحې، وېش، واحدونو، د دفترونو د شمېر او د اړوندو ولایتي سازمانونو له مخې.) باید و ویل شـي چې په اسـاسـي قانون کې هېڅ ډول داسـي صـراحت نشته چې پر اساس یې د دغو لاملونو څرنګوالی وسنجول شـي. لکه څرنګه چې لاندې ترې یادونه شوې، دا کار مقننه قوې ته پرېښـودل شوی چې دا جوړښت په بشپړه توګه د تقنیني حکمونو له لارې تنظیم کړي.[3]

---

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولۍ، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۵ ـ۶)

[2] د افغانستان اساسي قانون (۱۳۸۲ل)

[3] جنسین، اریک . (۲۰۱۳م) . د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي، پالو آلتوـ کالیفرنیا: د افغانستان د حقوقي زده کړو پروژه ALEP (د سټانفورډ پوهنتون د حقوقو پوهنځۍ)، لومړی چاپ ، ص (۱۳۶ ـ۱۴۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۳۷ماده: (حکومت د مرکزیت د اصـل په سـاتلو سـره د اقتصـادي، ټولنیزو او کلتوري چارو ګرندي کولو او ښـه والي او د ملي ژوند په پرمختګ کې د خلکو د لا زیاتې ونډې اخیستو په موخه لازم واکونه د قانون له حکومونو سـره سـم محلي اداري ته سـپاري.) د دې مادې د لارښـونې اصـول او د مرکزي حکومت د واک د لېږد اجازه محلي ارګانونو ته ټاکي. دا ماده په ډېره څرګنده توګه بیانوی چې د محلي ادارو اسـتقرار د مرکزي حکومت څخه د خپلواکي په معنا ندی. بر خلاف د مرکزیت اصـول د اداري سیستم اساس او بنسټ جوړوی. دی ته مو پام وي چې یوازی هغه واکونه چې اړین ګڼل کیږي د مرکزي حکومت له خوا محلي اداراتو ته ورکول کیږي تر څو ټاکلی موخی لاس ته راشـي لکه: په ملي چارو کی د ګډون د روحیي د پیاوړتیا لپاره هڅونه. سـربېره پر دې د ولایت او حتی ولسـوالیو په کچه زیاتی ګمارنې د مرکزي حکومت له لوري ترسـره کېږي. د ولایت او ولسـوالیو په ادارو کې د ملکي خدمتونو ټول کارکوونکي د اړونده وزیر او یا جمهور رئیس له لوري ټاکل کېږي. او تقریباً ټولې اداري او مالي پرېکړې د ولایتونو او ولسوالیو په کچه مرکزي حکومت کوي. د افغانستان د لارښود تر عنوان لاندې یو کتاب دا موضـوع داسـې بیانوی:" د ولسـوالیو او ولایتي ادارو مسـولیتونه او واکونه د مرکزي حکومت له لارې ټاکل کېږي، په همدی ډول بیرته ترې اخستل کیږي. که څه هم ولایتونه او ولسوالی د سیمه ییزو اداري واحدونو په توګه د قانون پر اساس په رسمیت پېژندل شوي دي، له هغو اړینو انعطاف پذیریو څخه پرته چې د پروګرامونو په پلي کولو کې د مرکز له خوا ټاکل کېږي، دوئ په پرېکړه کولو کې خپلواک نه دي." ۱۳۷ماده د واک د لېږد په اړه په ځانګړو معیارونو ټینګار لري چې یو مرکزي حکومت ته د اساسي قانون ژمنتیا او له مرکزي حکومت څخه سیمه ییزو ادارو ته د قدرت د لېږد په اړه بې میلي څرګندوی. دغه ژمنتیا د ملي حکومت په چوکاټ کې د ځواک په سـاتنه، د اسـاسـي قانون په حکمونو کې د اداري سـیسـتم په تنظیم او د قانون جوړونې د مرکزي رول په اړه چې په ۸ څپرکي کې یې یادونه شوې، په څرګند ډول سره لیدل کېږي ۱۳٦ماده وایي، د افغانستان د اسلامي جمهوریت اداره د محلي او مرکزي ادارو د واحدونو پر اساس د قانون له حکمونو سره سم تنظیمېږي.[۱]

محلي ادارو ته د واک ورکولو موخه خلکو ته له ښـــکته - پورته خوا ته د عامه چوپړونو د رسـونې د پرېکړې کولو په بهیر کې د ګډون لپاره د لارو چارو برابرول دي. نو، که څه هم په سـیمه ییزه کچه د عامه چوپړونو رسونه د سیمه ییزو اداري واحدونو له لارې تر سره کېږي، د دغو خدماتو په اړه مهمې پرېکړې د مرکزي حکومت لخوا کېږي. په نورو ټکو، د سـیمه ییزې حکومتولی سـېسـتم د داسې یوه ماشین په توګه کار کوي، چې په مټ یې د عامه چوپړونو د رسونې په اړه د مرکزي حکومت پرېکړې پلي کېږي. د مرکزي حکومت او سـیمه ییزو واحدونو تر منځ د مراتبو اړیکې د یوې داسـې مخبېلګې له مخې ځانګړې کېږي، چې په بنسـټیزه توګه عمودي بڼه لري. د عامه خدمتونو د رسـونې د پرله پسـې کمزورې بڼې له کبله حکومتي چارواکي، تګلاره جوړوونکي، شـنونکي، څېړونکي د مدني ټولنو ډلې او پر ټولو سربېره د افغانستان خلک اړ شوي چې پر دغه بهیر نیوکې وکړي، چې له مخې یې په سیمه ییزې حکومتولۍ کې د سمون لپاره بحث پیل شوی دی. د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون مفهوم پر دې را څرخي چې د سـیمه ییزې حکومتولۍ اوسـني سـېسـتم کې بدلون راشـي.دا بدلون به د ټول افغانستان په اړه د یوې کړنلارې په مټ عملي کېږي، چې د ټول حکومت د پرېکړې کولو په افقي بهیر

[۱] جنسین، اریک . (۲۰۱۳م) . د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي، پالو آلتو- کالیفرنیا: د افغانستان د حقوقي زده کړو پروژه ALEP (د سټانفورډ پوهنتون د حقوقو پوهنځی)، لومړی چاپ ، ص (۱۳۶ -۱۴۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د بدلون له لارې باید منعکس شي، چې وروستۍ موخه یې د عمودي او افقي بهیرونو د یوه ګټور ګډون رامنځته کول دي. د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون په اړه بحث پر دوو مهمو پوښتنو تمرکز کوي. یوه یې دا چې د ټول افغانستان دغه ګډون به څنګه رامنځته کېږي او دویمه دا چې د سیمه ییزې حکومتولۍ سېستم د مراتبو د لړۍ د عمودي بهیر، چې پلې کول باوري کوي، او افقي همکارۍ، چې د خدماتو په رسولو کې د ټول حکومت د ګډون کړنلارې ته پاینښت ورکوي، تر منځ انډول څنګه رامنځته کولای شي.[1]

څلورم مطلب ـ جوړښت

افغانستان د ۸ اقتصادي حوزو، ۳۴ ولایتونه، ۳۸۷ ولسوالۍ، ۱۶۵ ښاروالۍ او ۴۵۵۳۸ کلي لري. دا چې د هیواد د حکومتولۍ سیستم متمرکز دی؛ د کورنیو چارو وزارت د پولیسو او ځایي بنسټونه په ګډون، ټولې کورنۍ چارې اداره کولې. په (۲۰۰۷) کال کې د سیمه ییزه ادارو ملکي برخه، د کورنیو وزارته را بېله او په پایله کې د سیمه ییزه ارګانونو خپلواکه اداره رامنځته شوه. اوسمهال ټول والیان او ښاروالان خپل کاري ګزارشونه د سیمه ییزه ارګانونو خپلواکې ادارې له لارې جمهور رئیس ته وړاندې کوي. د سیمه ییزه ارګانونو خپلواکه اداره د سیمه ییزه ادارو د مدیریت په موخه، والیان، ولسوالان او ښاروالان د مقررۍ لپاره جمهور رئیس ته وړاندېز کوي. هره یوه له دغو ادارو څخه د هیوادوالو د یوې ارتباطي برخې په توګه فعالیت کوي.[2]

په افغانستان کې د سیمه ییزې حکومتولۍ سېستم له څلورو مهمو بنسټونو جوړ دی. د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره د مشر اجرایي واحد په توګه د والیانو، ټاکل شویو شوراګانو او ښاروالیو کارونه چلوي، چې په کابل کې مېشته ده او د مرکز او سیمه ییزو واحدونو تر منځ د یوه پول په توګه کار کوي. د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره د وزارتونو په څېر ټاکل شوي پارلمان ته حساب ورکوونکې نه ده، ځکه چې په ۲۰۰۷ کال کې د یوه شوي ولسمشریز فرمان پر بنسټ کار کوي.
لومړی، د وزارتونو ولایتي او د ولسوالیو څانګې د سیمه ییزې حکومتولۍ تر ټولو مهمو جوړښتونو کې راځي. وزارتونه، چې بنسټیزه دنده یې د عامه چوپړونو رسونه ده، په مرکز کې پرېکړې کوي او د ولایتي او ولسوالیو د څانګو له لارې او یا د ملي او نړیوالو نادولتي ټولنو له لارې یې سیمه ییزو کچو ته رسوي. د سیمه ییزو څانګو له لارې د چوپړونو د رسونې په موخه له وزارتونه تمه کېږي، چې ځینې ځانګړي مسولیتونه دغو څانګو ته وسپاري او د دغو کارونو د سر ته رسولو لپاره ورته اړینې مالي سرچینې برابرې کړي او لارښوونې ورته وکړي.
دویم، ښاروالۍ په ولایتي او د ولسوالیو په کچه د سیمه ییزې حکومتولۍ د واحدونو له ډلې دویمه مهمه ټولګه ده. د دوی د عایداتو د راټولو وړتیا په بنسټیزه توګه په ښاري سیمو کې د ښاروالیو د چوپړونو له لارې پر مخ ځي. ښاروالۍ پر خپلو مالي سرچینو د کنټرول د کچې له پلوه په دویم لوړ ځای کې راځي، خو په خپله رامنځته کړو مالي سرچینو ته دا لاسرسی یو رنګې بڼه نه لري او د دغه لاسرسي کچه او څرنګوالی په هرې ښاروالۍ کې توپیر لري.

---

[1] جنسین، اریک . (۲۰۱۳م) . د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي، پالو آلتوـ کالیفرنیا: د افغانستان د حقوقي زده کړو پروژه ALEP (د سټانفورډ پوهنتون د حقوقو پوهنځی)، لومړی چاپ ، ص (۱۳۸ـ۱۴۲)
[2] د افغانستان د سیمه ییزو ارګانونو پالیسي، ۱۳۹۷ ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېيم، واليان او ولسوالان د سيمه ييزې حکومتولی د هغه پوړ استازيتوب کوي، چې له مرکز سره تر ټولو نژدې تړاو لري. دوی په ولايتي او د ولسواليو په کچه د ولسمشر د استازو په توګه دندې پر مخ وړي. واليان د ولسمشر لخوا ګومارل کېږي، خو د ولسوالانو ټاکنه د وړتيا-بنسټي ګومارنې د سېسټم له لارې کېږي، چې د سيمه ييزو اورګانونو د خپلواکې ادارې او د اداري سمون او ملکي چوپړونو د کمېسون لخوا په ګډه پر مخ وړل کېږي. د واليانو او ولسوالانو دنده دا ده چې په اړوندو کچو د مشرتوب د کولو له لارې د مرکزي حکومت چوپړ وکړي.

څلورم او وروستی، د اساسي قانون ۱۳۸ - ۱۴۰ مادې په ولايتي، ولسواليو، کليو او ښاروالیو په کچو د ټاکل شويو شوراګانو د جوړولو حکم کوي، خو د سيمه ييزې حکومتولی اوسنی سېستم پوازې پر دې توانېدلی چې د ټاکنو له لارې د ولايتونو په کچه شوراګانې جوړې کړي. د کليوالي شوراګانو د ټاکنو لپاره پلانونه تر اوسه نه ښکاري، خو ولسمشر غني په خپله تېره دوره کې اعلان کړی وو، چې د ولسواليو د شوراګانو ټاکنې به ترسره کوي اما ترسره نشوې ، دا چې منتخبې شوراګانې د ولسي رايو په مټ واک تر لاسه کوي، دنده يې د خلکو استازيتوب، د پرېکړې کولو په بهير کې د هغوی د ګډون باوري کول او د ولايت د چارو څارنه ده، چې موخه يې په ولايتي او د ولسواليو په چارو کې د ښه والي د راوستو لپاره حکومت ته مشورې ورکول دي[1].

افغانستان په تاريخي لحاظ د قوي مرکزي حکومتداری د سيستم لرونکی هيواد ګڼل کيږي. چې د حکومتداری ټولې اداري د ځانګړو کورنيو لخوا رهبري کېدې او په دې توګه مقننه، قضـــايه او اجرائيه قوه د مرکزي حکومت تر کنترول او اداري لاندې په مخ بيول کېده. په تاريخي لحاظ په افغانســـتان کې ســـيمه ييزه حکومتداری د مرکزي حکومت تر ولکې او اداري لاندې وه او د ځانګړو ميکانيزمونو يا منځګړو جوړښـتونو لخوا به مرکزي حکومت د سيمه ييزې حکومتداری چارې په مخ بېولې. د وخت په تېرېدو سـره د سيمه ييز حکومت جوړښـتونه له علاقه داری، نايب الحکمه او زونونو څخه د ولاياتو او ولسواليو په اداري واحدونو بدل شول. د معاصرې حکومتداری بنه په (۲۰۰۱) م کال کې د بدلونونو سره يوځای رامنځته شوه. موږ اوس په افغانستان کې د سيمه ييزې حکومتداری لاندې اداري واحدونه لرو:

۱- ولايت

۲- ولايتي شورا

۳- ولسوالی او د ولسوالی شورا

۴- ښاروالي[2]

---

[1] نجات، آريا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سيمه ييزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شينواري، ، لومړي چاپ، ص (۶ ـ ۷)

[2] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه، لومړی چاپ، ص (۱۸۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف ـ ولایتي اداره

افغانستان ټول ۳۴ ولایتونه لري، چې د هر ولایت سیمه ییزه اداري د مرکزي دولت استازیتوب کوي. د سیمه ییزه ادارو د قانون مطابق، هر ولایت د وګړیو(نفوس) د شمیر په تناسب او اقتصادي پراختیا پر بنسټ په لومړیو، دویمو او دریېمو درجو سره درجه بندي شوي دي. له دغې دلبندۍ څخه به د اساسي سرچینو د تخصیص لپاره استفاده وشي. په همدې حال، د سیمه ییزه ارګانونو اداره په پام کې لري، چې د نفوسو د انډول رامنځته کولو په موخه، د ولایتونو او ولسوالیو دپولو د بیا ځلي سنجولو لپاره یو بهیر پیل کړي، چې بو دجوي او د سرچینو د تخصیص اغیزې به له ځان سره ولري.

دسیمه ییزه ارګانونو خپلواکه اداره به د درجه بندۍ پر دغه سیستم سربیره، په لاندې درېیو کټه ګوریو کې ځیني معیارونه طرحه کړي:

(۱) سیاسي شاخصونه : دبېلګې په ډول، دولایتي شورای ټاکنې ترسره شوی دي،

(۲) اقتصادي شاخصونه: د ملي ناخالص تولید کچه، د ودې نرخ، د سوداګریز وضعیت اقتصادي سروې ګانې.

(۳) ټولنیز شاخصونه: په ښونځیو کې د ماشومانو سلنه، په ښونځیو کې دکال د شمولیت منځنۍ کچه، روغتیایي شاخصونه او داسې نور. د معیارونو دغه د امتیاز ورکوني کارتونه به د هڅوني مالي مرستې د تخصیص لپاره د ارزوني دیوې برخې په توګه و کارول شي.

په ولایتي مدریت کې، د ولایتي حکومتولی له اړخه ، په پراخه کچه توپیر لیدل کیږي. له بل لوري، د ځینو ولایتونو والیانو د واکمنو حاکمانو او ځیني نور د بیلا بیلو بنسټونو ترمنځ د همغږي کوونکیو په توګه عمل کوي. د ولایتي شوراګانو قانون په پام کې ده، چې د والیانو او نورو اجرائیوي چارواکو د فعالیتونو قانونیت او مشروعیت لپاره د سیمه ییزه ادارو پرقانون بیا کتنه وشي او د ۲۰۱۹ کال تر پایه پلی شي. دغه قانون به د والیانو، ولسوالانو او ملکانو، کلیدي مسئولیتونه او دندې مشخصې کړي او د شوراګانو قانون ترڅنګ به دیو حمایوي یا ملاتړي سند په توګه تطبیق شي.[۱]

ب ـ والیان

د والیانو دندې، مسوولیتونه او رسمي کاري لایحې د سیمه ییزې حکومتولی د پخواني قانون پر بنسټ ټاکل شوې، ولې بیا هم د والیانو د واکونو او مسوولیتونو خبره، د سیمه ییزې حکومتولی په قانون پورې اړه لري. په دې قانون کې د والیانو د چارو د اجراتو او مسوولیتونو په اړه دومره اوږد او مفصل لیست موجود دی، چې دغه اوږدوالی په خپله د والي رول له ابهام سره مخ کوي، لاندې یې کتلای شئ:

- د والیانو مسوولیتونه او واکونه د قانون په (۱۴) ماده کې داسې راغلي دي، دندې ډېرې زیاتې دي، چې ځیني مهمې یې په لاندې ډول دي:[۲]
- د قانون د حکمونو له مخې ترخپل واک لاندې ادارو او دفترونو مشري کول.

---

۱ د افغانستان د سیمه ییزو ارګانونو پالیسي، د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره،۱۳۹۷ ل

۲ د سیمه ییزو ادارو قانون، د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره، ۱۳۸۹ ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د قانون پربنسټ د امنیت ټینګول اود ولایت د اوسېدونکودحقونو ډاډګېرنه.
- د ولایت د اسېدونکو لپاره د عدالت او برارۍ د اصل برابرول او پلي کول.
- لـه قومي او مـذهبي ننګې او پلوي څخـه پـه اداره کې ډډه کول او دملي يووالي د پياوړتيا لپـاره کارکول.
- په ولايت کې د سازمانونو او ادارو دمؤسسو او تصديق د مطرحه پلانونو دپلي کولو لپاره شرايط اواسانتياوې برابرول.
- د ولايت د ادارو د پرمختيا او رغونې اړوند وړانديزونو او پرپوزلونو اړوند ادارو ته سپارل ؛ او د قانون له مخې دپيرودنې دامرونوصـــادرول؛ د داوطلبی د مســـوولينو؛ داداري دتدارکاتو او د پيرودنې دسپارنې څارل.
- د ولايت او ولسوالۍ د ښاروالیو د نظر او وړاندويز پر بنسټ بدلونونه راوستل او د هوکړې لپاره يې اړوند څانګو او اداروته استول.
- د دولتي ملکيتونو، ځمکو، ځنګلونو، څرځايونو، د لوبو د زيرمو او نورو طبعي شـتمنيو څارنه، ساتنه او له هغو څخه معقوله او پرځای ګټه اخيستل.
- حکومتي موخو ته د رسيدلو په منظور د عمومي سفرونو منل او په هغې کې برخه اخيستل.
- د ولايت اړوند سندونو څارنه اوساتل.
- په ولايت کې د حکومت ادارو د لګښتونو منظورول د هغوی د جوړولو واک د حکومتي ادارو د بوديجې او تخصـيص د بدلون په اړه هوکړه، د قراردادیانو د تحقق، د هغوی د تاويلۍ اويا هم له قرارداد څخه د سرغړونې په اړه د جبران او جريمې په هکله د پرېکړې صلاحيت لري.
- په ولايت کې د بوديجې د لګښت څارل او په ولايت کې د بانک او خزانو ساتل او خوندي کول؛ د ولايتي پرمختيايي شـوراګانو اجراات او کارونه هم يو له بل سـره توپير لري، دا شـوراګاني له واليانو سره مرسته کوي چې له نورو ادارو سره په ګډه د ولايت په پرمختيايي پلانونواو دهغو په تحقق باندې بحث وکړي اوهغه وڅيړي، د سيمه ييزو ادارو قانون په دې ټينګارکوي ،چې واليان لږترلږه په مياشت کې يوځل له نورو ادارو/څانګو سره مجلس کې برخه واخلي. د ولايت اداري مجلسونه (PAAS).
- د قانون دغوښـتنو پربنســټ د ماليانو راټولول او د ښـاري عوايدو راټولول او بانکي حسـاب ته سپارل.

همدا راز والي د نورو مختلفو اړخونو او محورو له طريقه په سيمه ييزه اداره کې د دولت يو بانفوذه شخص بلل کېږي، چې د پورتنيو وظايفو ترڅنګ په اداري، سياسي، اقتصادي، تشريفاتي، او امنيتي برخو کې هم ډيری وظايف لري ، چې دلته د ليکنې د اوږدوالي په اساس ځنې تېرېږو.[1]

د واليانو دندې په روښـانه توګه په دغو حکمونو کې ندي ډلبندي شوي. له دغو نيمګړتياوو سـره سره، د واليانو له دغو دندو څخه ځينې يې لغوه شوي دي. واليان په ولايت کې د اجرائيوي برخې استازي دي، نو هغوی له مرکز څخه د دولت لخوا د صـادرو شـويو فرمانونو او لارښونو په عملي کولو او سرته رسولو

[1] ثاقب، نقيب الله او جعفر، حضرت . (۱۳۹۷ ل) . اداري حقوق . جلال آباد، مومند خپرندويه ټولنه، لومړی چاپ، ص (۱۲۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې مکلف دي. والیان د خپل واک په ساحه کې په همږغۍ او د اداري مسوولیتونو په سرته رسولو مکلف دي.

ولایتي پرمختیایي کمېټې د والیانو لپاره د اجرااتو او پروګرامونو د څار او نظارت د ښو وسیلو په توګه کار کوي. سره له دې چې والیان په رسمي توګه د ولایتي ادارو د ورځینیو چارو د کنټرول واک نلري، خو په دغو ادارو د پام وړ اغېز درلودلای شي. همدا شان د ادارو د ورځنیو چارو د کنټرول واک نه لري،خو دغو ادارو د پام وړ اغیز در لودلای شي. همداشان د ادارو هر ډول لګښت چې له زرو (۱۰۰۰) افغانیو زیات وي، والي یې لاسلیک کوي. نړیواله ټولنه په دې اړه شک لري، چې د والي دا واکونه قانوني بڼه لري او که څنګه، خو په ولایتونو کې د والیانو دا واک او نفوذ منل شوی، او له بلې خوا د سیمه ییزې حکومتولی قانون هم دا د والیانو دنده بولي. په ولایتي کچه د لګښت د منظورۍ دا ډول واک، د سکټوري وزارتونو له عمودي جوړښت سره په ټکر کې دی. سره له دې چې والیان نه شي کولای سکټوري ریاستونه د خپلو امرونو تابع وګرځوي، خو والیان د مالي لګښت په اړه د خپلو واکونو له مخې له مخې د دغو ادارو په کارونو کې ځنډ رامنځ ته کوي. همدا راز والیان دا تمایل لري، چې د سکټوري ریاستونو لخوا د پلان جوړولو، لګښت، تهیې او تدارکاتو، د لانجو حل، د ښاروالۍ چارې او همدارنګه په ولایت باندې نورې اړوندې چارې تر خپل اغېز لاندې راولي. والیان په رسمي ډول ولسمشر او د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکي ادرای ته مسول او حساب ورکوونکي دي. د جمهوري ریاست مقام هغه فرمان، چې د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې د رامنځ ته شوی دی، د سیمه ییزې حکومتولی د کار په اړه وایي:

"دغه نوې اداره د والیانو او ولسوالانو او د کابل له ښاروالۍ پرته د نورو ټولو ښاروالیو د کارونو نه څارنه کوي او د جمهوري ریاست مقام د فتر ته په دې اړه راپور ورکوي" والي د داسې سیاسي مقام په توګه، چې ولسمشر یې ټاکي، د ولسمشر د استازي په توګه مخامخ ولسمشر ته مسول او حساب ورکوونکی دی. په رسمي توګه والي پرته له ولسمشر څخه بل چاته مسؤلیت نلري، د دې یو علت هم دا دی، که چیرې والي نورو خلکو ته هم مسؤلیت هم درلودلای، نو بیا به والي دا وخت نه درلود، چې د خپل ولایت د خلکو پر ستونزو فکر وکړي، بلکې تل به یې کوښښ دا وو، چې اجرائیه یې لوړ پوړي چارواکي خوښ وساتي. د ولایتي شوراګانو د وروستیو تعدیلاتو پر بنسټ والیان د خپلو اجرااتو په اړه ولایتي شورا ته مسؤل دي، ولې عملاً تر اوسه داسې ندي شوي، همدا ډول په ولایتي کچه د خلکو او حکومت ترمنځ کومې اړیکې نه تر سترګو کیږي.[1]

ولسوالان مخامخ د والیانو تر واک لاندې دي او والیان د دوی په ټاکلو کې لوی لاس لري، که څه هم دا دوی رسمي دنده نه ده. د ولسوالانو پر ټاکنو باندې د والیانو اغېز، پر شخصي اړیکه ولاړ حکومت منځته راوړي او دا جوتوي، چې شخصي اړیکې، پر قانون ولاړ حکومت منځته راوړي او دا جوتوي چې شخصي اړیکې، پر قانون ولاړ سیستم په پرتله د حکومتولۍ په کارونو کې زیات رول لري.

په ولایتونو کې د والیانو او د پولیسو د قومندانانو ترمنځ اړیکې ګونګې دي. د پولیسو د قانون (۴) ماده وایي: " پولیس خپلې دندې په مرکز کې د کورنیو چارو د وزیر او په ولایتونو کې د والیانو او

---

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص (۱۸۶ -۱۸۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ولسواليو کې د ولسوالانو په لارښوونه او رهبرۍ سرته رسوي" په قانون کې دا دوه ډوله ګونګوالی موجود دی، په دې باب پوښتني رامنځته کيږي، چې والي پر پوليسو باندې څومره واک لري او يا يې بايد ولري. د کورنيو چارو وزارت دايرکتيف (لارښود) د پوليسو په تاکتيکي او عملياتي چارو کې د واليانو د مداخلې مخه ډب کوي. واليان يوازې پوليسو ته اجرائيوي امرونه ليږدولای شي، چې دا کار د والي او پوليسو ترمنځ په اړيکو کې مغشوشتيا نوره هم زياتوي. په لنډه توګه ويلای شو چې واليان له حالاتو سره سم او د قانون پربنسټ رولونه لري. واليان د خپل حاکميت په سيمه کې د اداري مسؤليتونو ترڅنګ، د ادارو د همغږي دنده هم لري. دوی دمرکزي حکومت استازي دي او د مرکز په استازيتوب فرمانونه رواج او عملي کوي او ترڅنګ يې د محل او سيمې د پېښو راپور مرکز ته ورکوي. واليان د لګښتونو، همږغۍ، مقرريو، تهيې او تدارکاتو، د مخالفتونو او کشالو حل او ښاروالۍ په چارو کې له رسمي او غير رسمي واکونو څخه يوګډ ځواک لري. واليان لګښتونه منظوروي او په مقرريو کې هم د واک څښتن دي. په اوسنيو شرايطو کې واليان نه خلکو ته حساب ورکوي او نه هم ولايتي شوراګانو ته. [1]

ج - په ولايت کې د سکټوري وزارتونو واحدونه

د وزارتونو اوسنی اداري چوکاټ تر ډېره حده کمزوری دی. که څه هم زياتره وزارتونه په ولايتونو کې خپل استازي لري، خوهلته بيا د وزارتونو د حکومتوالۍ او هم د خدمتونو د برابرولو سيستم ډېر مرکزي دی. ولايتونه د ادارې، بوديجې او يا هم د خپلو پرمختيايي پروګرامونو په اړه لږ واک لري. د داسې پر مرکزيت ولاړ جوړښت له کبله وزارتونه هغه چارې، چې په ډېره ښه توګه د ولايت په کچه سرته رسيدلای شي، په مرکز کې له ځان سره ساتي. د ولايت د ادارو سرچينې او امکانات، نه د ولايت د اړتيا او ارزونې پر بنسټ او نه هم د ولايت د اداري د اړتياوو د څېړلو له مخې ټاکل کيږي. د ولايت اداري خپل امکانات د تخصيص په توګه له خپل اړوند وزارت څخه په هرو دريو مياشتو کې يوځل ترلاسه کوي. دوی په خپلو تخصيصونو باندې له سره نظر يا د ډېرولو واک نه لري. په ولايتونو کې د نفوس پر سر د وزارتونو د کلنيو لګښتونو ترمنځ توپيرونه موجود دي. د ماليې وزارت د ولايتي بوديجې نوښت له مخې په بوديجوي پرېکړو کې د ولايتي ادارو د واک ونډه د مرکز په پرتله يوڅه ډېره شوې ده. ولايتي اداري د مقرريو په برخه کې تولې پريکړې په خپله نه شي نيولای. د لومړيو او دويم بست پرېکړه د اداي اصلاحاتو خپلواک کميسون کوي، د (۳-۵) بستونو صلاحيت د وزارتونو او د (۶،۷) رتبې مقررۍ دولايت د والي او ولسوالانو واک او صلاحيت بلل کيږي. د ولايتونو واحدونه له يوې خوا په مرکز کې خپل اړوند وزارتونه ته مسووليت لري او له بلې خوا په ولايت کې والي ته هم مسووليت لري. والي د ولايتي شورا له اداري څخه هم د هغې د اجرااتو په هکله پوښتني کولای شي. ولايتي شورا هم په ولايت کې د ادارو د اجرااتو په هکله پوښتني کولای شي. ولايتي شورا د ادارو د اجرااتو راپور راټولولای شي، ولې د ادارو په اړه پرېکړه نيول د شورا صلاحيت ندي. سره له دې چې د ولايتي شوراګانو قانون د ولايتي شورا د رول په اړه وايي: "ولايتي شورا د ولايتي ادارو د پلان د پلي کېدلو په اړوند معلومات راټولوي او د معلومات پارلمان او ولسمشر ته د ليکلي راپور په بڼه وړاندې کوي" ولې په قانون کې دا

---

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص (۱۸۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

وضاحت نشته، که چیرې کومې ادارې یا واحد ولایتي شورا ته معلومات ور نه کړل؛ نو له ادارې سره به څه کیږي؟

دا هغه څه دي چې قانون يې په اړه چوپ پاتې دئ. دا ستونزې هغه وخت حل کېدای شي چې یو واضح قانون ولرو. د سیمه ییزو ارګانونو په اړه اکثریت قوانین چې جوړ شوي ګونګ دي، د دې ادارو رولونه او دندې يې په واضح توګه ندي تشریح کړې، بل ستونزه په دې قوانینو کې د مرکز او محلي ادارو ترمنځ د واکونو او مسوولیتونو ګونګ چاوکاټ دی.[1]

د ـ ولایتي پرمختیایي کمېټه

ولایتي پرمختیایي کمېټې د هغه فرمان پر بنسټ، چې (۱۳۸۴ل) کال د تلې په میاشت کې ملي شورا منظور کړ، جوړې شوي دي دولایتي پرمختیا يي کمېټې دندې عبارت دي له:

- په ولایت کې د وزارتونو د استازو ترمنځ د همغږۍ رامنځته کول.
- د ولایت د پرمختیایي پلان جوړول.
- د مرسته کوونکو ترمنځ د همغږۍ د کچې لوړول.
- د پرمختیایي پرژو د کارڅارنه.
- د ښې ولسي ادارې د جوړښت او ولس ته د ښو خدمتونو د تر سره کولو په خاطر د ولایت ادارو د کاري ظرفیت یا وړتیاوو لوړول.

د نورو ولایتي ادارو په څیر د ولا یتونو د پرمختیایي کمېټو د رول او کړنو ترمنځ هم توپیرونه موجود دي. د ولایت په اداري مجلس سربېره د ولایت پرمختیایي کمېټه هم د ولایت د پرمختیایي پلان په پلي کولو کې د سکټوري ادارو ترمنځ همغږي رامنځته کوي. که څه هم د ولایت پرمختیایي کمېټه او بودیجوي بهیر ترمنځ کوم ډول تړاو نشته، نو له همدې کبله پرمختیایي پلان جوړونه، د ولایت پر چارو څرګنده اغېزه نه لري. د بودیجې پرېکړه نیولو صلاحیت یوازې په مرکز پورې تړلي دي، چې په دې ډول د ولایت د ولایتي شورا او پرمختیایي پلان جوړول او پلي کول له خنډ سره مخ کیږي. د ولایتي بودیجې د پرګرام چوکاټ ډیر محدود دی، دا ځکه چې د بودیجې جوړلو دا کار د مرکزي وزارت له خوا یوازې له ولایتي پرمختیایي کمېټې سره په مشوره تر سره کیږي. د پروژې او پلان د څار او نظارت په برخو کې هم د ولایتي شورا او ولایتي پرمختیایي کمېټې د کارونو ترمنځ تداخل تر سترګو کیږي، او د دې ترڅنګ د ولایتي شورا او د ولایتي پرمختیایي کمېټې خپل منځي اړیکې هم روښانه نه دي.

په لنډه توګه داسې ویلای شو، چې په ولایت کې د اقتصاد د وزارت د اړوندې څانګې له خوا د ولایتي پرمختیایي کمیټې لپاره اسانتیاوې برابروي، والي او یا هم د هغه استازي د ولایتي پرمختیایي کمېټې ریاست په غاړه لري. ولایتي پرمختیایي کمېټه په ولایت کې د ریاستونو او واحدونو ترمنځ همغږي را منځته کوي، له ولایتي شورا او نا حکومتي مؤسسو، نړیوالو سازمانونو او د ولایتي بیا رغونې له ډلې سره تفاهم کوي. د دې کمېټې دنده د ولایت د پرمختیایي پلانونو جوړول او حتا د ولایت د بودیجې ترتیبول دي. له ولایتي پرمختیایي کمېټې څخه هیله کیږي، چې د ولایت پرمختیایي پلان منظور کړي، په

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۱۸۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

عامه او خصوصي سکټور کې د پانګې اچونې ستراتيژي جوړه کړي او د نشه يي توکو پرضد د مبارزې څارنه وکړي. د ولايتي پرمختيايي کمېټې او د ولايتي شـورا په دندو کې بالقوه تداخل ليدل کيږي. ولايتي پرمختيايي کمېټې تر ډېره د والي په همکاري پورې تړلې دي او د پلان او بوديجې په جوړولو کې د دوی ونډه، پرته له همغږۍ جوړولو نا څرګنده پاتې ده. د پلان او بوديجې جوړولو د بهير ترمنځ؛ چې واک يې لـه مرکز ســـره دی، پيوند نـه ليدل کيږي. د ولايتي بوديجې جوړولو کار، چې د ماليې وزارت او نور مرکزي وزارتونه يې له ولايتي اړوندو غاړو سره په سلا مشوره ترسره کوي، له سرچينو سره د سيمه ييزو لومړيتوبونو د همغږۍ کولو په لاره کې لومړي ګام دی.[۱]

۵ ـ د ولايت اداري مجلس

د ولايت ادراي مجلس له نن څخه (۴۵) کاله د مخه د (۱۳۴۴ل) کال د لينڈۍ په مياشـــت کې، د دې لپاره جوړ شو، چې له والي سره د ولايتي ادارو په همغږۍ کولو کې مرسته وکړي. له قانون سره سم د دې مجلس غړي په لاندې ډول سره دي:

والي

د والي مرستيال

مستوفي

د ولايت د امنيت مسول

د ولايت څارنوال او د نورو ادارو مشران

دغه مجلس په اونۍ کې يو ځل غونډه کوي. د نيمو غړو حاضـــريدلو ســـره د مجلس غونډه جوړيږي. پرېکړه د حاضـــر غړو په اکثريت ســـره نيول کيږي. که چيرې د دواړو خواوو د رايو شـمېر مسـاوي وي، نو بيا وروســتۍ پرېکړه د مجلس رئيس کوي. د جلســـي ســـکرتريت د والي د دفتر اداري رياست پورې تړاو لري. د ښاروالۍ د قانون د (۴، ۱۴، ۴۲) او (۵۰) مادو او د مالدارۍ د قانون د (۱۲) مادې له مخې هغه دندې، چې د ولايت اداري مشـورتي شـورا ته ورکړل شـوې، ولايتي اداري مجلس يې اجرا کوي. دا دندې عبارت دي له: په ولايت کې د حکومتي ځمکو پلورل او په اجاره ورکول، د حکومت پور په قسطونو بدلول، هغه قراردادونه، چې د کار د قانون غوښتې له پامه غورځولې وي ماتولی شي او د ولايتي ادارو په هغو ستونزو باندې بحث کولای شي، چې د دغو ادارو د چارواکو له خوا ورته وړاندې کيږي.[۲]

---

۱ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص ۱۹۰

۲ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص ۱۹۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېيم مبحث ـ ولایتي شورا

ولایتي شوراګانې د اساسي قانون د (۱۳۸) مادې د حکم پر اساس چې (په هر ولایت کې یوه ولایتي شورای جوړېږي.) ولایت په هیواد کې تر ټولو لوی سیمه ییز حکومتي واحد دی، ولایتي شورا د ولایت په کچه یوازینی مرجع ده، چې د ولایت د اداري مجلس د کارونو او اجرااتو حساب اخیستلای شي. په ځینو مواردو کې د ولایتي شورا رول او ونډه څرګنده نه ده، ولې په هغو برخو کې، چې شورا ته د قانون له مخې واک په روښانه توګه بیان شوی دی، بیا هم دغو شورا ګانو ته عملاً تر اوسه صلاحیتونه نه دي ورسپارل شوي.

لکه څنګه چې د مخه ورته ګوته ونیول شوه، د اساسي قانون د حکمونو له مخې ولایتي شوراګانې باید خپلې دندې له ولایتي ادارې سره په همکاري کې تر سره کړي، ولې د ولایتي شوراګانو قانون دا نه ده په ګوته کړې، چې ولایتي اداره به له ولایتي شوارګانو سره څه ډول همکاري کوي؟ ولایتي شورا باید د څارنې او مشورې چارې تر سره کړي، ولې قانون په دې لړ کې د ولایتي شورا لپاره د واک څه یادونه نه ده کړې، چې د نورو ولایتي ادارو همکاري په دې اړه لازمي او حتمي کړي.[1]

ولایتي شورا د قانون د څلورمې مادې (۱۴) فقره وایي، چې ولایتي شورا باید د ولایت له اوسیدونکو سره په هرو درېیو میاشتو کې او له والي او نورو ادارو سره په میاشت کې لږ ترلږه یو ځل لیدنه او کتنه ولري. له بلې خوا څخه دغه حکمونه یا سیمه ییز چارواکي ولایتي شورا ته حساب ورکوونکي نه ګرځوي، یا په بله ژبه په قانوني توګه د ولایتي شورا د نظر په پام کې نیولو سره په قانوني توګه نه دي مکلف شوي. د همدې قانون (۱۸) ماده وایي، چې په ولایت کې د سکتوري وزارتونو ادارې باید ولایتي شورا ته د خپلو کارونو په اړه معلومات ورکړي، ولې دا نه دي په ګوته شوي که چیرې چا دا کار ونه کړ، نو څه به ورسره کیږي، چې دا کار د دغه قانون عملي کېدل له ستونزو سره مخامخ کوي او د ولایتي شورا په دندو کې، چې څارنه او نظارت کول دي، ځنډ رامنځته کوي. د ولایتي شورا دوهمه ماده وایي، چې ولایتي شورا باید د یو منتخب جوړښت په توګه کار وکړي او خلک، مدني ټولنه او حکومتي ادارې له ځان سره را شریکې کړي. او د ولایتي ادارو د چارو څارنه وکړي، تر څو په قانون کې داسې مواد ډېر نشي، چې د هغو له مخې ولایتي شورا له والي او ولایتي ادارې څخه حساب واخلي، د غسې څار او نظارت به په عملي توګه کومه معنا ونه لري. د ولایتي شورا د څارنې د کار نور وضاحت به ولایتی شورا ته دا امکان وربخښي، چې خپلې د څارنې دندې په سمه توګه سرته ورسوي. د شورا قانون همدا راز ډېر ګونګ دی او دشورا رسالت یې، چې د دولت د پرمختیایي موخو برابرول دي، له ځنډ سره مخامخ کړی دی. د ولایت د شورا د اجرااتو د عملي کولو لپاره باید د پلان په عملي کولو کې د ولایتي شورا رول د ولایتي شورا په قانون کې روښان او واضح شي. (۴) ماده وایي چې، تر دې د مخه چې پرمختیایي پلان او د وړاندوینو په برخه کې پلان دولت ته وړاندې شي، ولایتي شورا په پلان جوړولو کې څومره برخه لري. د ولایتي پرمختیایي کمېټې او ولایتي شورا په کارونو کې تداخل موجود دی. د ولسمشر (۴۱۱۶) ګڼه فرمان حکم کوي: (والیان دې له ولایتي شورا سره همکاري کې اجراات

---

[1] جنسین، اریک . (۲۰۱۳م) . د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي، پالو آلتو- کالیفرنیا: د افغانستان د حقوقي زده کړو پروژه ALEP (د سټانفورډ پوهنتون د حقوقو پوهنځی) ، ص (۱۴۳ -۱۴۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي، پروګرامونه د طرحه، تنظیم او پلي کړي)، له اجرائیوي مکانیزم څخه پرته ولایتي شورا په ډېره اسانۍ څنډې ته کېدلای شي.[۱]

دا څرګنده نه ده، چې ولایتي شورا د ورځینیو لګښتونو لپاره له کومې ځانګې یا ارګان څخه باید پیسې ترلاسه کړي، دا په خپله د ولایتي شورا اجرائیوي واک له پوښتنې سره مخ کوي. د قانون (۱۷) ماده حکم کوي چې، د ولایتي شورا اداري چارې او خدمتونه دې ولایت تر سره کړي، قانون په دې باب بیا هم پټه خوله دی، چې ولایت د ولایتي شورا اړین خدمتونه او اداري چارې ترسره کړي. ولایتي شورا د خدمتونو د لګښتونو په ډګر کې پر والي پورې تړلې ده. د ولایتي شورا د بودیجې او اړوندانو د ګمارنې چارې هم له هغه ولایتي اداري څخه، چې دوی یې باید څارنه وکړي، خپلواکې نه دي، نو له دې کبله ولایتي شورا ډېر ځله د ورځنیو خدمتونو د سرته رسولو امکانات هم نه لري. دا چې په ولایتي کچه دا تاکل شوې شورا د استازیتوب لپاره عمومي چوکاټ وجود نه لري، نو له امله یې د افغانستان خلک خپلې ګیلې او شکایتونه د حکومتي ادارو له لارې اړوندو مراجعو ته نه شي رسولای.

د ولایتي شـورا له دندو څخه یوه اساسي دنده هم د ولایت په چوکاټ کې له خلکو او مدني ټولنو سره په ګډه خدمت او یا ګډون دی. پوښتنه دا ده چې ایا ولایتي شورا خپل اغېزمن منتخب موقف ساتلای شي؟ د خلکو او استازو ترمنځ اړیکې کمزورې دي. د انتخاب له دې طریقې سره، چې یو تن د خپلې نه لیږدیدونکې رایې په وسیله د ولایتي شورا لپاره څو تنه استازي غوره کوي، په مشخص ډول د ولسوالۍ استازیتوب له منځه ځي. نو د دې سیستم پر اساس د ولایتي شورا په غړیتوب کې د دې پټه نه لګیږي، چې په شورا کې د ټولو ولسوالیو استازي موجود دي او که څنګه. نن ورځ د شورا غړي یوازې د یوې محدودې ډلې استازیتوب کوي، نو د ټول ولایت د اوسیدونکو، د شورا د استازي هر یو په مجموع کې د انتخابي حوزې، چې ولایت دی، په پرتله ډېر د خپلې ځانګړې ولسوالۍ استازیتوب کوي، یعنې د ولایتي شورا استازي د ټول ولایت له استوګنو سره دومره تړون نه لري، لکه د خپلې ولسوالۍ له اوسیدونکو سره چې لري. په لنډه سره ویلای شو، چې ولایتي شورا ټولو خلکو ته مسؤله ده، دا ځکه چې یو منتخب مجلس دی، او د دوی رول او ونډه عبارت ده له: د ولایت په پرمختیایي پروګرامونو کې برخه اخیستل، د ولایتي او په ولایت کې د حکومتي مؤسسو څارنه، د ستونزو هوارول، د هغو دو دونو له منځه وړل، چې له قانون، شریعت او د بشري حقوقو له معیارونو سره په ټکر کې وي. چاپېریال ساتنه او د غیر قانوني، نشه یي توکو د قاچاق په مخنیوي کې هلې ځلې کول. د ولایتي شـورا ، د ولایت د پرمختیایي کمېټې او د والي ترمنځ خپل منځي اړیکې روښانه دي. اوسنی قانون د ولایتي اداري همکاري نه شي باروي کولای. په موجوده قانون کې په ادارو او د قانون د تنفیذ په ادارو باندې داسې بندیزونه نه دي لګول شوي، چې د ولایتي شورا په مجلسونو کې برخه واخلي او یا هغوی ته د اړتیا وړ معلومات ورکړي او په همدې ډول داسې کوم ځانګړی میکانیزم هم نشته، چې ولایتي شورا د ولایتي پلان جوړلو په بهیر کې څومره شامله ده او څه ونډه لري. ولایتي شـورا نشـي کولای، چې له ولایتي ادارو څخه حساب و غواړي. د ولایتي شورا په اړوند یو څه ستونزې موجودې دي او هغه دا چې دې ادارو ته څومره امکانات په واک ورکړل شـوي. نو له همدې کبله دوی نه شـي کولای، چې خپلو رایو ورکونکو ته ولایتي ادارو سره د اړیکو په هکله او د ولایتي پلان جوړونې په هکله د قناعت وړ ځوابونه ورکړي. ولایتي شـورا د خپلې انتخابي

۱- څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۱۹۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

حوزې د اسـتازيتوب اسـاسـي ونډه په غاړه لري، په پرمختايي پلان جوړونه کې برخه اخلي او د ولايتي ادارو د چارو او کړنو د څارنې دنده لري لري، خو موجوده قانون دوی ته نه دا واک ورکړی او نه يې دا زمينه برابره کړې، چې خپلې دندې په سمه توګه سرته ورسوي.[1]

څلورم مبحث ـ ولايتي محکمې

په اوس وخت کې قـانون د محکمو د جوړښـــت او پـه ولايتي کچـه د دوی د کـارونو او دندو د لارښوونې لپاره کومې مشخصې لارښووني نه لري، چې د هيوادوالو د شـکايتونو او دعوو د حل په اړه څـه وکړي او خپـل کـارونـه څنګه پر مخ بوځي؟ ولايتي محکمې پـه روانو حـالاتو کې د واليـانو، ولايتي ادارو او ولايتي شورا د غير قانوني پرېکړو او غير قانوني کړنو د څار او کنټرول وس نه لري.

پينځم مبحث ـ د ولسوالۍ اداره

د ولسوالۍ اداري واحدونه له څو کليو څخه جوړ شوي دي چې د ولسوال تر حکمونو لاندې اداره کېږي، همدا راز د ولسوالۍ مرکز د اقتصادي، اجتماعي، فرهنګي، او جغرافيايي موقعيت په اساس ټاکل کېږي.[2]

افغانستان په ټوله کې ۳۸۷ ولسوالۍ لري. د سيمه ييزه ادارو له قانون سره سم ، دغه ولسوالۍ د نفوسو، چاپيريالي او ټولنيزو جوړښتونو پربنسټ، په لومړيو، دويمو او دريمو کټه ګوريو باندې وېشل شوي دي. دغه صنف بندي به د اساسي سرچينو د تخصيص په توګه د استفادې وړ وګرځي. خو د ولسواليو د فعاليتونو د سنجش او همدارنګه د هغوي لپاره د تشويقي بودجې د تخصيص په هدف بايد د ولايتونو په څېر له همغو معيارونولکه (اقتصادي، سياسي او ټولنيزو شاخصونو) څخه استفاده وشي. سربيره پر دې، د هيواد ټولې ولسوالۍ په لاندې ډلبندی ويشل شوي: (۱) ښاري (۲) نيمه ښاري (۳) ترانزيتي (۴) د طبيعي سرچينو لروونکې (۵) سرحدي. همدارنګه کولی شو له دغې صنف بندۍ څخه د ولسواليو د فعاليتونو د سنجولو لړۍ، د يوې برخې په توګه ګټه پورته کړو. د بيلګې په توګه ، سره له دې، چې يو ولسوالۍ کولې شي هر ډول ولسوالۍ رهبري کړي، خو د هرې ولسوالۍ لپاره ستراتيژۍ توپير کوي. د ښاري ولسواليو اړتياوې د طبيعي سرچينو لروونکو له اړتياوو څخه توپير لري. اړوندې شوراګانې د ولسواليو د سيمه ييزه ادارو د څارنې مسئوليت پرغاړه لري، چې په هغوکې ولسوالان، د درېمو واحدونو مسئولين او د ولسواليو امنيتي او دفاعي مسئولان شامليږي. لاندې د پورتنۍ کټه ګورۍ له مخې د هرې يوې لنډه يادونه شوې:[3]

- ښاري: هغه ولسوالۍ، چې تر ټولو ډير نفوس لري او د سرچينو تر ټولو ډير تخصيص ته اړتيا لري.
- نيمه ښاري: دغه ولسوالۍ د ښاري ولسواليو په شاوخواکې موقعيت لري او تر ډېره د خپلو نږدې ښاري ولسوالۍ فعاليتونو پورې تړلې دي.

---

۱ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص (۱۹۲ ـ ۱۹۵)
[2] ثاقب، نقيب الله . (۱۳۹۷ ه ش) . اداري حقوق، جلال آباد : مومند خپرندويه ټولنه، لومړی چاپ ، ص (۱۲۳)
[3] د افغانستان د سيمه ييزو ارګانونو پاليسي، (۱۳۹۷) د سيمه ييزو ارګانونو اداره، مخ (۶ ـ۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ترانيتي: له دغو ولسواليو څخه عموماً د ترانزيت لپاره استفاده کيږي او د زيات نفوس لرونکي نه دي.
- دطبيعي سرچينو لروونکي: دغه ولسوالۍ د طبيعي سرچينو پراخې زيرمې لري او دکانونو او پټروليم، کرنې، اوبو لګونې او مالدارۍ وزارتونو او چاپيريال ساتنې ادارې له لوري اضافي سرچينوته اړتيا لري.
- سرحدي: دغه ولسوالۍ دنفوسو د راټوليدو له مرکزونو څخه لرې دي او له پولو سره په ګاونډ کې موقعيت لري، چې کولی شي د ترانزيتي د هليزونو په توګه ښه رول ولوبوي. بعضې وختونه دغه ولسوالۍ د سر شاره طبيعې منابعو لرونکې وي، د ملي انسجام لپاره اړتيا ده دغو ولسواليو ته ځانګړې پاملرنه وشي.

موږ لږ تر لږه د ولسوالۍ په کچه د اداري مسئولينو دندې په پام کې نيسو. اوس مهال ډېری ولسوالانو خپل رول او نقش ته اداري رول په توګه فکر کوي. خو د هغوی په دندو کې لاندې موارد هم شامل دي:

- اداري دندې: چې د سيمې د خلکو اړيکو او ارتباطاتوته شامليږي؛
- د امنيت ټينګښت: اړتياوې سنجول او له امنيتي بنسټونو سره همغږي؛
- دعدالت ټينګښت: داډ حاصلول چې په هره ولسوالۍ کې بايد د محکمې سيستم او د لويې څارنوالۍ استازولي موجوده وي؛
- د خدماتو وړاندې کول: د رو غتيايي او تعليمي خدماتو وړاندې کوکو په چاره کې د همغږي کوونکو په توګه عمل کوي.

ولسوالي په افغانستان کې د اداري تشکيل تر ټولو ټيټ اداري واحد دی. د ولسوالۍ په تشکيل کې ولسوال او د سکټوري وزارتونو درېيمه درجه واحدونه شامل دي. په ولسوالۍ کې پر ابتدايه محکمې سربيره د پوليسو څانګه او څارنوال هم شته. په ولسوالي کې له حکومتي، رسمي تشکيل سره سره بيا هم د حکومتولۍ کوم رسمي اداري چوکاټ شتون نه لري.[1]

لمړی مطلب ـ ولسوال

ولسوال د ولسمشر لخوا ټاکل کيږي. ولسوال يوازې د حکومت اجرايوي استازی نه، بلکې په ولسوالۍ کې د دولت لومړی درجه استازی هم دی. حکومت په ټولنه او ولس کې له ولسوالۍ څخه نور ښکته تشکيلات نه لري، نو له دې کبله ولسوال او ولسوالي د دولت له خوا له ولس سره پر کېدونکي چلند ډېر اغېزه لري. دوی کولای شي، چې د خلکو عرضونه واخلي او يا يې لوړو چارواکو ته وړاندې کړي. ولسوال والي ته راپور ورکوي، ولې په يوه وخت کې په ولسواليو کې فزيکي جلاوالی د دوی اړيکې کموي، نو همدې خنډونو د ولسوال حساب ورکونه يا مسؤليت له خنډ سره مخ کړی. د سيمه ييزې حکومتولۍ د قانون څلورمې مادې د دوهمې فقرې د حکم له مخې د مسؤليت او واک په سيمو کې د

---

[1] د افغانستان د سيمه ييزو ارګانونو پاليسي، (۱۳۹۷) د سيمه ييزو ارګانونو اداره، مخ (۷ _ ۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولسوال تشریفاتي ځواک محدود دی، ولې په حکومتي تشکیل کې د ولسوالۍ په کچه مرکزي شخص بلل کیږي. ولسوال یو لړ اداري دندې لري، چې عبارت دي له:[1]

- د پېژند پاڼو یا تذکرو ورکول
- د مړینو او ودونو ثبتول

ولسوالان په ولسوالیو کې په پولیسو باندې مستقیم اغېز او واک نه لري، ځکه چې پولیس د خپلو کړنو راپور د ولایت امنیه قومندان ته ورکوي، نو له دې کبله ولسوالان د امنیت په اړه نېغ په نېغه او ستر مسؤلیت نه لري.

ولسوالان د خپلو مامورینو په کړو وړو باندې په عمل کې ډېر نفوذ او اغېز لري، په خپلو مامورینو د همدغه ډېر واک او اغېزې له مخې ولسوالان په ولسوالیو کې د فعالیتونو په څار او کنټرول کې ډېر رول لري. ولسوالان د مخالفتونو او ستونزو په حل کولو کې لوی لاس لري. ولسوالان د ولسوالۍ مشران او سپین ږیري راغواړي د ولسوالۍ اړوند ستونزې ورسره تر بحث او څېړنې لاندې نیسي. په ډېرو ولسوالیو کې ولسوالان شوراګانې جوړوي، چې ده ته د چارو په سرته رسولو کې مشوره ورکړي او په پرېکړو کې ورسره مرسته وکړي.

د ولسوال د خدمت موده د یوې ولسوالۍ پر چوکۍ مشخصه نه ده، ولې په منځي ډول د (۱۹) میاشتو په شاوخوا کې اټکل کېدلای شي. ولسوالي په حکومتي تشکیل کې ترټولو ټیټه یا کوچنۍ متشکله اداره ده. ولسوال په رسمي ډول په دې تشکیل کې دهمغږۍ رول لري. ولسوال په ولسوالیو کې تر ټولو مهم مامور ګڼل کیږي. د ولسوالیو غیر رسمي ونډه او رولونه عبارت دي: د مخالفتونو او ستونزو حل چې دا کار له ولایت او سیمه ییزه غیررسمي مشرانو سره د دوی د اړیکو په څرنګوالي پورې اړه لري. ولسوال په خپل ځنګ کې نیمه غیر رسمي شوراګانې هم لري، ددې ترځنګ ولسوال له ملکانو، اربابانو، د کلي د مشرانو سره هم اړیکه ساتي. دغه شوراګانې د اهمیت وړ ګڼل کیږي. په ولسوالۍ کې د ولسوال رول په ولایت کې د والي د رول سره ورته والی لري، سره له دې چې رسمي صلاحیتونه یې محدود دي. د ولسوالیو په تشکیل کې ولسوال تر ټولو مهم او اساسي شخص ګڼل کیږي. ولسوال سربیره په خپلو رسمي دندو، چې د تذکرو ورکول او د ودونو او مړینو ثبتول دي، د مخالفتونو او کشالو په حل، د ولسوالیو اړوندو مسلو او ستونزو پر سر د بحث لپاره د ولسوالۍ د استازو او مشرانو راغوښتل او د مجلسونو دایرول او د ولسوالۍ له اوسیدونکو څخه د عریضو اخیستل هم د نوموړي په دندو کې شمیرل کیږي.۲

ولسوال په خپله ولسوالۍ کې د حکومت په استازیتوب له خلکو او ولس سره د سیاسي اړیکو په ټینګښت کې هم اساسي ونډه لري. ولسوال د خلکو او حکومت په منځ کې د پیوستون او نښلولو اساسي کړۍ ده. که چیرې خلک د ولسوالۍ په هره اداره کې کار ولري، غوښتنپاڼه د ولسوال په نامه ورکوي، چې ولسوال ورته د مناسب ځواب ورکولو واک لري. دولت ته د لاسرسي په کنټرولولو سره ولسوال له خکلو سره د دولت د چلند په پر څه ډول والي لویه اغېزه لري. ولسوال پر د ې چارې هم ډېره اغېزه او کنټرول لري، چې دولت او بهرني جوړښتونه دي له سیمه ییزې مسایلو سره څرنګه او څه ډول چلند

---

[1] ـ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص (۱۹۵ ـ۱۹۶)
[2] دګلاس سالت مارش و ابهیلاش مدهی ، (۱۳۸۷ه ش)، حکومتداری محلی در افغانستان، ترجمه :عارف عمار، واحد تحقیق و ارزیابی افغانستان، کابل ـ افغانستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولري. په دې چارو کې د مخالفينو پاڅون، سيمه ييزې لانجې، د نشه يي توکو توليد او قاچاق شامل دي. پردغو مسلو باندې د اغېز په درلودلو سره ، د ولسوال واک تر هغه څه ډېر زياتيږي، چې په رسمي ډول ده ته ورکول شوی دی. واليان د ولسوالانو په مقررئ کې اغېزه لري. د ولسوالانو په اړه دا تصور هم موجود دی، چې دوی مادي امکاناتو او بډو ته هم لاسرسی لري، نو له همدې کبله زياتره د ولسوالی پر چوکۍ کې بدلونونه ژر ژر رامنځته کيږي. د ولسوالانو بدلول رابدلول او مقررئ، د يو سيمه ييز ځواکمن شخص د ملاتړ د ترلاسه کولو په خاطر کيږي. په ولسوالۍ کې د ولسوال کې د ولسوال د خدمت موده په منځني ډول تقريباً نولس (۱۹) مياشتې ده. د ولسوالانو په بدلون کې د اړيکو او ارتباطاتوسياست ډېره ونډه لري. په ولسوالۍ کې خلکو ته د خدمتونو په برابرولو کې د ولسوال رول د پام وړ دی، د دې لپاره چې د ولسوالۍ په کچه د ولس او حکومت تړيکي سمې او باوري شي، نو ولسوالان بايد خلکو ته د خدمت په روحيه سمبال او ځان خلکوته مسؤل وبولي. خلکو ته د ولسوال مسؤليت، د حکومت لخوا خلکو ته د خدمتونو برابرول او د حکومت او خلکو ترمنځ پيوستون پياوړی کوي. و لسوال د کشالو په حل او د سيمه ييزو لانجو او کشالو په اوارولو کې مهم رول لري. هڅه کيږي، چې ډېر اختلافونه او لانجې خپله په ولس کې حل شي. کله چې د جرمونو او شخړو راپور ولسوالۍ ته رسيږي، لومړی شخړې کوونکي ولسوال ته مراجعه کوي، ولسوال په دې باب پرېکړه کوي، چې وړاندې شوې عريضه بېرته د شخړې د حل په خاطر د کلي مخورو ته واستوي، پخپله يې حل کوي او که يې پوليسو، څارنوالۍ او يا محکمې ته ليږي، د شخړو په حل کې د دوديزو ولسي جوړښتونو او دولتي ادارو ترمنځ تړاو لري او ولسوال د دې دواړو ډولونو اړيکو کړې دي. د شخړو په حل کې پوليس څارنوالۍ او محکمې ته د خلکو مراجعه د ولسوال په نفوذ پورژې تړاو مومي.[1]

دوهم مطلب ـ د ولسوالۍ شورا

د اساسي قانون له مخې د ولسوالۍ شورا د دې لپاره جوړه شوې، چې د خلکو فعاليتونه او چارې سره منظمې کړي او خلکو ته د دې زمينه برابره کړي، چې په خپله سيمه ييزه اداره کې فعاليتونه او چارې سره منظمې کړي، او همدارنګه په خپله سيمه ييزه اداره کې فعاله ونډه واخلي. د ولسواليو شوراګانې لا تر دې دمه نه دي انتخاب شوې، د ولسواليو شوراګانې په هرو درې کلونو کې د انتخاباتو د خپلواک کميسيون له لوري د پټو، ازادو او مستقيمو رايو په پايله کې جوړيږي. د اساسي قانون (۸۴) ماده حکم کوي، چې د هر ولايت د ټولو ولسواليو د شوراګانو له غړو څخه يو تن مشرانو جرګې ته د درېيو کلونو لپاره، د ولايت د استازي په توګه ليږل کيږي.

درېيم مطلب ـ په ولسوالۍ کې د وزارتونو دريمه درجه واحدونه

د بېلا بېلو لاملونو له کبله د کورنيو چارو وزارت، د کليو د بيارغونې او پراختيا وزارت، د پوهنې وزارت او د کرهنې او مالدارۍ وزارت، د ولسوالۍ په کچه خپلې څانګې او تشکيلات لري. د وزارتونو دا څانګې لږ اجرائيوي مسؤليتونه لري، او د پرېکړو کولو د صلاحيت کچه يې هم لوړه نه ده. په هغو ولسواليو کې، چې هلته د پوهنې او د روغتيا وزارت مسؤل پرسونل نه وي، نو د کلينيکونو او ښوونځيو راپور مخامخ د ولايت په مرکز کې خپلو اړوندو رياستونو او څانګو ته استوي. په ولسوالۍ کې

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص۱۹۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ادارو ترمنځ همغږي لږ تر سترګو کیږي او په ولسوالۍ کې د ادارو د مشرانو د کار موده، د دوه کلونو په شاوخوا کې ده.

څلورم مطلب ـ د ولسوالۍ پرمختیایي اسامبله

د ولسوالۍ پرمختیایي اسامبله د کلیو د بیارغونې او پراختیا د وزارت د سیمه ییزو ملي پرمختیایي پروګرام په بنسټ جوړه شوې، په هغو ولسوالیو کې، چې د کلیو پرمخیتایي شوراګانې وجود لري، نو د ولسوالۍ پرمختیایي اسامبله (D.D.A) د کلیو د پرمختایي اسامبلې نشته، د ټولنې غیر منتخب مشران د ولسوالۍ پرمختیایي اسامبلې لپاره ټاکنې کوي. له دې کبله د ولسوالۍ پرمختیایي اسامبلې ټاکنې بشپړه ولسواکه بڼه نه لري،و د ولسوالۍ پرمختیایي اسامبله، په ولسوالۍ کې د کلیو د پرمختیایي شوراګانو استازیتوب کوي. د کلیو د بیارغونې او پراختیا وزارت د ولسوالۍ د پرمختیایي اسامبلې او د کلیو لپاره د یو هر اړخیزه پرمختیایي پلان جوړولو په هکله اجرائیوي لارښوونې لري. د دغو لارښووونو له مخې د ولسوالۍ د پرمختیایي شورا اساسي دندې دا دي. "له ولسوالۍ سره په پلان جوړولو، ادارې، د پلان په تحقیق، د پروژو په پلي کولو، د پروژو په پرمختګ، د پروژو په ارزونه او د سرچینو د انسجام به چارو کې مرسته کول." د ولسوالۍ پرمختیایي اسامبلې د پلان جوړولو، همغږي او د مشورې ورکولو په برخو کې یو لړ دندې او وظایف لري. په د غه دندو کې د ولسوالیو لپاره د داسې لومړیتوبونو او ستراتیژیو په ګوته کول دي، چې د خلکو او کلیو ګټو ته انعکاس ورکړی، او د ولایتي پلان جوړولو له بهیر سره په سمون کې وي، بله دنده یې دا ده، چې د ولسوالیو اسامبلې د ولسوالیو لپاره د پرمختیایي پلانونو مشري وکړي، د دغې اسامبلې د کار لایحه هم دا په ګوته کوي، چې د ولسوالۍ په کچه د ټولو پرمختیایي مؤسسو، پروګرامونو او پروژو ترمنځ اغېزناکه انسجام منځ ته راولي. له همدې امله نو د ولسوالۍ پرمختیایي اسامبله باید د ولسوالۍ په کچه د پلان جوړولو، سرچینو څخه د ګټې اخیستلو، پلي کولو، څارنې او ارزونې په کارونو کې پوره مرسته او همکاري وکړي.[1]

شپږم مبحث ـ د کلي اداره

دا چې کلی د هېواد د اساسي قانون له مخې د هېواد په ادري جوړښت کې منظور شوی دی، خو د رسمي ځای څخه خالي دی، د قانون په رڼا کې په هر کلي کې صالح او وړ شخص د خلکو لخوا د قریه دار (ملک) تر عنوان لاندې انتخابیږي. د هغه مهم او اړین کار دادی چې د خلکو اړیکې د ولسوالۍ له مرکز سره برقرار او هم د محلي مقامونو دستورونه د کلي اوسیدونکو ته ابلاغ کړي.[2]

افغانستان د کلیو او محلاتو په کچه د ولسونو د پراخه ګډون په برخه کې ډیرې بریاوې لري، دغه بریاوې د ملي پیوستون پروګرام او دهغه د بدیل ولسي تړون پروګرام په پایله کې ترلاسه شوې، د دغو پروګرامونو په ترڅ کې حکومت وکولای شول، چې د هیواد په ۳۴ ولایتونوکي له ۴۵۵۳۸ څخه زیاتو کلیو ته یونیم میلیارد ډالر بلاعوضه مرسته چمتو کړي. دولسي تړون نوی پروګرام د دولت اوټولنې ترمنځ یوه ګډه ژمنه ده، چې په واقعیت کې د دولت د پرمختیایي لید لوري د تحقق لپاره د بنسټ ډبره ګڼل کیږي. په ټولیز ډول، دغه پروګرام د مشروعیت او د ځو ټوتو څخه د مخنیوي لپاره د دولت

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص (۱۹۵-۲۰۰)
[2] ثاقب، نقیب الله . (۱۳۹۷ ه ش) . اداري حقوق، جلال آباد: مومند خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ ، ص ۱۲۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

هڅه اوهاند دی. ولسي تړون د ټولنیزو لومړیتوبونو پربنسټ هر هیوادوال ته د اساسي خدمتونو وړاندې کولو لپاره یوه ژمنه ده، د لمړي ځل لپاره به د افغانستان ښاري اوکلیوالي پرمختیایي پروګرامونه تر یوه چتر لاندې پلې شي. د افغانستان د ولسي تړون پروژه، د ولسي تړون لومړیتوب لرونکي سترملي پروګرام یوه برخه ده. له همدې امله لازه ده ، چې د افغانستان له اقتصادي اوسیاسي پرمختیا سره د مرستې لپاره ، د ولسي تړون پروګرام جوړښت کې بدلون راشي. لومړی دا، چې که د ولسي تړون پروګرام پریو دوامداره پروګرام بدل شي، باید ولسي تړون چوکاټ، مالي ګټې د پروژو ارزونې بهیردیوې برخې په توګه په پام کې ونیول شي. [1]

دویم دغه پروګرام باید دهرکلي په سترو ګروپونو کې مدغم او دغو سترو ګروپونو لپاره لویې بلاعوضه مرستې چمتوګړي. دغه بهیر د ولسي تړون د پروګرام سره مرسته کوي چې تر څو د ولسوالیو، ولایتونو او د زون لوی پروګرامونه سره همغږي ګړي.

دریم دغه پروګرامونه باید د کرنې سکتور په ملاتړي طریقې کې بدلون راولي. دلته باید پروګرام له هغو پروژو څخه ملاتړ کړي، چې د حبوباتو لکه غنم له کښت سره مرسته کوي، د امکان په صورت کې دې د تخمونو تولید پرښه والي، دهغو پرحاصل او همدارنګه دکرنیزو کوپراتیفونو پرجوړولو او ملاتړ تمرکزوکړي. [2]

لومړی جز ـ د کلي شورا

که څه هم اساسي قانون د کلي شورا د جوړښت په اړه وايي، چې د کلي شورا کار دخلکو د فعالیتونو د تنظیم او هغوی ته د دې زمینه برابرول دي، چې په کلیواله اداره کې فعاله برخه واخلي په کلیو کې شورا باید انتخاب شي، خو په کلیو کې دغه شوراګانې لا تر اوسه نه دي انتخاب شوې.

دوهم جز ـ د کلي پرمختیایي شورا

د کلیو د بیارغونې او پراختیا وزارت په (۱۳۸۲ل) کال کې هڅه وکړه، چې د ملي پیوستون د پروګرام د یوې برخې په توګه د کلیو پرمختیایي شوراګانې جوړې کړي، له دې کار څخه د ملي پیوستون دغه دوې موخې درلودې:

۱) د پروژو پر بنسټ د کلیو د پرمختیایي پروګرام

۲) د ولس د اداره کولو د ظرفیت لوړول، د کلي د پرمختیایي شورا تر شپېتو زرو (۶۰) ډالرو پورې بودیجه ترلاسه کولای شي، ترڅو په دې بودیجې باندې خپلې د اړتیا وړ پروژې پلې کړي، چې په دې پروژو کې د انساني سرچینو د پرمختیا پروګرامونه هم شاملېدای شي. په لومړیو دوو کلونو کې د کلیو د بیارغونې او پرمختیا وزارت د ملي پیوستون د پروګرام پر بنسټ په هیواد کې (۱۰۴۰۰) کلیوالي شورا ګانې جوړې کړې دي. همد ې وزارت په دریيم کال هم د شوراګانو جوړولو ته دوام ورکړ، چې (۴۹۰۰) نورې شوراګانې یې جوړې کړې. په دې توګه په هیواد کې له (۱۷۰۰۰) څخه ډېرې کلیوالي شوراګانې د

---

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص (۲۰۱)
[2] د افغانستان د سیمه ییزو ارګانونو پالیسی، د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره، ۱۳۹۷ ه ش ، مخ (۹ـ ۱۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

درپېو کلونو په موده کې جوړې شوې دي. په دې وروستيو وختونو کې تقرياً د افغانستان په نيمايي برخه کې کليوالي پرمختيايي شوراګانې جوړې شوې او په کار يې پيل کړی دی. دغه کليوالي شوراګانې دا دنده لري، چې د ولسونو لپاره د هغوی د لومړيتوبونو پر بنسټ ټولنيز پرمختيايي پلانونه جوړ کړي. کليوالي پرمختيايي شوراګانې د ملي پيوستون د پروګرام له لارې د منظورو شويو پروژو د پلي کولو لپاره پيسې ترلاسه کوي. د ملي پيوستون د پروګرام لارې کليوالي پرمختيايي شوراګانو ته يوازې يوځل پيسې ورکول کيږي او دايمي بنه نه لري. د ملي پيوســـتون پروګرام کليوال دې ته هڅوي، چې د پروژو په انتخاب او پلي کولو کې برخه واخلي. د ملي پيوستون پروګرام د ولسي وګړو لخوا د پروژو د پلي کولو په برخه کې يو شـمير پرمختللي معيارونه لري. د دغو معيارونو پلي کول د هيواد په بېلا بېلو برخو او کليو کې يو له بل سـره توپير لري. نا دولتي مؤسـســـې د اســانتياوو برابروونکو په توګه په کليو کې د ملي پيوســتون پروګرام پلي کوي، دغه مؤسسې د کليوالي شوراګانو په ټاکنو کې مرسته کوي. د کليوالو لخوا ټاکل شوې پرمختيايي شوراګانې د کليوالو لومړيتوبونه په ګوته کوي، او د دغو پروژو د پلي کولو لپاره د قسطونو له لارې پيسې ترلاسه کوي. د ملي پيوستون پروګرام د سيمه ييزې پرمختيا په برخه کې يو نوښت دی، بله خبره چې دا پروګرام په کليو کيې د خلکو د حکومتوالۍ د بنسټ ايښودلو په لاره کې يو نوښت هم دی، د هېواد په ډېرو برخو کې د کليوالي شـوراګانو په څېر انتخابي جوړښـتونه ليدل کيږي. په ډېرو حالاتو کې د اسـانتياوو برابروونکو مؤسسـو لخوا د ټاکنو بهير په داسې ډول برابر شـوي وي، چې په شوراګانو کې د ښځو ګډون زيات کړي. د کليو د پرمختيايي شوراګانو د مشرتابه په ټاکنو کې توپيرونه ليدل کيږي. کليوالي پرمختيايي شـورا ګانې پردې برياليٰ او ټاکل شـوې، چې د کلي په کچه د موجودو ســـرچينو په پرمختيا کې لوی ګام پورته کړي، چيرې چې دغه ســـرچينې د کليو په کچه په برياليو پرمختيايي پروژو اوښـتې دي، هلته د حکومت د مشـروعيت او محبوبيت سـتنې لا ځواکمنې شـوې دي. کليوالي پرمختيايي شوراګانې د هېواد په کچه داسې جوړښتونه دي، چې په ولسي ستنو ولاړ دي. د ملي پيوستون پروګرام په بېلا بېلو پړاوونو کې پلی او تر سره شوې دي. ځينې له دې پړاوونو څخه دا دي :

- د کليوالي پرمختيايي شوراګانو ټاکنې
- ددغو شوراګانو ترکيب او جوړښت
- د کليوالي پرمختيايي شـورا ګانو پرمختيايي او د پروژو پر غوره کولو او پلي کولو سـربېره د نورو فعاليتونو سرته رسول.

په داســې حال کې، چې د کليوالي پرمختيايي شــوراګانو ډېر شــمېر غړي دا دعوه لري، چې په حکومتي فعاليتونو او د شخړو په حل کې بوخت دي، خو دا کارونه په ټولو ځايونو کې يو شانته نه دي. د شوراګانو دغه غړي دا ډول کارونه له دوديزو جوړښتونو سره په همغږۍ کې سرته رسوي د کليو په پرمختيايي شوراګانو او د ولسي حکومتوالۍ په کارونو کې د ښځو ريښتينی ګډون له ډېرو ستونزو سره مخ دی، د ښځو ګډون ډېر د اســانتياوو په شـتون پورې اړه لري. د ښـځو ګډون د پروژو د انتخاب په پړتله په ولسـي اداره کې ډېر کم دی. اکثره ټولنې، کليوالي پرمختيايي شـورا ګانې له پروګرام جوړولو څخه پرته د نورو موخو لپاره کاروي، د راپورونو له مخې کليوالي پرمختيايي شورا ګانې حشرونه او د خپلې خوښې دله ييز کارونه هم تنظيموي، له دغو شـوراګانو څخه ځينې يې د ناورين ځپلو لپاره مرستې

(c) ketabton.com: The Digital Library

او اســانتیاوې برابروي او ځیني یې بیا د ټولنیزو خیر ښــېګڼې پروګرامونه، لکه تر ګواښ لاندې خلکو لپاره د کارونو پیدا کول او اړو کورنیو ته د پیسو راټولول هم پرمخ وړي[1].

کلیوالي پرمختیایي شورا ګاني د ټولني د سوکالۍ په لاره کې د یادوني وړ کارونه سرته رسولي دي. دې شـــوراګانو د هېواد په ډېرو برخو کې هیوادوال هڅولي دي، چې د پرمختیا په باب خپل لومړیتوبونه په ګوته کړي. د کلیوالي پرمختیایي شـوراګانو مشـروعیت او د خلکو لخوا د دوی منل، د کلیوالي پرمختیایي شوراګانو لخوا خلکو ته د سرچینو له برابرولو سره تړاو لري.

په سـیمه ییزه حکومتوالۍ کې د شـوراګانو د اوږد مهال موجودیت او فعالیت په خاطر د کلیو د بیارغوني او پراختیا وزارت قانوني زمینه برابره کړې ده. اوږد مهال موجودیت د کلیوالي پرمختیایي شوراګانو د فعالیت لپاره د همدې وزارت لخوا یوځانګړی قانون جوړ سوی، چې دغه قانون په (۱۳۸۵ه ش) کال کې د ولسمشر لخوا توشیح شو. دغه قانون د یوې اداري مقررې په توګه، په ولسونو او کلیو کې، د کلیو د بیا رغوني او پراختیا وزارت فعالیتونه تنظیموي، خو بل وزارت د دغه قانون په اجرا باندې ملزم نه دی. دغه ځانګړې مقرره د کلیوالي پرمختیایي شوراګانو ونډه او رول نور هم پراخوي او له اصــلي فعالیتونو څخه بهر د همغږۍ او اداري نور فعالیتونه او دندې هم ورســپاري. د کلیوالي پرمختیایي شـوراګانو په باب په دغه مقرره کې یو شمېر نورې موضـوعګاني نه دي روښـانه شوې، چې دا پېته نه معلومیږي، چې کلیوالي پرمختیایي شورا د مدني ټولني یو سازمان دی او که سیمه ییزه اداره؟ دغه راز په دې ځانګړې مقرره کې دا نه ده روښـانه شوې، چې آیا کلیوالي پرمختیایي شـوراګاني خپلې دندې او فعالیتونه له نورو کلیوالي شـوراګانو، ولسوالانو او یا هم د ولسوالۍ له شـوراګانو سره تنظیم او همغږې کړي؟، د دې تر څنګ په کلیو کې د شـخړو اوارول، چې کلیوالي پرمختیایي شـوراګانو ته سپارل شوي هم په مقرره کې نه دي واضح شوي. په هېواد کې د کلیوالي پرمختیایي شوراګانو د وړتیا په هکله هم یو لړ پوښـتني موجودې دي، دا پوښـتني را ولاړیږي، چې د کلیوالي پرمختیایي شـوراګانو ظرفیتونه او وړتیاوې څه ډول لوړولای شـو، تر څو هغوی وکولای شـي، د حکومتولۍ فعالیتونه سـرته ورسـوي. یوه بله پوښـتنه چې په دې اړوند شـته، هغه دا ده، چې د ملي پیوسـتون پروګرام د بودیجې د درېدلو په وخت کې به د دې شـوراګانو دوام څومره وي. د واک ځینو دودیزه جوړښـتونو، چې په هغو کې ملکان، عنعنوي شورا ګانې او ولسوالان شامل دي، د کلیوالي پرمختیایي شوراګانو له موجودیت سره مخالفت څرګند کړی دی[2].

---

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، (۲۰۱ -۲۰۳)
[2] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۰۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم جز - د کلیو په کچه غیر رسمي ادارې

الف ـ ملک، ارباب، قریه دار

دا خلک د حکومت او ټولنې ترمنځ رابطه جوړوي، هغوی ستونزي حلولای شي، دوی د کلي د عامه ملکیت ساتنه کوي.

ملک یا قریه دار د خلکو او د ولسوالۍ د ادارې ترمنځ یوه غوره اړیکه جوړوونکی دی. ملک اصطلاح د عربي له ژبې څخه اخیستل شوې، چې د واک، کنټرول او حکمرانی معنا لري. د ملک دنده، واک او ټاکنه او د هېواد په بېلا بېلو برخو کې یو ډول نه ده. په ځینو سیمو دا نظام کمزوری شوی دی. په نورو سیمو کې ملک په کلیوالو ادارو کې مرکزي حیثیت لري.

ملکان د ټولنې او د ولسوالۍ د ادارې ترمنځ د پل حیثیت لري. هغوی په جرګو، مرکو، د ودونو او زیږدنې په ثبتولو او په ودونو کې د کورنیو استازیتوب کول او داسې نورو چارو کې خپل رول لوبوي. ملکان یا خو د خلکو په وسیله ټاکل کیږي او یا هم ورته ملکي په میراث پاتې وي. نوي ملکان د کورنیو د مشرانو د خوښې او جوړجاړي په ترڅ کې ټاکل کیږي، ملکان د زیات او یا کم نفوذ درلودونکي وي، ملک کېدلای شي د یوه کلي یا څو وړو کلیو لپاره غوره شوی وي. په ځینو سیمو کې د فرعي ولسوالیو په ډول یو نظام پېژندل شوی، چې (منطقه) ورته ویل کمیږي. دغه منطقې یو شمېر ملکان لري، ملکان د خپلې چوکۍ لپاره نه له دولت او نه له خلکو څخه مادي ملاتړ ترلاسه کوي. په ځینو ولایتونو کې د ارباب د اصطلاح اطلاق د ټولنې په با نفوذه خلکو کیږي. د اربابانو نفوذ د هغوی د زیاتو ځمکو له کبله دی. په هېواد کې د کلیو د حکومتولۍ په نظام کې لوي توپیر شته.

ب ـ خان

خان هغه لوی ځمکوال دی، چې د کلیوالي ټولنې سرچینې کنټرولوي، د کلي خواریکښو ته د کار زمینې او بزګرو ته د کښت لپاره ځمکې ورکوي اوهم په شخړو کې د منځګړي رول لوبوي.

ج ـ سپین ږیري، ګذر ملک

سپین ږیري د ټولنې هغه نارینه مشران دي، چې زیاتره د خپل ګاوند یا خپلې قبیلې مشري کوي.

د ـ میراو (میراب)

په کلیو کې د ویالو د اوبو وېش او کنټرول د دوی په غاړه دی.

ه ـ علماء، ملایان

عالمان د ټولنې مذهبي لارښوونکي دي، دوی د شریعت د قانون له مخې د امامت، خطبو ویلو او په ټولنه کې د اخلاقي چارو په اړه د قضاوت واک لري، علماء د شریعت له نظره شخړې هم حل او فصل کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

و- اربکیان

اربکي د هېواد په جنوب ختیځ کې سیمه ییزې ملیشـې ته ویل کیږي، چې یو ډول قبیله یی بڼه او جوړښت لري، اربکي ځواک له سیمه ییزو قبیلو څخه جوړ شوی. د سیمې خلک یې مرسته کوي، دوی هم په سیمه کې خلک پیژني اربکي د اړتیا په وخت کې د سیمه ییزو جرګو د پریکړو د پلي کولو دنده په غاړه اخلي. د اربکیو نظام پر قبیلو ولاړ دی، او د ټولنې د دفاع چارې پر مخ وړي، دوی د هغو ســـیمو لپاره اغیزمن دي، چیرې چې د یوې قبیلې خلک اوسي.[1]

اووم مبحث ـ ښاروالي

لومړی مطلب ـــ د ښاروالۍ رامنځته کول، ادغام او له مینځه وړل

افغانستان ۱۶۵ ښـاروالۍ لري، چې په ۱۳۷۹ ه ش کال کې د ښاروالیو د تصویب شوي قانون له مخې اداره کیږي همدارنګه ښـاروالۍ یوازینې سیمه ییز بنسـتونه دي، چې د عواید راټولولو حق ورکړل شوی دی. مونږ د ښاروالیو په کچه د ډیرو مثبتو بدلونونو شاهدان اوسو.[2]

« ښـاروالي یوځانګړی قانوني، سیاسـي اواداری واحد دی، چې په پیژندل شـوي او ټاکل شـوي جغرافیایي یا ځمکنۍ سیمه کې حاکمیت ولري، او د خلکو د عامې ښېګڼې په موخه منځته راځي. »

- د اداري او حکومتي مراتبو د لړۍ له پلوه " ښاروالي" یو داسې اداري واحد دی، چې له ولایت وروسته په دوهمه درجه کې راځي.

- ښـاري ولسـوالۍ له ښـاروالیو څخه جوړې دي او کلیواله ولسـوالۍ له کلیو څخه ټول دغه راز اداري واحدونه ټاکل شوي جغرافیایي پولې او سیاسي او اداري حدود لري.

- ښاروالي شرکت ته ورته حالت لري. ښاروالي کولای شي شرکت ته ورته ځینې فعالیتونه ترسره کړي، لکه د جایداد پیرول او پلورل، قراداد کول، د بل چا پر ضـد د دعوې اقامه کول او یا یې پر ضـد اقامه د دعوې کېدل، د قانوني نومونو کارول، او د عامه اقتصادي شرکتونو تنظیمول.

- ښاروالي دیو شمیر معیارونو د ټاکلو په وخت کې رامنځته کیدای شي.
- ښـاروالي کېدای شـي د قانوني پړاونو د بشپړولو په وخت کې رامنځته ، مدغم او له منځه ولاړه شي.
- ښاروالي کېدای شي د قانوني پړاونو د بشپړولو په وخت کې مدغمه شي.
- ښاروالي کېدای شي د ځینو ځانګړو شرایطو په وخت کې له مینځه ولاړه شي.

---

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۰۵
[2] د افغانستان د سیمه ییزو ارګانونو پالیسی، د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره، ۱۳۹۷ ه ش ، مخ (۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم مطلب ـ د ښاروالیو د رامنځته کولو لپاره معیارونه

- ښه پیژندل شوي یا تاکل شوي جغرافیایي حدود ولري، چې د افغانستان د جیودیزي او کارتوګرافي د لویې اداري د معیار له مخې لږ تر لږه (۵۰) کیلو متره مربع پیراخوالی ولري.
- د احصاییي د مرکزي اداري د معیار له مخې لږ تر لږه (۲۰۰۰۰۰) تنه نفوس ولري.
- له مالي پلوه پر ځان ډېره ولګوي، تر څو وکولای شي خلکو ته لومړني خدمتونه او اسانتیاوي برا برې کړي.

دریېم مطلب ـ د ښاروالیو د رامنځته کولو، یوځای کولو، او له منځه وړلو پړاوونه

خلک د خپل کلي د شورا له لارې لومړی په خپلو کې مشوره کوي او بیا خپل وړاندیز وړاندي کوي.

- خلک خپل وړاندیز د خپل کلي د شورا د پرېکړه لیک په ډول د ښاروالۍ شورا ته سپاري، چې دا شورا د ټاکل شوو معیارونو له مخې وړاندیز تر غور او څېړنې لاندې نیسي. د ښاروالۍ شورا د مشورې له تر سره کولو وروسته، وړاندیز د پرېکړه لیک په ډول د ولایتي اداري مجلس له لارې د تایید په موخه ولایتي شورا ته سپاري.
- ولایتي شورا وړاندیز د یوه پرېکړه لیک په ډول له تایید وروسته د منظورۍ لپاره د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداري ته سپاري.
- د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره د وړاندیز څېړنه کوي او ډاډ تر لاسه کوي، چې وړاندیز د نوي ښاروالۍ د منځه راتلو په برخه کې له حقوقي او قانوني معیارونو سره سمون لري. وروسته بیا دغه وړاندیز ولسي جرګې ته سپارل کیږي. ولسي جرګه د نظرونو له اورېدلو او راټولولو وروسته د وړاندیز په اړه پرېکړه کوي.[1]

څلورم مطلب ـ د ښاروالۍ د ادغام لپاره شرایط

- هغه ښاروالۍ ، چې د قانوني بهیر له بشپړولو او د مرکزي دولت له منظورۍ پرته منځته راغلي وي.
- هغه ښاروالي، چې پاینښت یې تر پوښتنې لاندې وي، یعني هغه ښاروالۍ ، چې د ښاروالیو اړین معیارونه پوره نشي کړای.
- هغه ښاروالۍ چې پاینښت یې تر پوښتنې لاندې وي ، کېدای شي له یوې داسې ګاونډۍ ښاروالۍ سره یوځای شي، چې د پاینښت قابلیت ولري. دغه راز دا ډول ښاروالۍ کولای شي له هغو پاینښت موندونکو ښاروالیو سره یو ځای شي، چې په ګاوند کې یې دي.
- د پاته کېدو وړ لویه ښاروالي کولای شي یوه داسې چې د پاتې کېدو وړ نه ده، له شتمنۍ او مالي سرچینو سره په ځان کې مدغم کړي.

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۰۶ـ ۲۰۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

پینځم مطلب ـ د ښاروالیو د له منځه وړلو لپاره شرایط

- هغه ښـــاروالۍ چې د قانوني بهیر له بشـــپړولو او د مرکزي دولت له منظورۍ پرته منځته راغلي دي.
- هغه ښـــاروالۍ، چې ښـــایي د پاتې کېدو وړ نه وي او د ښـــاروالیو اړین معیارونو ونه لري. لغوه شوې ښاروالۍ کولای شي له ګاونډۍ ښاروالۍ سره، چې یا تر نن پورې د پاتې کېدلو وړ وي او یا له لغوه شوې ګاونډۍ ښاروالۍ سره له یو ځای کېدو وروسته په یوه د پاتې کېدلو وړ ښاروالۍ واوړي.
- هغه ښاروالۍ، چې ټول قانوني، سیاسي، سازماني او اداري ماهیت یې له لاسه ورکړی وي.
- د پاتې کېدو وړ او لویه ښـاروالۍ کولای شي ، یوه داسې ښاروالۍ ، چې د پاتې کېدو وړ نه ده په خپل تشکیل کې له شتمنۍ او مالي سرچینو سره مدغم کړي.[۱]

اتم مبحث ـ د ښاروالیو ډلبندي

ښاروالي باید د بېلابېلو فکتورونو له مخې ډلبندي شي. د ښاروالۍ د ډلبندۍ لپاره باید یو معیاري نومېنود وکارول شي، د ښاروالیو ډلبندي باید په منظمه توګه د مرکزي دولت لخوا د ښاروالیو په ټولنیز، اقتصـادي، سـیاسـي او اداري شـرایطو کي د اړینو بدلونونو د راوسـتلو په موخه تر غور او کتنې لاندې ونیول شي.

لمړی مطلب ـ د ښاروالۍ د ډلبندۍ لپاره فکتورونه

- عواید، چې د مالیې وزارت لخوا منل کیږي.
- نفوس یا د وګړو شمېر، چې د احصایې د مرکزي ادارې لخوا تصدیق کیږي.
- پراخوالی، چې د جیودیزی او کارتوګرافی د لویې ادارې لخوا تصدیق کیږي.

دوهم مطلب ـ دنوم ایښودلو لپاره معیارونه

- د عوایدو پر بنسټ
- د ښاري کېدو د کچې پر بنسټ
- د بېلا بېلو فکتورونو د یوځای کېدو پر بنسټ

دریېیم مطلب ـ د ښاروالۍ دندې

- قانون په ښکاره توګه د ښاروالیو حتمي او اختیاري دندې په ګوته کړي.
- د ښـاروالیو حتمي یا جبري دندې هغه اسـاسـي دندې دي، چې ښـاروالي دهغو د ترسره کولو لپاره ګمارل شـــوې ده او اختیاري هغه دندې دي، چې ښـــاروالي یې له خپلو حتمي دندو پرته، له خپل کاري ظرفیت سره سم ترسره کوي.

---

[۱] د افغانستان د سیمه ییزو ارګانونو پالیسي، (۱۳۹۷) د سیمه ییزو ارګانونو اداره، ۸ ـ ۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښاروالۍ اساسي یا حتمي دندې په لاندې ډول دي:[1]

- دیو اغېزمني، مسؤلیت لرونکي، او شفافي ادارې د رامنځته کولو لپاره د یوښه اداري تشکیل جوړول.
- د مرکزي دولت له پرمختیایي لارښود سره سم د ښاروالیو لپاره د اوږد مهاله ټولنیزو او اقتصادي پرمختیایي پلانونو جوړول، څارل او څېړل، او د ټولنې د ځانګړو ډلو، لکه ځوانانو، ښځو، بوډاګانو، اوکوچیانو ځانګړو غوښتنو ته ځواب ورکول.
- د ښاروالۍ له ټولنیزو او اقتصادي پرمختیایي پلانونو سره سم د ښاروالۍ په واک کې د موجودو ځمکو څخه د ګټې اخیستنې د څرنګوالي ټاکل.
- د مرکزي دولت له ادارو سره د زده کړې، روغتیا، کور جوړولو، د بیوزلۍ د کچې راټیټولو ، کرهنې، چاپېریال ساتنې، زیربنا جوړولو او داسې نورو پلانونو او پروګرامونو په پلي کولو کې مرسته کول، په ځانګړې توګه په هغو برخو کې، چې ښاروالي يې په یوازې توګه د کار پوره وړتیا ونه لري.
- له مرکزي دولت سره د پرمختیایي پروژو په پلي کولو کې له خپلو ظرفیتونو سره سم مرسته کول.
- هغو خصوصي شرکتونو ته، چې غواړي د ښاروالۍ د ادارې حدونو په د ننه کې فعالیت وکړي، د کار کولو د اجازې ورکړه.
- له ملي او سیمه ییزو قانون سره سم د مالیې، ټکس او فیس راټولول.
- د ښار له ماستر پلان او ورځني نرخ له مخې د جایدادونو د حقیقي ارزښت ټاکل.
- خلک دې ته هڅول، چې د ښاروالۍ په چارو کې ګډون وکړي، لکه پرمختیایي اړتیاو لپاره د لومړیتوبونو په ګوته کول، د پلان او پروګرام جوړولو په کار کې برخه اخیستل ، او د پرمختیایي موخو سره سم د ښاروالۍ د کړونو او اجراتو څارنه او ارزونه.

څلورم مطلب ـ د خدمتونو وړاندې کول

مرکزي دولت لخوا د پرګرامونو او پروژو په پلي کولو کې مرسته کول.

د ښاري او ټولنیزو اساسي خدمتونو وړاندي کول، لکه څښاک د اوبو برابرول، د بریښنا وېش، د ناروغیو مخنیوی ، د ناپاکیو او چټلیو ټولول او سمسورول، د ښاري سړکونو جوړول، د ترانسپورتي اسانتیاوو برابرول او داسې نور.

---

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۰۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

پینځم مطلب ـ اداري او پرمختايي دندې

- د اداري تشـكيلاتو از ميكانيزم جوړول، چې كولای شـي خلک په ښـاري فعاليتونو او چاروكې برخې اخيستنې ته وهڅوي او له خصوصـي سكتور سره د ښاري اقتصادي پر مختياوو په برخه كې مرسته وكړي.
- د دولت له مركزي ادارو سره د پلانونو او پروژو د پلي كولو په برخه كې مرسته كول او له دې لارې ښاروالي سكتوري لومړيتوبونو ته انعكاس وركول.
- د پرمختايي پروژو د پلي كولو په موخه له مركزي دولت سره همغږي.
- دمقرراتو او هڅولو د يوه روښانه چوكاټ له لارې په ښـاروالیو كې خصوصـي سكتور مسولین پانګې اچولو ته هڅول.
- په عامه اقتصـادي برخو كې د خدمتونو د ښه وړاندي كولو په موخه له خصوصـي سـكتور سره ګدون.
- له ملي پر مختيايي پلانونو سره سم او سيمه ييزو اړتياوو ته ځواب ويلو په موخه، ضـروري او بنسـټيز ټولنيز او اقتصــادي خدمتونه وړاندې كول، دغه خدمتونو د ټولنيزو اقتصــادي ، امنيتي، چاپيريال ســاتني او د نيســتی د كمولو له پروګرامونو او پروژو څخه، چې موخه يې د ټولني او خلكو هوساينه ده ، عبارت دي.
- د ټولنيزو او اقتصـــادي پرمختيا لپاره د ښـــاري زيربنايي پروژو تنظيم او پلي كول، لكه د اوبو رسول، بريښنا، روغتيا پالنه، لوړې او مسلكي زده كړي، د چاپېريال د روغتيا ساتلو آسانتياوې، ښاري سركونه، تفريحي ځايونه او داسې نور..
- د ښو خدمتونو د وړاندي كولو او مناسبي ګټي ترلاسه كولو په موخه د ښاري اقتصادي شركتونو جوړول.
- په ښاري چارو كې د خصوصي سكتور د فعالې ونډې اخيستنې، په تېره بيا د ښو عامه خدمتونو د وړاندې كولو سيمه يزو اقتصــادي پرمختياوو وړاندې د هڅونې او تشـويفي مقرراتو او كړنلارو جوړول.
- د ښـــاروالۍ له واكونو او قانون ســـره د مرتبې په موخه د ځانګړو مقرراتو جوړول لكه قرارداد كول، د شركتونو جوړول او په اقتصادي معاملو كې ګډون.[1]

شپږم مطلب ـ د ښاروالیو لپاره اداري جوړښت او ميكانيزم

- له ښاروالیو سره به د اداري جوړښت او ميكانيزمونو په جوړولو او چمتو كولو كې مرسته وشي.
- ښـاروالي به د اداري جوړښـت په مطرحه كولو كې د مركزي دولت له لارښـونو سـره سم بشـپړ واک ولري.
- د ښـــاروالیو د دلبندۍ لپاره تشـــكيلاتي موډلونو به د اداري جوړښـــتونو د طرحو او ډيزاين لپاره اصلاح شي.

---

۱ ـ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حكومتونو اداره، كندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۱۱ ـ۲۱۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د یوه واحد یا زیاتو موډلونو د جوړولو لپاره چمتوکول، ترڅو ښاروالي وکولای شي له هغې ډلې څخه یو غوره موډل انتخاب کړي.
- د بستونو او نومونو معیاري ډلبندي، د امتیازاتو طرحه، او د دندو لایحه به چمتو شي، ترڅو له ښاروالیو سره د اداري جوړښت، او بشري سرچینو د پرمختیا او سمون په برخه کې مرسته وکړي.
- د مقرراتو او کړنلارو رامنځته کول، د پرمختیایي او پانګې اچونې د پلانونو جوړول، بودیجه جوړول، د لوجیستیکي مدیریت رامنځته کول، او د ثابتو پانګو تنظیمول.
- د پورته سیستمونو د پلي کولو لپاره د مرکزي دولت د مرستي راجلبول.
- د نویو سیستمونو تر بشپړې رامنځته کېدو پورې د انتقالي دورې او فعالیتونو پلي کول.
- د سرغړونو د پېښنو او د ښو دندو د ترسره کولو لپاره د مجازاتو او مکافاتو د مقرراتو او کړنلارو رامنځته کول.

اووم مطلب ـ د پالیسۍ موخې

- د ښاروالیو لپاره د پرمختللي اداري سیستم رامنځته کول، ترڅو وکولای شي سیمه ییزو غوښتنو او اړتیاوو ته ځواب وواییي.
- په ښاروالیو کې د پرمختیایي بهیرونو رامنځته کول، ترڅو د خلکو په وړاندې د ښاروالیو مسؤلیت لرل د پام وړ وګرځي.

اتم مطلب ـ د ښاروالۍ خدمتونه

ښاروالۍ د ډېرو اساسي خدمتونو پر کیفیت او څرنګوالي کنټرول نه لري، لکه روغتیا، زده کړه، بریښنا، سړکونه او داسې نور، دغه راز خدمتونه د خپلواکه او ځانګړو وزارتونو د ولایتي واحدونو او ادارو له خوا وړاندې کیږي، ښاروالي یوازې د دغو پرګرامونو د پلي کېدو د څرنګوالي په اړه کوم مسؤلیت نه مني.

له بله پلوه، د ښاروالۍ د خدمتونو وړاندې کول، لکه د اوبو او د یوې وړې ټولنې د اسانتیاوو برابرول، د ناکافي مالي سرچینو او کمځواکه کاري وړتیاوو له امله له ستونزو سره مخ دي.

مرکزي حکومت د خپلو خدمتونو د وړاندې کولو لپاره هیڅ راز اشخاص نه دي وړاندې کړي او همدا شان د پروګرامونو د پلي کولو لپاره کمه مالي مرسته په پام کې نیسي. له بلې خوا ټولنه هم د خدمتونو د وړاندې کولو په پروګرام جوړونه، د اړتیاوو او لومړیتوب لرونکو پروګرامونو په ټاکلو، او پانګې اچونې په پروګرامونو کې لږ لاس لري.

په اصل کې د ښاروالیو اساسي دنده او ماموریت خلکو ته د عامه هوساینې د خدمتونو وړاندې کول دي. په داسې حال کې، چې د خدمتونو پر کیفیت باندې د ښاروالۍ کمزوری کنټرول لرل، د دغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماموریت خلاف بلل کیږي. ټول دغه لاملونه هغه څه دي، چې په پای کې په ټولنه باندې اغېزه پرېباسي. پر پالیسی پورې اړوندې سترې موضوعگانې په لاندې ډول دي:[1]

- د ښاروالۍ خدمتونه ناکافي، نا اغېزمن او د کیفیت او څرنګوالي له مخې کمزوري دي.
- د سکتوري خدمتونو پلان او بودیجه جوړونه په ملي کچه ترسره شوې، چې دا د ټولني د اساسي اړتیاوو او هغو خدمتونو تر منځ، چې وړاندې کیږي، یو واټن رامنځته کړی.
- د خدمتونو د وړاندې کولو پلان جوړونه داسې ترسره شوې، چې د ټولنې د حقیقي اړتیاوو او طرحه شوو پروګرامونو ترمنځ لږ نیږدیوالی لیدل کیږي.
- ښاروالي باید د مالي سرچینو په کار اچولو، او خدمتونو د کیفیت د لوړولو په برخه کې له نورو دولتي ادارو، خصوصي سکټورو د ټولنې سره د ګډون په لاره کې بشپړ واک ولري.
- د مرکزي خدمتونو وړاندې کول به د ټاکل شوو مسؤلیتونو او معیارونو په چوکاټ کې تر سره کیږي.
- مرکزي ادارې به په ټاکل شوې کچه مالي سرچینې د اړینو وړتیاوو د رامنځته کولو په ګډون د پرمختیایي پروګرامونو د پلي کولو لپاره دې ښاروالیو ته ولیږدوي.
- د ښاروالیو د سکټوري خدمتونو په برخه کې د همغږۍ رامنځته کولو لپاره به یو لړ سیستمونه او کړنلارې رامنځته شي، ترڅو په دندو کي د ستونزو او نیمګړتیاوو له نه پېښیدو ډاډ رامنځته شي.
- د خدمتونو د وړاندي کولو لپاره تر ټولو ښه اصل د خدمتونو غوره والی او د کیفیت لوړوالی دی.

د لاندي اساسي خدمتونو د وړاندي کولو لپاره د رسمي خبرتیا خپرول.

- لومړنی روغتیایي پاملرني، لکه مور او ماشوم ته پاملرنه، د تغذیي سیستم اصلاح او سمون، د ناروغیو وقایه او داسې نور.
- د ښاري اسانتیاوو د سیستمونو جوړول او ساتنه، لکه د اوبو رسولو سیستم، بریښنا ، ښاري سړکونه ، پارکونه او داسې نور.
- د چاپېریال ساتني له اصولو سره سم دککړو اوبو ایستل.
- د ښاروالیو په ادارې پورې اړونده طبعي سرچینو ساتنه.
- د طبعي پېښو او ناورینونو په وړاندې چمتووالی.
- د اړینو وړتیاوو او ظرفیتونو د ترلاسه کولو په موخه د مرکزي دولت له خوا د اغېزمنو لارښودونو په واک کې ورکول.
- د ښاروالیو په کچه د خدمتونو د وړاندې کولو لپاره د معیارونو او ملي لار ښودونو چمتو کول.
- د هغو خدمتونو لپاره ، چې د ښاروالیو له خوا په قرارداد ورکړل شوي، د ملي لارښود چمتو کول.

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۱۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم مطلب ـ د ښاروالیو اقتصادي تشبثات

ښاروالۍ تر اوس مهاله په دې نه دي بریالۍ شوې، چې خپل اقتصادي تشبثات وړاندې کړي، په دې اړه لویې ستونزې په لاندې ډول دي.

- د ښـاروالیو اوسـنی قانون او مقررات ښـاروالیو ته په دې اړه بشـپړ واک اوصـلاحیت نه دی ورکړی.
- د ښاروالیو اوسنۍ هڅې د اقتصـادي فعالیتونو د ترسره کولو لپاره په نېغه توګه له سـکتور سره رواني دي (د بېلګې په توګه هوټلونه او د ودونو تالارونه)
- دغه راز هڅې په لومړني ګام کې د ګټې د لاسته راوړلو او په دوهم ګام کې د خدمتونو د وړاندې کولو لپاره تر سره کیږي.[1]

لسم مطلب ـ په دې برخه کې د پالیسۍ موخې

- د ښاروالۍ په اداره کې اغېزمنه رهبري رامنځته کوي.
- د اساسي عامه خدمتونو د وړاندې کولو لپاره د اقتصادي شرکتونو او ادارو پیاوړي کول.
- د سـمیه ییزو سـرچینو د کارولو او سـمبالولو لپاره د ښـاروالیو د اقتصـادي شـرکتونو او ادارو پرانستل.
- ښـاروالي بشـپړ واک لري، ترڅو د اقتصـادي شـرکتونو له لارې د خدمتونو د وړاندې کولو څخه ګټه ترلاسه کړي.
- ښـاروالي به په لومړي ګام کې اقتصـادي نشـان د لومړیو عامه خدمتونو د وړاندې کولو لپاره پرانیزي.
- له اقتصادي تشبثانو سره د ښاروالیو اړیکې باید د خصوصي سکتور سره اړیکې له ګواښ سره مخ نه کړي.

نهم مبحث ـ د سیمه ییزه اورګانونو خپلواکه اداره

د سیمه ییزه اورګانونو خپلواکه اداره، د جمهوری ریاست د عالی مقام د ۱۳۸۶ لمریز لیږدیز کال د وږی د اتمې نېټې د (۱۰۴۷) ګڼه حکم له مخې جوړه شوه.

لومړی مطلب ـ د سیمه ایزو ارګانونو د خپلواکه ادارې اهداف

- د دې ټکی ډاډمنتیا چې په افغانستان کې د محلی ادارې چوکاټ د ښې ادارې د اصولو څخه ملاتړ وکړی په شمول د پرانیستي او روښـانه، مسئوله، ګډې، اغیزناکې، منطقی او پراخ بنسـته ادارې کوم چې په محلی کچه د ګډو توافقاتو او د قانون د واکمنی پربنسټ رامنځته شوی وی.
- په محلی کچه د دولتی اداراتو پیاوړی کول تر څو د خلکو برخه اخیسـته په اداره کې ډاډه شـی او د خدمتونو په وړاندې کولو او د ټولو افغانانو د حقوقو په سـاتنه کې د پام وړ اصـلاحات ترلاسـه شی.

---

[1] ځرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۱۳ـ ۲۱۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د اتباعو او ونډه لرونکو لپاره د فرصـــتونو رامنځته کول او د هغوی ځخه ملاتړ کول ترڅو په محلی کچه په اداره کې برخه واخلی.
- د دې ټکی ډاډمنتیا چې د محلی اداري مؤســـســـات د ملی فعالیتونو او پروګرامونو اجرا کولو په آسانتیا کې فعال رول ولوبوی تر څو د افغانانو دخیر ښیګڼې چارې اصلاح شی.
- امنیت، انکشـــاف، حکومتوالی (د عدلی او قضـــایی څانګو په ګډون، چې د همغږئ چارې به یې مخته وړل کیږی[1].

دوهم مطلب ـ د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکه اداري موخې

- د پرانیســـتې او روښـــانه، مســئولې، ګډې، اغیزناکې، منطقی او پراخ بنسـتـه سـیمه ییزې اداري چوکاټ رامینځته کول
- په اداره کې د خلکو برخې اخیستنې، خدمتونو وړاندې کولو او د ټولو افغانانو د حقونو د ساتنې په کار کې د سـمونونو رامینځته کېدلو په خاطر، په سـیمه ییزه کچه د دولتی ادارو رامنځته کول او پیاوړی کول،
- په سـیمه ییزه کچه په اداره کې هیوادواولو او ونډوالو ته د برخې اخیسـتلو د فرصـتونو رامنځته کول او ملاتړ کول،
- د ملی فعالیتونو او پروګرامونو د پلی کولو د چارې په آسانه کولو کې فعاله ونډه اخیستل.

دریېم مطلب ـ د سیمه ییزو ارګانونو د خپلواکې اداري تشکیلات

د سیمه ییزه اورګانونو خپلواکه اداره، په مجموعی ډول (۶۸۲۱) تنه رسمی تشکیل لری. له دې ډلې (۴۹۵) تنه مرکزی اړوندان او (۶۳۲۶) ولایتی او سیمه ییز اړوندان دی. ددغې اداري د شته اړوندانو شمېر (۵۸۶۶) تنو ته رسیږي.

د سیمه ییزه اورګانونو خپلواکه اداره، (۱۷) د ریاست مرکزی او (۱۲۱) ولایتي بستونه لري.

افغانستان په سیمه ییزه اداری ویش کی (۳۶۴) رسمی او (۱۱) نارسمی ولسوالئ لري.

له کابل ښاروالئ پرته، د افغانستان د سیمه ییزه ښاروالیو شمېر (۱۵۶) ته رسیږي.

څلورم مطلب ـ اداري اصلاحات

د سیمه ییزه اورګانونو د خپلواکه اداري، د مرکزی تشکیل له (۴۹۵) تنو ځخه په سلو کې شپږ اویا او د ولایتی او سیمه ییزه تشکیل (له ۶۳۲۶ تنو ځخه) په سلو کې یو نوي سلنه، د آزاد رقابت د بهیر له لارې استخدام او معرفی شوي دي.

د افغانستان له ۳۶۴ رسمی ولسوالیو ځخه، د ۲۳۳ ولسوالیو لپاره ولسوالان د آزاد رقابت د بهیر له لارې استخدام او دندو ته معرفی شوي دي.

په مجموعی ډول، ددغې اداري د مرکزی تشکیل، (۷۶٪) سلنه او د سیمه ییزه تشکیل، (۹۱٪) سلنه، د اداری اصلاحاتو او ملکی خدمتونو د خپلواک کمیسیون په مرسته، د آزاد رقابت له پروسې تېر شوي دي.

---

۱. https://idlg.gov.af/ps/history-idlg/ (۱۳۹۸ل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیمه ییزه اورګانونو د خپلواکه اداري له اوولسو مرکزی ریاستو څخه دولس او له (۱۲۱) ولایتی ریاستونو څخه (۹۴) رییسان او چارواکی، د ازاد رقابت د بهیر له لارې استخدام او مربوطه برخو او ولایتونو ته معرفی شوي دي.

پینځم مطلب ـ مرستیال والیان او ولسوالان

د ولسمشر د (۲۱۱۳) ګڼه حکم له مخې، د مرستیال والیانو او ولسوالانو بستونه له سیاسی حالت څخه، د ملکی خدمتونو بستونو ته واووښتل. د اداري د معلوماتو له مخې، تر دې مهاله د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکه اداري، له اتیا سلنه زیات بستونه، د رتبو او معاشونو د نوی سیستم له لارې تکمیل شوی. د ۳۲ ولایتونو مرستیالان او د (۲۳۳) ولسوالیو لپاره ولسوالان، د آزاد رقابت د پروسې له لارې، د اداري اصلاحاتو د کمیسیون په مرسته استخدام او وظیفو ته معرفی شوي دي[1].

شپږم مطلب ـ لومړیتوبونه

۱ـ ریفورم، د اداری اصلاحاتو او ملکی خدمتونو د کمیسیون په مرسته، د اصلاحاتو مخته وړل؛
۲ـ د ولسوالیو د شوراګانو جوړول؛
۳ـ د ښاروالیو پراختیایی کارونه او ښاری حکومتوالی؛
۴ـ قوانین، مقررات او پالیسی؛
۵ـ پرمختیا او د حکومتوالی او ددغو پروګرامونو وړاندې کول: (ښار، اسلا، سیکا، سی سی ای، یې اس جی پی او نور)
۶ـ وړتیاوو لوړول؛
۷ـ ګډ کارونه : د سولې، نشه یی توکو ضد مبارزې، لېږد بهیر، ټاکنو، بشری حقوو، بېړنیو مرستو او ثبات په برخو کې ګډ کارونه مخته وړل.

اووم مطلب ـ د سیمه ییزه اداراتو پالیسي

د اساسی قانون له یوسلو اووه دېرشمې مادې سره سم، د افغانستان اسلامی جمهوریت د عالی مقام د ۱۳۸۹ لېږدیز کال د غوایی میاشتې د ۲۲ مې نېټې (۱۰۴۷) ګڼه حکم له مخې، د پنځه وېشتو وزارتونو او خپلواکو ادارو په مرسته، د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداري د پالیسی او انسجام د معینیت تر مشرۍ لاندې، د پالیسی د جوړولو او تدقیق کمېټې هڅې برېالۍ راووتې او په لومړی ځل د افغانستان د سیمه ییزو ادارو لپاره پالیسی چمتو شوه. تیرو وختونو ته په کتو سره افغانستان د سیمه ییزو ادارو لپاره د یو مناسب کاري چوکات رامنځته کیدو لپاره پالیسي او اساسي اصول نه وو موجود چې تر څو د هغه په واسطه وکولای شي ټولې چارې منسجم او مخ ته یوسي. د یادولو وړ ده چې کومې سیمه ییزې اداري چې رامنځته شوی د جوړښت له پلوه د افغانستان د خلکو لپاره مثمرې او ګټورې ندي ځکه چې د دوی مسؤلیتونه او صلاحیتونه په سم شکل سره ندي معلوم شوي چې دخلکو مشکلات حل کړي. ځینې داسې دوه اداري هم شته چې یو وخت کې یوه وظیفه سرته رسوي ددې سره سره د ولایت او ولسوالیو ترمنځ

---

۲. https://idlg.gov.af/ps/history-idlg/ (۱۳۹۸ل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړيکې درست واضح ندي، او همدارنګه د افغانستان په سيمه ييزو ادارو کې د غيرې مسوله وسوالو ډلو، قمندانانو نفوذ او قوت لاتر دې دمه په خپل حال پاتې دی. په سيمه ييزو ادارو او ښاروالیو کې د خلکو ونډه ډېره کمه ده، ښځې او ځوانان د سيمه ييزې ادارې او ښاروالیو په مديريت کې ونډه نلري سربېره پردې د ناحيو، ښاروالیو او ولسواليو په کچه د يموکراتيک او مدني ټولنې شتون نلري. په سمه ييز حکومت کې د خصوصي سکتور د ونډې په اړه هيڅ پالیسي او قانون شتون نلري کوم خدمات چې د سيمه ييز حکومت لخوا خلکو ته وړاندې کيږي کيفيت يې ډېر ټيټ دی، او همدارنګه د سيمه ييز حکومت واک ،صلاحيتونه او منابع لږ دي، په دې برخه کې جوړ شوي قوانين هم پيچلي او ګونګ دي، دغه وضعيت او حالت ته په پام سره د افغانستان حکومت د سيمه ييزو ادارو دپاليسي په نامه يوه پاليسي جوړه کړې تر څو يادې شوی ستونزې او نواقص له منځه يوسي. ددغه پاليسی اصلي موخه د سيمه ييزو ادارو لپاره د يو پراخ چوکات ټاکل دي تر څو په سيمه ييزه کچه د حکومت پاليسياني او پروګرامونه عملي کړي او په سيمه ييزه کچه د خلکو په اقتصادي ،سياسي ،ټولنيز او کلتوري ژوند کې ښه والي راشي.[1]

اتم مطلب ـ د سيمه ييزو ادارو د پاليسۍ بنسټونه

د افغانستان اساسي قانون،د افغانستان د ملي انکشاف ستراتيژی، د ښځو لپاره د افغانستان ملي برنامه، دافغانستان د سيمه ييزو ادارو په اړه د څېړنو پايله او د افغانستان د سيمه ييزو ادارو د اوسني قانون د چوکات تحليل ددغه پاليسۍ اساس او بنسټ تشکيلوي او دفغانستان اساسي قانون چې په ۱۳۸۲ ل کال کې تصويب او د سيمه ايېزي حکومتولي په اړه ځيني احکام وړاندې کوي.

لسم مبحث ـ د افغانستان دسيمه ايزو ادارو تګلاره (پاليسۍ) موخې

د سيمه ييزو ادارو د پاليسۍ جوړولو څخه موخه په دغو ادارو کې د شته ستونزو له منځه وړل او د سيمه ييزو ادارو لپاره د يو منظمې کړنلارې جوړول دي ترڅو د هغه پر بنسټ خپلې کړني او فعاليتونه اجرا کړي سربېره پردې د سيمه ييزو ادارو پاليسي لاندې موخې لري.

١ . د سيمه ييزو ادارو په اړه د اساسي قانون د احکامو تطبيق

٢ . په سيمه ييزو ادارو کې زياته هماهنګي راوستل

٣ . په يو وخت کي په اقتصادي امنيتي او اجتماعي برخو کي پرمختګ

۴ . د حکومت او جمهوري رياست د ژمنو عملي کول

کله چې په سيمه ييزه کچه حکومتولي ښه واوسيږي دلاندي کارونو پرمختګ به رامنځنته شوی وي؛

- شفافيت
- خلکو ته حساب ورکونه
- د خلکو مشارکت او ګډون
- ديموکراسي

[1] نجات، آريا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سيمه ييزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شينواري، ، لومړي چاپ، ص (۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

- موثریت او ګټورتوب
- ټولنیز عدالت
- په ټولو اداراتو کې د قانون پر بنسټ د یو سیستم رامنځته کول
- د عامه خدماتو په وړاندې کولو کې ښه والی
- د فقر او بې وزلۍ کمول

لومړی مطلب ـ خلکو ته حساب ورکول

د ولایت، ولسوالۍ ، ښاروالۍ او کلیو په کچه اداري او سیمه ییزې شوراګانې به په خپلو اړوندو سیمو کې خلکو ته، د خپلو کړنو په اړه حساب ورکوی. دولت خلکو ته د خدمت په موخه په ټولو برخو کې حاضر او چمتو دی. د خلکو شوراګانې؛ د ولس د نظرونو او غوښتنو له استازیتوب سره؛ د سیمو د حکومتوالۍ په ټولو پوړیو کې؛ له خلکو وروسته ځای لری. د سیمه ییزو حکومتوالیو جوړښتونه، د سیمه ییزو شوراګانو له لارې، خلکو ته حساب ورکوونکی دی. د سیمه ییزو ادارو او شوراګانو له خوا د ناوړه استفادو د مخنیوی په موخه، قضایه قوه د هغوی کاری چارې تل تر څار لاندې نیسی.[1]

یوولسم مبحث ـ د سیمه ییزې حکومتولۍ سمون

د ملي یووالي حکومت د کار له پیل وروسته د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې د نوي مشرتابه له ګومارل کېدو راهیسې، دغې ادارې د مرکزي او ولایتي ادارو تر منځ د همکارۍ د رول د پرمختیا لپاره یو شمېر چټکې چارې پیل کړې دي. د سیمه ییزې حکومتولۍ د تګلارې د سمون پر بهیر سربېره، د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکې ادارې د والیانو او ولسمشر تر منځ میاشتني ویډیو کنفرانسونه پیل کړی چې موخه یې د ولایتونو او د ولسمشر د دفتر تر منځ د اړیکو د یوې سیده لیکې رامنځته کول دي. همداراز شپږ والیان هره میاشت کابل ته ځي، له وزارتونو، ملي امنیت شورا، او قضایه قوې سره اړینې ناستې کوي او د کابینې غونډې کې هم ګډون کوي او په خپلو ولایتونو کې د وضعیت او د هغو برخو په اړه لنډ معلوماتي پرېزنټېشن هم ورکوي، چې د کابینې همکارۍ ته پکې اړتیا وي. د والیانو او رسنیو او ولس تر منځ د اړیکو د پرمختګ لپاره د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکې ادارې سلګونه خبري غونډې جوړې کړې دي. دغو بدلونونو والیانو ته د کار په اړه د ځوابي مالوماتو د یوه مېکانېزم جوړېدو ته هم لاره اواره کړې. د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره اوس د وګړو میثاق ملي لومړیتوب پروګرام یوه مهمه برخواله ده او د ښاري برخې مشري یې کوي. د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې تشکیل کې اصلاحات راوستل شوي، چې له مخې یې د هر والي په دفتر کې د جنسیتي انډول یو افسر شته، چې د جنسیتي چارو پر همغږۍ تمرکز کوي. د مېرمنو د ملاتړ لپاره د یوه بل ګام په توګه، په ښاري سیمو کې به ټول نارسمي جایدادونه ثبت شي، چې د مالکیت اسناد به یې خاوندانو او مېرمنو دواړو ته ورکول کېږي، چې له مخې یې دا باوري کېږي، چې ښځې به د جایداد ملکیت لري. د افغانستان د پرمختګ اوسني پړاو ته په کتو او د بدلون په اړه د غور کولو او د راوستو د مهارت د اړتیا په نظر کې نیولو سره یې، د مهمو معلوماتو ورکوونکو مرکه ورکوونکو یوې غوره شوې ډله نه پوښتنه

---

[1] ۱ـ د محلي ارګانونو خپلواکه اداره، https://idlg.gov.af/ps/history-idlg/ (۱۳۹۸ل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

وشوه، چې تر اوسه د شوي پرمختګ، شته ننګونو، او د سمون د فرصتونو په اړه خپل نظرونه او معلومات راسره شریک کړي. له دغو معلومات ورکوونکو سره له مرکو د لاس ته راغلو مهمو مالوماتو په اړه یوه شننه لاندې وړاندې کېږي[1].

لومړی مطلب ـ شوی پرمختګ

افغان حکومت د سیمه ییزې حکومتولۍ د بنسټونو له لارې د هېواد په فکري او سیاسي بحث کې د سیمه ییزې حکومتولۍ د مفهوم ور ګډولو کې بریالی شوی دی. دا چې افغانستان له ډېره وخته د حکومتولۍ یو متمرکز سېستم لري، په محتوا او د فکر لارو کې بدلون راوستل اسان نه دي ثابت شوي او د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکي اداري ته یوه سخته چاره تمامه شوې ده، چې له تېرو اتو کلونو راهیسې د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون سرلاری بنسټ دی. په بنسټیزه توګه د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکي اداري د هڅو په پایله کې، د والیانو د رول په اړه یو څه نور وضاحت هم شوی دی، او د افغانستان په تاریخ کې په لومړي ځل ولایتي شوراګاني وټاکل شوې. د پرمختګ یوه بله نښه په سیمه ییزه کچه د عامه چوپړ رسونې د ښه والي لپاره د واک د یوې بنې د لېږد لپاره زیاته شوې لېوالتیا ده. د واک د لېږد د مفهوم په اړه د توافق د کچې له نظر کې نیولو پرته، د ولسمشر غني په هغې ژمنتیا کې پیاوړې سیاسي اراده منعکسه شوې، چې له مخې به یې ګام په ګام، ولایتونو ته د پلان جوړونې او اجرایي واک ۴۰ سلنه ولېږدول شي همداراز د دې موضوع په تړاو بحث لا هم روان دی، چې له مخې یې د معرفي کېدو په صورت کې د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون ملي مالکیت رامنځته کوي. اته کاله وړاندې افغانستان د ملکي مامورینو داسې څواک نه درلود چې په سیمه ییزې حکومتولۍ کې یې تخصص درلود او آن د سیمه ییزې حکومتولۍ د مفهوم په اړه پوهاوی هم پکې نه و. خو نن په ځانګړې توګه د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکي اداري، مالیې وزارت، کلیو پراختیا او بیا رغونې وزارت، او د اقتصاد وزارت په څېر بنسټونه د سیمه ییزې حکومتولۍ د مسلکي کارپوهانو پراخېدونکې ډلې لري، چې په حکومت کې دننه او بهر کار کوي چې په افغانستان کې د ریښتینې سیمه ییزې حکومتولۍ د رامنځته کولو لپاره د چمتوالي د تخنیکي پوهې او مهارت استازیتوب کوي[2].

دوهم مطلب ـ ننګونې

لومړی جز ـ بیخ بنسټیزې ننګونې

۱ـ د حکومتولۍ بیخ بنا (زیربناء): دولت باید د ټول هیواد په کچه په هر ولایت کې د امنیت او عدالت د ټینګښت او د خدمتونو وړاندې کولو په موخه خپل حضور وساتي. له همدې امله به مونږ د دغې چارې د تحقق په موخه، د سیمه ییز جوړښت پروګرام (sub national construction program) طرحه کړي. د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره باید په دې برخه کې د اړتیا سنجونې یوه ارزونه ترسره کړي؛ خو د لازمو بیخ بناوو پلې کېدل د ښار او کورجوړونې وزارت پرغاړه وي.

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباره ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۱۱-۱۲)

[2] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباره ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۱۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- بیخ بنسټیزې پانګې: حکومت باید په دې برخه کې هر ولایت ته اساسي بیخ بنسټیزې پانګې چمتوکړي. چې په دغه چاره کې به د افغانستان له بریښنا شبکې سره د هر ولایت نښلول او یوه لویه لاره وي، چې پر مټ یې یو ولایت له بل سره ونښلول شي.

۳- د طبیعي سرچینو مدیریت: د طبیعي سرچینو اغیزناک مدیریت له دغه ډول سرچینو څخه د پوهاوي او د هغو د مدیریت په اړه د سیمه ییزه ادارو د دفتررونو وړتیاوو ته اړتیا لري. د افغانستان د ځمکې خپلواکه اداره باید ژر تر ژره د ولایتونو او ولسوالیو د پولو ټاکلو او نښه کولو کار ترسره کړي. د اوبو او بریښنا او د کانونو او پترولیم وزارتونه باید د طبیعي سرچینو (کان کیندنه او کرنه) په برخه کې لازیاتې سرچینو ولسوالیو ته ځانګړې کړي. د کرنې او اوبو لګولو وزارت باید د هېواد د ځنګلي شتمنیو د مدیریت په بڼه کې بنه والي راولي. په لومړي ګام کې، شته ننګونې دغه ټکي بیانوي، چې افغان حکومت تر اوسه په دې ندې توانېدلې،چې په ځینو ولسوالیو کې حکومتولي عملي کړي. په نتیجه کې د قانون حاکمیت، د امنیت ټینګښت، دخدماتو وړاندې کولو او ټولنیز ګډون موضوګانې د افغانستان په ډیرو ولایتونو کې ندې پلې شوې. نادولتي لوبغاړي هڅه کوي، چې د قدرت خلا چې دولت ندې توانېدلې ډکه کړي.په پام کې لرو، چې په تدریجي ډول د حکومتولی او دبیخ بنایي چارو پر وړاندې ټولې ننګونې له منځه یوسو.

۴- د سیمه ییزې حکومتولی حقوقي چوکاټ: د سیمه ییزې حکومتولی په برخه کې د ټولو مسؤلو بنسټونو او ادارو د دندو او مقررو تشخیص لپاره یو ټولیز حقوقي چوکاټ ته اړتیا ده. اوس مهال افغانستان د سیمه ییزې حکومتولی په برخه کې درې قانونه لري، چې سیمه ییزه حکومتولي تعریفوي. لومړی قانون د سیمه ییزې ادارې قانون دی ،چې دسیمه ییزې حکومتولی پر وړاندې د مرکزي ادارې او نورو سیمه ییزه ادارو مسؤلیتونه تعریفوي. دا چې دغه قانون څولسیزې مخکې تدوین شوي، بیا کتنې ته اړتیا لري. دویم قانون، د ولایتي شوراګانو قانون دی، چې په دې ورستیو کې تصویب شوي دی او د دغو شوراګانو د چوکاټ څرنګوالي تشریح کوي. دریم قانون هم د ښاروالیو د ۱۳۷۹ه ش کال قانون دی، چې د ښاروالیو دندې او مسؤلیتونه تشریح کوي. دغه قوانین به تر بیا کتنې وروسته نوي شي. دوه وروستي قانونونه د بیاکتنې او نوي کیدو په حال کې دي.[1]

د ولایتونو او ولسوالیو په کچه، د بېلا بېلو اداري واحدونو د مسؤلیتونو او دندو د تعریف په اړه کوم ترتیب شوي قانون یا مقرره نشته، ددغې عمده لامل د افغان حکومت د متمرکزوالي تاریخي جوړښت دی، چې پربنسټ یې پخوا سیمه ییزې حکومتي ادارې یوازې د کورنیو چارو وزات له خوا اداره کیدې.[2]

دوهم جز - قرینوي او سېستمي ننګونې

د سیمه ییزې حکومتولی د پلي کولو پر وړاندې د اداري فساد، پلویان پالنې او پر تخنیکي سمون د سیاست د لاسبري مهمې سېستمي ننګونې موجودې دي، چې هر یوه به یې د اواري لپاره اوږد وخت ونیسي، چې ځواکمنې سیاسي ارادې او په ځانګړې توګه د قانون د پلي کولو او حاکمیت د ادارو په ګډون پیاوړو دولتي بنسټونو ته اړتیا لري. یوه بله ننګونه دا ده، چې د یو شمېر مهمو مسلو په اړه وضاحت او همغږي نشته لکه د ولسوالیو او کلیو استازیتوب، د مرکز او ولایتونو او د مدني ټولنو په

---

[1] د افغانستان د سیمه ییزو ارګانونو پالیسي، (۱۳۹۷) د سیمه ییزو ارګانونو اداره، مخ (۱۴)
[2] د افغانستان د سیمه ییزو ارګانونو پالیسی، د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره، ۱۳۹۷ ه ش ، مخ (۱۲ - ۱۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګډون د دولتي او خصوصي واحدونو ترمنځ د واک ویش او د دولتي - خصوصي برخوالۍ په نامه نوی مفهوم. افغانســـتان د نورو هغو هېوادونو په څېر نه دی (چې فدرالي دولتونه بلل کېږي)، چې د نوملړونو په بنه د مرکزي او ولایتي واحدونو د مهمو دندو څرګند پوهاوی پکې موجود وي. افغانستان نه د مرکز او ولایتونو لپاره په څرګنده تعریف شوې دندې او د پرېکړې کولو چلندلارې لري او نه هم د دندو داسي کوم موازي لړلیک لري، چې د کړکېچ پر مهال پکې د دواړو خواو پرېکړه پرېکنده وبلل شي. یوه لویه قرینوي ننګونه دا ده چې افغانستان په ملي کچه سره تړلې مدني ټولنه او وګړ ټولنه نه لري، چې له همدې امله د اغېزناکې سیمه ییزې حکومتولۍ په اړه همغږي او غوښتنه نه ده رامنځته شوې. لکه څنګه چې د سیمه ییزې حکومتولۍ په اړه د مرستندویانو په یوه مرکزي ټکي کې تشرېح شوې " د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره د سـمون بهیر پر مخ وړي، خو دا په ګاونډ کې د یوه یوازني وګړي په څېر ده، نور برخوال یې نه ښکاري" په دې ډګر کې د ښاروالانو، ولایتي شوراګانو یا د والیانو په څېر د اړوندو ډلو د اغېزناکې او فعالي دلچسپۍ تشـه لیدل کېږي، چې پکار دي، د سـیمه ییزې حکومتولۍ د سمون په برخه کې د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې د هڅو ملاتړ وکړي. دا کار د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون په بحث کې د پلوۍ د عنصر د کمزورۍ او بې اهمیتۍ لامل ګرځي. دا تر یوه بریده په افغانستان کې د شـخصـي واک د کلتور له امله ده، چې د حکومتولۍ په سېستم کې د رسمي مرکزیت لپاره لویه قرینه برابروي. بل لامل یې دا دی، چې خلک دخوځنده ټولیزو ځواکونو په جوړولوکې کومه ګټه نه ویني او یا نه غواړي چې برخه یې شي، ځکه چې سېستم د همکاریو رضاکارانه کار ته مکافات نه ورکوي. د سـیمه ییزې حکومتولۍ د سـمون په اړه د همغږۍ د نشـتوالي په صـورت کې د سـمون د کړنلارې لپاره هڅې نتیجه نه ورکوي، بلکې خنډونه هم پیدا کوي. د سـمون په اړه د عمومي پوهاوي او خوځښت د رامنځته کولو لپاره د ملي همغږۍ د رامنځته کولو او هڅولو اړتیا تر بل هر وخت اوس ډېره اړینه ده. د سیمه ییزې حکومتولۍ سمون که څه هم یوه بېړنۍ اړتیا ده، که د عمل ډګر ته ولیدل شي، په ټوله کې د حکومت یا د افغانسـتان لومړیتوب نه دی. د حکومتولۍ فعال جوړښـتونه له ټیکاو او امنیت راوستو سره مرسته کوي، خو دا چې افغانسـتان په جګړه کې ښـکېل هېواد دی، له همدې امله ټیکاو او امنیت یې د سر لومړیتوبونه دي. د وزارتونو د مرستیالانو په کچه د سیمه ییزې حکومتولۍ لوړپوړي چارواکي یوه مهمه اندازه وخت په دفاع وزارت او ملي امنیت شـــورا کې په غونډو کې تېروي. دا وضعیت د تصـادف یا د تمرکز د نشتوالي له امله نه دی، بلکې دا د قرینوي اړتیا یو انعکاس دی او باید همداسې ومنل شي. خو بیا هم دا کار د سیمه ییزې حکومتولۍ نورو همدومره مهمو چارو ته د کم پامۍ لامل ګرځي.[1]

درییم جز ـ بنسټي او جوړښتي ننګونې

په افغانستان کې د سیمه ییزې حکومتولۍ سېستم دوه بڼې لري: لومړۍ کاغذي بڼه لکه د تګلارې په اسنادو کې چې یې یادونه شوې او دوهم عملي بڼه، که عملي ډګر ته وګورو، وزارتونو تر اوسه خپلو ولایتي څانګو ته د عامه چوپړ رسونې واک نه دی لېږدولی او د هغو مهمو پروګرامونو په اړه پرېکړې په مرکز کې د ملي کچې د دفترونو له لارې کېږي، چې په بنسـټیزه توګه د مرستندویانو لخوا تمویلېږي.

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړی چاپ، ص (۱۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کابینې د ولایتي بودیجې جوړونې تګلاره تایید کړي، خو د وزارتونو ولایتي څانګو ته د ورکول کېدونکو دندو په اړه وضاحت نشته، چې هغوی وکولای شي پلان یې کړي او بودیجې ورته وټاکي. د دغه وضعیت پایله دا ده، چې ولایتي څانګې، د امنیتي او عدلي سېکتور په استثنا، له اداري، عملیاتي او حفظ و مراقبت له چارو پرته ډېر څه نه کوي. د فعالیتونو هغې کچې ته په کتو چې د مرکز لخوا تر سره کېږي او یا یې په اړه پرېکړه کېږي، ولایتي څانګې ځان څه نا څه فلج شوې ګڼي. د سیمه ییزې حکومتولی په اړه د یوې توليزې کړنلارې نشتوالی یوه بله لویه ننګونه ده. د ملي او نړیوالو کارپوهانو په ګډون، ډېرو ته سیمه ییزه حکومتولي د والیانو او ولسوالانو د دفترونو، ښاروالیو او ولایتي شوراګانو په مانا ده. دا نظر سم دی، خو بشپړ نه دی. په حقیقت کې د سیمه ییزې حکومتولۍ سېستم تر دې پراخ دی، چې دولتي او نادولتي بنسټونه او اړوندان دواړه پکې شامل دي. که د موضوع د دولت لوري ته وکتل شي، د ملکي خدمتونو سېستم او سېکتوري سمون د سیمه ییزی حکومتولۍ د سمون او په ټوله کې د حکومتولۍ مهمې برخې دي. د یوه اغېزناک بنسټ په توګه د پاېدلو لپاره د ملکي چوپړونو سېستم باید خپلو کارکوونکو ته د دندو خوندیتوب، د وخت په تېرېدو ارتقا، ټیکاو لرونکې تنخوا، د دندې په پای کې تقاعد، درناوی او که څوک په رېښتینولی کار کوي، د خدمت فرصت ورکړي. خو اوسمهال داسې نه ده. لوړپوړي حکومتي چارواکي د قلم په یوه ګوزار د سیمه ییزې حکومتولۍ لوړپوړي چارواکي مقررولای یا ګوښه کولای شي. پر دې سربېره اداري فساد یوه ستره ننګونه ده، چې ملکي خدمتونه خلکو ته د رېښتیني چوپړ پر ځای د پیسو پر یوې سرچینې بدلوي. پایله یې دا کېږي، چې د ملکي خدمتونو سېستم د عامه ادارې د سېستم د بیوروکراسۍ او بنسټ په توګه، په ښه ډول فعالیت نه کوي. په عملي برخې کې د پرتو مهمو ننګونو په ډله کې د والیانو کمزورې مشري هم تر سترګو کېږي، چې ډېری وختونه د وزارتونو د ولایتي څانګو یا ښاروالیو د کوچني مدیریت له لارې جبرانېږي. تر څنګ یې د ولایتي شوراګانو د حساب ورکونې کمزورې چلنلارې هم موجودې دي. همدارز د ولسوالیو، ښاروالیو او کلیوالي ټاکل شویو شوراګانو نشتوالی هم دی، که څه هم اساسي قانون ورته ځای ورکړی. بلخوا د ولسوالیو او کلیو په کچه له سېکتورونو سره تړلي شوراګانې اړین قانوني ملاتړ او د پرمختیایي او د حکومتولۍ د چارو په اغېزناک ډول د تر سره کولو وړتیا نه لري. په حقیقت کې د سیمه ییزې حکومتولۍ د شته دودیزو کړنلارو په اړه د پوهاوي او منني نشتوالی د زړو جوړښتونو له پامه غورځولو او د نویو د را منځته کولو لپاره د پیاوړې هڅې لامل کېږي. په پای کې، د معیاري عامه ادارې او ځانګړې قرینوي پرمختیایي چلنلارې تر منځ مانا لرونکي انډول د را منځته کولو په اړه د ملي همغږۍ نشتوالی ستونزه زېږوونکی دی. والیان په اوسني موقف کې ولایتي چارو کې مانا لرونکې مشري نه کوي، ځکه چې د لوړې کچې متمرکز سېستم له کبله د عامه چوپړونو رسونه په بنسټیزه توګه په مرکز کې کېږي. دا چې والي د چوپړ رسونې د موخو په اړه پرېکړو کولو کې دخیل نه دی او په بنسټیزه توګه دا موخې په مرکز کې ټاکل کېږي، والي یې مالکیت او تر یوې اندازې د دغو موخو په تعقیبولو کې د مشرۍ رول نه لري او نه هم د وزارتونو له ولایتي څانګو سره حساب کولای شي. د سرچینو د دغه نشتوالي د جبران لپاره، والي ښایي د وزارتونو د ځینو ولایتي څانګو پر کوچني مدیریت تمرکز وکړي او یا ښایي د تنخواو د ورکولو یا کوچنیو تدارکاتو لپاره واک وکاروي یا ترې ناوړه ګټه واخلي. لکه چې وویل شول، دا په امنیتي او عدلي سېکتورونو کې د صدق وړ نه دی، چې والیان پکې په زیاته اندازه ښکېل دي یا پرې اغېز لري. په مخکې یادو شویو دلایلو، ولایتي شوراګانې په ولایتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چارو کې تر اوسه د ځار مانا لرونکی رول نه لري. په قانون جوړونې کې ځنډ د دې لامل شوی، چې د ولایتي شوراګانو زوړ قانون تر اوسه پر خپل ځای پاتې شي، چې د یادې نیمګړتیا لامل ګرځي، ځکه چې په اوسني قاون کې د ولایتي شوراګانو دنده سلا مشورې ورکول او مرسته ده. د ولایتي شوراګانو د ځار راتلونکی رول به په دې برخه کې وضاحت را منځته کړي، خو پلې کېدل به یې وخت ونیسي. یوه بله مهمه ننګونه له اساسي قانون سره سمي د کلیوالي او ولسوالیو شوراګانو له نشتوالي او له شته جوړښتونو نه د ګټې اخېستنې له ناتوانۍ سره تړاو لري. ولایتونو او د حکومتولۍ ټيټو کچو ته د واک د مانا لرونکي لېږد نشتوالي ته په کتو، د ټولنیزو پرمختیایي شوراګانو پلان جوړونې ته د عامه پلان جوړونې او د سرچینو له ټاکنې سره تړاو ورکول ستونزمن کار دی، ځکه چې د بودیجې د جوړونې بهیر ډېر متمرکز دی. د ولسوالیو او ولایتونو له لارې مرکز ته د ټولنیزو پرمختیایي شوراګانو د پلانونو له رسونې سره سره ټولنیزه پلان جوړونه تر اوسه په مرکزي پلان جوړونې او بودیجې جوړونې کې نه منعکسیږي. د ټاکل شویو ښاروالانو او د ښاروالیو د شوراګانو نشتوالی او په ټوله کې ښاروالیو ته ناپامي نورې مهمې ننګونې دي. ښاروالۍ د عایداتو د راغونډولو او چوپړونو د رسولو پراخ توان لري، چې تر اړتیا ډېره کمه پانګونه پرې شوې ده. د دغه توان لامل دا دی چې ښاروالۍ د ښې عامه چوپړ رسونې او ولسواکې حکومتولۍ د یوه فرصت استازیتوب کوي. خلک د ښاروالۍ چوپړونو ته پام کوي، چې په ښاروالیو کې د دوی د پانګونې لامل ګرځي او یا ورسره لګښتونه شریکوي چې له لارې یې د ښاروالیو د عایداتو جوړونې وړتیا دوام کوي. همدا شان، د ښاروالیو چوپړونه لیدل کېدای شي، چې له لارې یې له ښکته-پورته خوا ته حساب ورکول او د چوپړونه ارزونه او د هغوی معیار یو څه اسانیږي. د ښاروالیو د وړتیا جوړونې پروګرامونو، چې په بنسټیزه توګه یې مالي ملاتړ د مرستندویانو لخوا کیږي، د وړتیاو د اصلي لوړونې او د عایداتو زیږوونکو وړتیاو د جوړونې پر ځای د دفتري سامان الاتو په مهیا کولو تمرکز کړی. هغه پروګرامونه چې د عایداتو جوړوونکو وړتیاو یا چوپړ رسونې پر معیار تمرکز کوي تر اوسه ډېر کم دي او یوازې څو ښارونو یا ښارګوټو پورې محدود دی. نو، د چوپړ رسونې او عایداتو د جوړونې لپاره د ښاروالیو پر وړتیا ریښتینی تمرکز تر اوسه پورې نه دی شوی. د ښاروالیو په چارو کې د والیانو کوچنی مدیریت او یا هم مداخله نورې ننګونې پیدا کوي، که څه هم له نورو ولایتي ادارې سره تړاو نه لري. دا هر څه په داسې حال کې دي، چې له دولته ښاروالیو ته د مالي واک د لېږد نشتوالی او د عامه ادارې د سمون په بهیر کې د ښاروالیو له پامه غورځول شوی ځای وضعیت نور هم پېچلی کوي. د ارزونو له مخې، د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره سیمه ییزو بنسټونو او چارواکو ته د خپلو سیمه ییزو ځانګو او د ډګري کارکوونکو په توګه ګوري، نه دا چې هغوی داسې واحدونه وبولي چې د چوپړ رسونې حق لري، چې دا کار ننګونې لا پسې سختوي.[1]

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۱۳-۱۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوولسم مبحث ـ د سيمه ييزو اورګانونو خپلواکه اداره د وزارتونو پر وړاندې

د سيمه ييزو اورګانونو د خپلواکې ادارې او وزارتونو تر منځ هم دنده ييز کړکيچ يا هم لږ تر لږه د رولونو تر منځ يې د وضاحت نشتوالی شته، چې د همکارۍ پر ځای د سيالۍ لامل ګرځي. د همکارۍ د رامنځته کولو هڅې، لکه د ولسواليو د همکاريو شوراګانو پر چوکاټ باندې د ګډ کار له لارې (چې د سيمه ييزو اورګارنونو خپلواکې ادارې او د کليو پراختيا او بيا رغونې وزارت پورې اړوند دی)، په تاسف سره تر اوسه يوازې د کاغذ پر مخ پاتې شوې او پلې شوې نه دي. وزارتونه د سيمه ييزو اورګانونو لخوا د مشرۍ د رول د لوبولو له کبله خپه دي، خو د سيمه ييزو اورګانونو اداره، سيمه ييزو حکومتولي د خپل کاري ډګر بولي او دا خپل مشروع رول ګڼي. د سيمه ييزو اورګانونو مقام، چې د يوه ولسمشريز فرمان له مخې رامنځته شوې، او د وزارتونو لخوا خپلو ولايتونو ته د مسوليت د لېږد نه غوښتل حالت لا پسې پېچلی کوي. ډېر پر دې باور دي چې د سيمه ييزو اورګانونو خپلواکه اداره د تګلارې د مشرتابه د يو څه بڼې په درلودو لکه څنګه چې د سمون د اجندا د معرفي کولو يا وړاندې کولو په رول کې په بنسټيزه توګه منعکسېږي، خو دوی ټينګار کوي چې دا رول څنګه د تګلارې له مالکيت سره توپير لري، چې د سيمه ييزې حکومتولۍ د تګلارې په مورد کې، د افغانستان په حکومت او ور پورې تړلو ادارو پورې تړاو لري. که څه هم د سيمه ييزې حکومتولۍ اصلاح شوې تګلاره به هڅه وکړي چې د سيمه ييزې حکومتولۍ د واحدونو دندې او فعاليتونه روښانه کړي، په ملي کچه د مسوليت له پراخ وضاحت او وېش پرته به دا هڅه په عملي توګه اغېزناکه نه وي. د مخکنۍ تګلارې د کرار او بالاخره نه پلي کېدونکي وضعيت نه زده شوي درسونه د دغه بهير په اړه ګټور معلومات وړاندې کوي.[١]

ديارلسم مبحث ـ دولتي سکتور د خصوصي او مدني ټولنې پر وړاندې

د دولتي او خصوصي سېکتور تر منځ د برخوالۍ په اړه بحثونه شوي، خو دا روښانه نه ده، چې کوم چوپړونه بايد د دولتي واحدونو له لارې ورسول شي، د کار کومې ليکې بايد خصوصي سېکتور ته پرېښودل شي او حکومت په کومو ساحو کې د دولتي او خصوصي سېکتور تر منځ ملګرتيا يا برخوالي رامنځته کولای شي. د منل شوي پوهاوي نشتوالی او د دغو ګامونو د پلي کولو لپاره د لازمو شرايطو نه برابرۍ د همغږۍ د نشتوالي او د چوپړونو د تېر و بېر کېدو او يا هم د دولتي او خصوصي سېکتور د ملګرتيا د مفهوم يوازې تر مدني ټولنې پورې د را کمېدو لامل ګرځي، چې د ډېرو په باور تر هغو لوړپوړو بشارمېشتو نادولتي ټولنو پورې محدوده ده، چې مرستندويان يې مالي ملاتړ کوي. په سيمه ييزې حکومتولۍ کې د مدني ټولنې د رول په اړه يو پياوړی ليدلوری د عامه چوپړونو د رسوونکو په توګه، چې د دولت دنده ګڼل کېږي، د مدني ټولنې پر اوسني وضعيت نيوکه کوي، او ټينګار کوي، چې د دوی دنده بايد له بشکته - پورته خوا ته د حساب ورکولو د پياوړي کوونکو واحدونو په توګه وي. دا واقعيت چې مدني ټولنې او حکومتي اداري دواړه په چوپړ رسونې کې ونډه لري، دا دواړه سېکتورونه يو له بل سره ملګري کوي، خو په ګټوره توګه نه، او دا د کمزورۍ يا تر ټولو بده - د تش په نامه حساب ورکونې لامل ګرځي. په نورو مواردو کې، د عامه چوپړونو په رسونې کې ګډه بوختيا د سرچينو د تر

---

[١] نجات، آريا . (١٣٩٥ل) . په افغانستان کې سيمه ييزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شينواري، ، لومړي چاپ، ص (١٣)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاسه کولو لپاره مدني ټولنه د دولتي سېکتور سياله کوي، چې له ښکته ـــ پورته حساب ورکونې په رول کې د مدني ټولنې د موخې حس ناپيیلی نه پاتې کېږي او يو طرف نيسي. دا وضعيت د نړيوالې ټولنې لخوا د مرستندوی د رول په لوبولو نور هم سختېږي. همداراز له مدني ټولنې سره د خپلې اړيکې تعريفولو يا په اغېزناکه توګه د هغې د فعاليتونو تنظيمولو کې د حکومت ناتواني هم لا پسې ستونزمنوونکې ده. په دواړو حالاتو کې، که څه هم د مدني ټولنې سېکتور په سيمه ييزې حکومتولۍ کې بوخت دی، خو په يوې اغېزناکې لارې نه دی، چې په ټوله کې د سيمه ييزې حکومتولۍ پر چارو د يوه مانا لرونکي اغېز ښندلو کې پاتې راځي. د دې ليد په تاييد، د نړيوالې مرستندويه اداري يوه بل استازي ومنله، چې ريښتيني مدني ټولنې په کليوالو سيمو کې دي، چې د مهمو مرستندويانو له لاسرسي بهر دي. لوړپوړو ټولنو ته د مالي مرستو پرله پسې ورکړه د مدني ټولنو د رول په پياوړتيا کې مرسته نه کوي، بلکې برعکس زيان ور رسوي.[1]

څوارلسم مبحث ـ شته فرصتونه

د نورو تر څنګ د داخلي سمون غوښتونکو ډلو د نشتوالي په ګډون له خنډونو سره سره، موږ داسې نښې هم شتون لري، که څه هم ټول شموله نه دي، اوس د سيمه ييزې حکومتولۍ د سمون لپاره توان او اراده دواړه شته. دا فرصت په بستيزه توګه د دې مسلې په اړه د ولسمشر غني د روښانه ژمنتيا او د سيمه ييزې حکومتولۍ د سمون په اړه د هغه د راتلونکي ژور ليد پر بنسټ تکيه کوي او پرې پر مخ ځي. د سيمه ييزې حکومتولۍ د سمون په اړه د مثبت اندۍ دويمه سرچينه د موخو اسانوالی دی، لکه څنګه چې د سيمه ييزې حکومتولۍ په بيا ارزول شوې تګلارې کې يې يادونه شوې، چې د ۲۰۱۰ کال له اصلي تګلارې سره توپير لري. د سيمه ييزو اورګانونو خپلواکه اداره د درې پړاوي کړنلارې وړانديز کوي، چې لنډمهالي، منځمهالي او اوږدمهالي ګامونه پکې شامل دي، چې هر پړاو پر ورمخکني پړاو تکيه کوي او ګټه ترې اخلي، چې په پايله کې د تړاو او يووالي حس پيدا کوي. د سيمه ييزې حکومتولۍ اصلاح شوې تګلاره څلور مهمې ساحې په نښه کوي: له وزارتونو نه اړوندو ولايتي څانګو ته د واک لېږد، د واليانو د مشرۍ د رول پياوړتيا، د ولايتي شوراګانو د حساب ورکونې د رول پياوړتيا او د ښاروالۍ د چوپړونو د ښه کېدو په موخه د عايداتو په توليد کې مرسته. ښاري کېدنه يو پياوړی ميلان دی او د ستنبدني شوونتيا يې نه ليدل کېږي. خلک له کليوالي سيمو نه ښاري هغو ته په يون دي، چې د وګړو د ميثاق ښاري برخه يې اړينه کړې، چې د ښاروالیو په ملاتړ کې مرستې ته ژمنه ده، په ځانګړې توګه په ولايتي او د ولسواليو په کچه د حساب ورکوونکو لوړپوړو چارواکو په توګه د ښاروالانو ټاکنې ته پر ټولو سربېره، د سيمه ييزې حکومتولۍ په اصلاح شوې تګلارې کې يوه پاخه ژورليد ته ځای ورکړل شوی، چې د افغانستان د سيمه ييزې حکومتولۍ سمون بايد له ژمنتيا سره، خو په ورو ورو پر مخ ولاړ شي، چې د سمونونو او شته فعال سېستم تر منځ د وخت په تېرېدو همکاري را منځته شي. دا چې اوسنۍ هڅې به په حقيقت کې په عملي ډګر کې بدلونونه را منځته کړي، په اړه يې د مثبت اندۍ دلايل شته. د افغانستان مرکزي دولت د سيمه ييزې حکومتولۍ پياوړي کولو ته ژمن دی او دا څواکمنه سياسي اراده به له کاغذه عمل ته د افغان حکومتولۍ په لېږد کې د مرستې لپاره اړينه وي. د

---

[1] نجات، آريا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سيمه ييزه حکومتولي، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شينواري، ، لومړي چاپ، ص (۱۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

هیلې بله نښه د سیمه ییز استازیتوب ښه شوی پوهاوی دی، چې د ولایتي شوراګانو د قانون په اړه د بحث پر مهال د دغو شوراګانو لپاره د څار د رول په اړه د خلکو د ملاتړ په څرګنداوي کې لیدل شوی دی. که څه هم په سیمه ییزه کچه د رسمي او نارسمي حکومتولۍ تر منځ پرله پسې او ډېری وختونه منفي سیالي شته، چې له همهال نشتون سره مله ده، خو په ځایي کچه خلک د نارسمي حکومتولۍ پر مېکانېزمونو، لکه ملکانو، میرابانو، او د قومي مشرانو پر شوراګانو، او په ځینو مواردو کې پر درې پوړیزې شورا جوښت، چې له ټولنیزو پرمختیایي شوراګانو، کلستر د کچې پرمختیایي شوراګانو او د ولسوالیو پرمختیایي شوراګانو نه جوړ دی، باندې باور کول روان ساتي.

یو مشهور استدلال دا دی، چې افغانستان که له یوې خوا د خپلو نومهالو بنسټونو پر باوري کولو کار کوي، دا هېواد باید د حکومتولۍ شته نارسمي مېکانېزمونه هم د ښکته څخه پورته خوا ته حساب ورکوني او په سیمه ییزې حکومتولۍ کې د یوازنۍ باوري وسیلې په توګه پیاوړي کړي. د ولسوالیو شوراګانو د بشپړو ټاکنو تر سره کول د سرچینو له جدي محدودیت سره مخامخ چاره ده او همداراز د ولسوالیو د بې ټیکاوه کولو ګواښ هم لري. پر ځای یې د ولسوالیو د همغږۍ شورا غوره کول به، چې د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې اداري او د کلیو پراختیا او بیا رغوني وزارت لخوا په ګډه پر مخ بېول شوې، د اساسي قانون هغه حکم پر ځای نه کړي، چې له مخې یې د ولسوالیو شوراګانې باید په رایو ټاکل شوې وي. د سرچینو له پلوه به تر ټولو مناسب او عملي غوراوی دا وي، چې د ولسوالیو د شوراګانو ټاکنې د ټولنیزو پرمختیایي شوراګانو پر بنسټ تر سره شي، چې له لارې به یې ټولنیزې پرمختیایي شوراګانې د ولسوالیو شوراګانو ته استازي استوي. دا غوراوی نه یوازې د اساسي قانون د احکامو اړتیا او د دغه قانون د پلي کولو په اړه د ولسمشر ژمنتیا پر ځای کوي، بلکې له شته جوړښتونو هم ګټه اخلي (د کلي په کچه)، چې په تېرو ۱۳ کلونو کې یې د نړیوالو مرستندویه پیسو درنه اندازه جذب کړې او پر یوې شتمنۍ بدله شوې ده.[1]

په افغانستان کې د سیمه ییزې حکومتولۍ راتلونکی د هغو ژمنو په اړه د دولتي بنسټونو په ارادې پوره تړاو لري، چې په ځانګړې توګه یې د اساسي قانون په څېر سندونو کې یادونه شوې ده. په ټوله کې د افغان حکومتولۍ او په ځانګړې توګه د سیمه ییزې حکومتولۍ تر ټولو لویه ستونزه د پوهاوي د کموالي، د سرچینو په جذبولو کې د وړتیا نشتوالي او یا هم د ننګونو او فرصتونو په یادولو کې نه ده. تر ټولو مهمه ننګونه چې پر ځای پاتې ده دا ده، چې له کابله ها خوا د حکومتولۍ هر پوړ ته د لومړیتوب په توګه وکتل شي او همداراز دا انګېرنه چې د سیمه ییزې حکومتولۍ ټولې خواوې په همهاله توګه په لنډ وخت کې ښې کېدای شي او باید دا کار وشي " د ځان بسیاینې د ریښتیاینې" په نامه لسیزې کې د افغانستان د پرمختګ لپاره د شته امکاناتو او فرصتونو په کارولو د پرله پسې، عملي، پایښت لرونکې او ټول شموله سیمه ییزې حکومتولۍ سمون ته د لومړیتوب ورکولو وړتیا او پرې د ټینګار اراده ډېر مهم دي.

په افغانستان کې حکومتولي له بې شمېره ننګونو سره مخامخ ده، چې د ډېریو بدلون د افغان حکومت، خصوصي سېکتور او مدني ټولنو له وسه بهر دی. په دوی کې د ترهګرۍ په ګواښ پورې تړلې امنیتي کړکېچ، د کوکنارو کر چې د نشه یي توکیو صنعت په پیاوړتیا کې ونډه لري او پلوان پالنې

---

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولي، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۱۵-۱۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

شبکې او اداري فساد چې له سيمه ييزو قوتونو سره پياوړي تړاوونه لري، شامل دي. د دغو ننګونو پر وړاندې د سيمه ييزو او نړيوالو ټلوالو جوړېدو ته اړتيا ده او کورنۍ او بهرنۍ ژمنتيا او هوډ ته اړتيا لري. خو داسې ساحې هم شته، چې په افغانستان کې بېلابېل اړوندان پکې مرکزي رول لوبولای شي.

پينځلسم مبحث ـ د ستراتېژيک ژورليد او عملي چارو تر منځ د همغږۍ باوري کول

لکه څنګه چې د سيمه ييزې حکومتولۍ د تګلارې په مخکيني متن کې ليکل شوي، حکومتي برخوال بايد لنډمهالي، منځمهالي او اوږدمهالي پروګرامونه په نظر کې ونيسي او کار پرې وکړي. د سمون له دغه بهيره د تېرېدو پر مهال به د افغانستان لپاره د ژمنو کول او په پرله پسې توګه د هغوی تعقيب يوه مهمه چاره وي.

اوسمهال د ولسمشر اشرف غني هغه ژمنتيا چې په وينا يې اساسي قانون به پلی کوي، همدغسې يو مهم ګام دی. خو د دې ژمنې پلي کول بايد يوازې له يوه لوري پر ولسمشر غني پورې و نه تړل شي. د دې پر ځای بايد دا د همغږۍ او پر يوه بل د تکيه کولو داسې يو تړاو رامنځته کړي، چې د ده ژورليد له عملي وسيلو، لارو چارو او وضعيت سره ونښلوي او دغه ليد د عملي، ګټورو او ټول شموله لنډمهالو، منځنمهالو او اوږدمهالو پروګرامونو له لارې پلی کړي، چې د افغانستان پر شته واقعيتونو ولاړ وي.

شپاړسم مبحث ـ د سيمه ييزې حکومتولۍ د مهمو برخوالو په ګوته کول او د هغوی د دندو روښانه کول

د موجوده عمومي انګېرنې برخلاف، وزارتونه له اړوندو ولايتي او د ولسواليو له څانګو سره په سيمه ييزې حکومتولۍ او د عامه چوپړونو په رسونې کې مهمه ونډه لري. له همدې امله، د سيمه ييزې حکومتولۍ سمون اړوندو ولايتي او د ولسواليو څانګو ته د وزارتونو لخوا د مسوليتونو او مالي واک د لېږد په ارادې او ظرفيت پورې اړه لري. د واليانو او ولسوالانو لخوا د مشرۍ د کولو او د ولايتي شوراګانو لخوا د څار د کولو لپاره له وزارتونو د ځينو مسوليتونو او واکونو لېږد سيمه ييزې کچې ته اړين دی. له همدې امله هغه بنسټونه چې د سيمه ييزې حکومتولۍ د سمون لپاره بايد پرې تمرکز وشي، تر ډېره د واليانو او ولسوالانو دفترونه، ولايتي شوراګانې او د سيمه ييزو اورګانونو خپلواکه اداره نه دي، بلکې پخپله وزارتونو ته بايد ډېر پام وشي. بيا هم د عامه انګېرنې خلاف، د سيمه ييزو اورګانونو خپلواکه اداره د واليانو او ولسوالانو له دفترونو، ولايتي شوراګانو او ښارواليو سره د مرستې او د سيمه ييزې حکومتولۍ د مهمو پرېکړو په اړه د ملي همغږۍ د رامنځته کولو په چوپړ کې ونډه لري. د سيمه ييزو اورګانونو خپلواکه اداره د سيمه ييزې حکومتولۍ د تګلارې په اړه د قانون جوړونې، تګلارې جوړونې او پلي کولو په بهير کې د يوې دارالانشا په توګه کار کوي، چې د دغو تګلارو او قوانينو اصلي مالکيت بيا هم له اړوندو وزارتونو، د هغوی له ولايتي او د ولسواليو له څانګو، د واليانو او ولسوالانو له دفترونو، ولايتي شوراګانو او ښارواليو سره پاتې کېږي. د سيمه ييزې حکومتولۍ د مهمو مفاهيمو په اړه په افغانستان کې د کره پوهې د بنسټ په جوړولو کې همدغه اصل د مدني ټولنې، اکاډميکو ادارو، څېړنيزو بنسټونو او خصوصي سکټور په برخه کې هم صدق کوي. همداراز د رضاکارو اړوندو ډلو، لکه د واليانو او ولسوالانو، ښاروالانو او ولايتي شوراګانو د همغږۍ ټولنې، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعال ګډون لپاره د يوه مناسب او پايښت لرونکي چاپېريال رامنځته کول هم د دوی په دندو کې راځي. د سيمه ييزو اورګانونو راتلونکي اصلاح شوې تګلاره بايد د سيمه ييزې حکومتولۍ د برخوالو تر منځ دا همغږي منعکسه کړي او د وزارتونو د سيمه ييزو څانګو د هغو دندو، مسوليتونو، بهيرونو او چوپړونو د روښانه کولو له لارې، چې بايد په سيمه ييزه کچه يې تر سره کړي، له وزارتونو سره ځان عيار کړي.

که څه هم افغانستان اوسمهال تر ډېره کليوالي ټولنه لري، د افغان وګړو يوه د پام وړ برخه يا وار له مخه په ښارونو کې مېشته شوې او يا به هم په راتلونکي کې دا کار وکړي. ښاري کېدل يو نه ستنېدونکی بهير دی او د سيمه ييزې حکومتولۍ د سمون لپاره يوه ننګونه ده، لامل يې تر ډېره د وړتياو او سرچينو نشتوالی، اداري فساد، محدوده روڼتيا، او جنسيتي نابرابري ده. خو د دې ننګونې تر څنګ د ښاروالیو د بنسټ د وړتيا او چارو په ښه يو فرصت هم موجود دی. د افغان وګړو د يوې لويې برخې لپاره ښاروالۍ د دولت د استازو په توګه له وګړو سره د اړيکي لومړی ټکی دی، چې له لارې يې د دوی کارونه ښکاري او په مټ يې ډېره اندازه عامه تړاو پيدا کېږي.[1]

د ښاروالیو دا ماموريت چې په ښاري حکومتولۍ کې د لاسنيوي اصل د ريښتيايني لپاره سيمه ييز عايدات او وړتياوې بايد لوړې کړي، دوی ته د داسې بنسټونو حيثيت ورکوي، چې د عامه چوپړونو په رسونې کې يې ځای څوک نه شي نيولای. د عايداتو د ټولونې او چوپړ رسونې دغه لوی توان ته بايد د لوړتياو د لوړولو او د سرچينو د کره پانګونې له پلوه زيات پام وشي.

اوولسم مبحث ـ : له ښکته ـ پورته حساب ورکولو پياوړي کول، د ولايتي شوراګانو د څار د حق ملاتړ

معلوماتو ته له لاسرسي او له ښکته څخه پورته خوا ته له حساب ورکونې پرته ښه حکومتولي منځته نه شي راتلای. ولايتي شوراګانې او په نژدې راتلونکي کې ټاکل کېدونکي د ولسواليو شوراګانې د ښې حکومتولۍ د دې ځانګړنې استازيتوب کوي. پر ولايتي چارو د ولايتي شورا ګانو د څار حق د خلکو ټاکل شوي استازي د خپل قانوني ماموريت په بشپړونې کې توانمنوي.

اتلسم مبحث ـ د ولسوالۍ او کلي استازيتوب

لکه وړاندې چې وويل شول، د ولسوالۍ او کلي په کچه د حکومتولۍ سمون يو څه تناقض لري. له يوه پلوه اوس په کابل کې د کورنيو او بهرنيو تکنوکراتانو او سياستوالو ډېر پام په ملي کچه د واليانو ، ولسوالانو، او د ولايتي شورا د غړو او ښاروالانو ټاکلو ته اوښتی. له بله پلوه دا ډېره جوته ده چې په ملي کچه په حکومتولۍ کې په معنی داره توګه سمونونه د کلي او ولسوالۍ له معقول او هر اړخيز استازيتوب پرته نه شي رامنځته کيدای. سره له دې چې په سيمه ييزه کچه د حکومتولۍ سمون ډېر ارزښت لري خو بيا هم د اوږدې مودې لپاره د تکنوکراتانو له خوا د سمونونو له پاره په جوړه شوې اجندا کې له پام غورځول شوی و. په وروستيو کې چې د ولسمشر له خوا د اساسي قانون له حکم سره سم په سيمه ييزه کچه د ټاکنو ژمنه شوې، نو د کلي او ولسوالۍ په کچه د حکومتولۍ د سمون موضوع

---

[1] نجات، آريا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سيمه ييزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شينواري، ، لومړی چاپ، ص (۱۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو ځل بیا راپورته شوې ده. د کلي او ولسوالی په کچه د حکومتولۍ سمون ته بیړنۍ اړتیا له هغه ټرونه سرچینه اخلي چې د ګډ حکومت د رامنځته کولو لپاره د ولسمشر اشرف غني او اجرایي رئیس عبد الله عبد الله ترمنځ شوی دی. په دغه تړون کې ویل شوي چې د اساسي قانون په لویه جرګه کې به د افغانستان د سیاسي نظام پر بدلون بحث او خبرې کیږي. که څه هم دا یواځې په هغه صورت کې چې د ولسوالیو شورا ګاني د اساسي قانون د حکم له مخې جوړې شي او استازي به یې په لویه جرګه کې برخه واخلي. لکه چې مخکې وویل شول د ولسوالیو د شوراګانو د رامنځته کولو لپاره بیلابیلې لارې شته، ځینې یې د کلي په کچه د اوسني جوړښت پر بنسټ دي چې د شورا ټولنیز ارزښت او مقام په کې په اصلي بڼه ساتل کیږي. ځینې نورې لارې چارې بیا داسې دي چې د شورا په اوسني جوړښت کې لږ یا ډیر بدلون راولي لکه د ولسوالۍ په کچه د همغږۍ شورا رامنځته کول. خو ځینې نورې لارې چارې لکه د آزادو ټاکنو له لارې د کلي او یا ولسوالۍ د شورا ټاکل، بیا په اساسي توګه په افغانستان کې د سیمه ییزې حکومتولۍ څرنګوالی بدلوي او شورا ته د مدني ټولنې د یوه ارګان حیثیت ورکوي چې پر پرمختیایي چارو به تمرکز کوي. د حل هره لاره چې غوره کیږي غوره دې شي خو نور د کلي په کچه د حکومتولۍ سمون له پامه نه شي غورځول کیدای. په کلیواله کچه د حکومتولۍ په اړه پریکړه دومره ساده خبره نه ده ، ځکه په دې سره د کلیوالو سیمو د اوسیدونکو ژوند مستقیما اغیزمنیږي او بالاخره په دې اړه پریکړه د افغانستان د اکثرو اوسیدونکو پر ژوند اغیز کوي.[1]

نولسم مبحث ـ د پرمختیایي شورا جوړښت

لومړی مطلب ـ د شورا دندې او تنظیم

کله چې موږ شورا یادوو نو مطلب هغه پرمختیایي شوراګانې دي چې د کلیو د بیارغونې او پراختیا وزارت له خوا رامنځته شوي دي. د دغه جوړښت اصلي هسته سیمه ییزې پرمختیایی شوراګانې دي چې په لومړي ځل په ۲۰۰۳ کال کې د ملي پیوستون پروګرام له خوا جوړې شوې. ملي پیوستون پروګرام په درې فیزونو کې پلي شو او په ۲۰۰۹ - ۱۰ کال کې یې لمن ټول هیواد ته خوره شوه. سیمه ییزې پرمختیایي شوراګانې د هغو ټولنو استازیتوب کوي چې له ۲۵ تر ۳۰۰ پورې کورنۍ په کې ژوند کوي. د سیمه ییزه پرمختیایي شورا غړي د پټو رایو له لارې ټاکل کیږي چې د دغې ټولنې ټول ښځینه او نارینه وګړي په کې برخه اخلي. د ولسمشرۍ ، ولسي جرګې او د ولایتي شوراګانو د ټاکنې په یوه ورځ ترسره کیږي خو د سیمه ییزه پرمختیایی شوراګانو ټاکنې په اوږده موده کې په جلا ډول د ټولنې په همغږي کولو تر سره کیږي. دغه ټول بهیر د نا دولتي مؤسسو له خوا پر مخ بیول کیږي چې د کلیو د بیارغونې او پراختیا وزارت له خوا ورته د ملي پیوستون پروګرام د عملي کولو چاره په ولسوالیو کې سپارل کیږي. دا چې د ټولنې وګړې په دومره پراخه کچه په دې بهیر کې برخه لري نو د سیمه ییزې پرمختیایي شوراګانو ټاکنې په یوه ورځ په یوه ولسوالۍ کې نه بلکې په پرله پسې توګه ترسره کیږي. د سیمه ییزه پرمختیایي شوراګانو اصلي دنده په خپلو سیمو کې د لومړیتوبونو ټاکل، څارنه او د پرمختیایی پروژو د یوې برخې پلي کول دي. په لومړیو کې په پام کې و چې سیمه ییزه پرمختیایي شوراګانو ځینې نور هدفونه هم تعقیب کړي لکه دا چې د " سیمه ییزه حکومتولۍ او د سیاسي

---

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړی چاپ، ص (۱۹)

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ټولنيز پرمختګ فعال بنسټ " په توګه رول ولوبوي. د پرمختيايي چارو ترڅنګ سيمه ييزه پرمختيايي شوراګانې شخړې هم هواروي ، حشرونه هم تنظيموي او په نور ځايونو کې د خپلې ټولنې استازيتوب هم کوي. لږ تر لږه د افغانستان په شمال ختيځ کې له ۲۰۰۷ کال څخه تر ۲۰۱۵ پورې موده کې سيمه پرمختيايي شوراګانې په سيمه ييزه کچه د حکومتولۍ د يوه بنسټ په توګه فعاليت کړی، له ۲۰۱۱ کال راهيسې په ځانګړې توګه د شورا د مشر ارزښت زيات شوی. د شورا د مشر د ارزښت له لوړيدو سره هم مهال په کليو کې د مشرانو او واکدارانو د اساسي بديل د ارزښت په اړه پوهاوی هم زيات شو. دا ډول يو ملاتړ بې جنجاله نه و، ځينې حکومتي او نړيوال چارواکي پر دې نظر دي، چې ټولنيزې پرمختيايي شوراګانې تر ډېره د مرستندويانو په ملاتړ چلېدونکي بنسټونه دي، چې پر پرمختيايي چارو تمرکز کوي، خو د حکومتولۍ اغېزناک او مثبت فعاليت نه لري. د سيمه ييزې پرمختيايي شورا پر بنسټ له ۲۰۰۷ کال راهيسې د کليو د بيارغونې او پراختيا وزارت د بنسټونو د رامنځته کولو په برخه کې دوه نور نوښتونه هم کړي دي. په سيمه ييزه کچه د پرمختيا ملي پروګرام، په اډانه کې سيمه ييزه شوراګانې د جغرافيوی موقعيت پر اساس د ؛ کلستر په کچه د پرمختيايي شوراګانو په اډانه کې سره يو ځای کړل شوې چې د سيمه ييزه پرمختيايي شوراګانو غړي په کې شامل دي. د کلستر په کچه د پرمختيايي شوراګانو بيا په خپل وار د ولسوالۍ پرمختيايي شورا ته خپل استازي استوي، چېرته چې د کلستر په کچه د ولسوالۍ د ټولو پرمختيايي شوراګانو استازي سره يو ځای کيږي. د کلستر پرمختيايي شوراګانو او د ولسوالۍ د پرمختيايي شوراګانو دندې يو شان دي خو دلته دغه دندې په لوړه کچه پر مخ وړل کيږي. دوی لومړيتوبونه ټاکي، ملاتړ جلبوي ، د پرمختيايي پروژو ته زمينه برابروي، حشرونه تنظيموي، د پروژو حفظ او مراقبت کوي، شخړې هواروي او په دولت کې د خپلې ټولنې د ګټو استازيتوب کوي. په دې ډول شورا هغه يواځينې بنسټ دی چې په سيمه ييزه کچه ټاکل شوی ، او په يوه مرکزي دولت کې په نوبتي ډول د حکومتولۍ يو بنسټ دی. له مرکزي دولت سره د ارتباط لويه لاره له همدې شورا تيريږي. د شورا په درې پوړونو کې تر ټولو ټيټ پوړ يعني سيمه ييزه پرمختيايي شورا تر ټولو ښه د يوه بنسټ بڼه غوره کړې او په سمه توګه دندې ترسره کوي ، له دې وروسته چې تر دې يې په کمه اندازه د يوه بنسټ بڼه غوره کړې هغه د ولسوالۍ پرمختيايي شورا ده. په وروستيو کلونو کې دغو دواړو بنسټونو له ملي او نړيوالو ارګانونو د پام وړ مالي امکانات او د ظرفيت لوړولو لپاره ملاتړ تر لاسه کړی دی. د شورا په اډانه کې د کلستر په کچه پرمختيايي شورا تر ټولو په لږه اندازه د يوه بنسټ بڼه غوره کړې، او آن په ځينو ولسواليو کې نشته ، وروستۍ مهمه تبصره د شورا د قانوني حيثيت په اړه ده. سيمه ييزې پرمختيايي او د ولسوالۍ پرمختيايي شوراګانې د سيمه ييزې حکومتولۍ رسمي بنسټونه دي، خو دغه شوراګانې د حکومت يوه برخه نه دي. غه شوراګانې رسمي ځکه دي چې دندې او جوړښت يې په فرمانونو او د پاليسيو په اسنادو کې ذکر شوی؛ د سيمه ييزه پرمختيايي شوراګانو لپاره د ولسمشر فرمان چې ۲۰۰۶ کال کې لاسليک شو او د کليو د بيارغونې او پراختيا وزارت مقررات، او د ولسواليو پرمختيايي شوراګانو لپاره د سيمه ييزې پرمختيا ملي پروګرام چې د کليو د بيارغونې او پراختيا وزارت له خوا د ملګرو ملتونو د پرمختيايي پروګرام په مرسته پلي کيږي. خو د سيمه ييزه پرمختيايي او ولسوالۍ د پرمختيايي شوراګانو برخلاف د کلستر پرمختيايي شورا ګانې دغه ډول يو رسمي اساس نه لري. د کليو د بيارغونې او پراختيا وزارت له اړخه خو ويل کيږي چې دغه شوراګانې يواځې د ولسوالۍ پرمختيايي شورا د ټاکنو د اسانه کولو لپاره رامنځته شوې. په ډيرو سيمو کې که څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم د کلستر پرمختیایي شورا ګانې د ولسوالۍ پرمختیایي شورا له ټاکنو وروسته فعالیت کوي او آن ځینې نا دولتي مؤسسې یې ملاتړ هم کوي، دا چې دغه شوراګانې د حکومتولۍ دنده او د سیمه ییزه پرمختیایي شوراګانو پر سر د یو پرمختیایی ارګان ماهیت لري خو د ولسوالۍ شورا څخه په درجه کې ټیټې دي ، نو کیدای شي چې دغه شوراګانې غیر رسمي بنسټونه وبلل شي. که څه هم د سیمه ییزه پرمختیایي او ولسوالۍ د پرمختیایي شوراګانو قانون ډیر پیچلی دی ، البته دې ته په پام سره چې د کلي او ولسوالۍ په اړه اساسي قانون صراحت نه لري خو دغه دواړه شوراګانې کولی شي چې خپلې دندې ترسره کړي. د سیمه ییزه ارګانونو د خپلواکې اداري، د سیمه ییزه حکومتولۍ په پالیسی کې راغلي دي چې: سیمه ییزه پرمختیایي شوراګانې هغو خلکو ته ځواب ورکوونکي دي چې د دغو شوراګانو غړي یې ټاکلي دي. سیمه ییزه پرمختیایي شوراګانې دغه راز د کلیو د بیارغونې او پراختیا وزارت ته چې دوی ته مالي بودجه ورکوي ، ځواب ورکوونکي دي. سیمه ییزه پرمختیایی شوراګانې به د کلیوالو شوراګانو د راتلونکې د رول تر سره کولو پرمهال خلکو ته ځواب ورکوونکي وي. د ولسوالۍ پرمختیایي شوراګانې به خپل اوسنی رول او مسؤولیتونه ترسره کوي. [1]

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۲۱ـ۲۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم فصل

د افغانستان په سیمه ییزه حکومتولۍ کې مالي چارې

لومړی بحث ـ پلان جوړونه او مالي چارې

د ۲۰۰۱ م کال په وروستیو کې د طالبانو د رژیم له نسکورېدو وروسته په افغانستان کې نوي سیاسي نظام د پلان او بودیجې جوړولو په ګډون د حکومتولۍ د یو شمېر فعالیتونو سمون ته لاره هواره کړه. خو په پیل کې د دغه بهیر پام د مرکزي حکومت پر پیاوړي کولو او پر دې راغونډ و چې د پلان او عامه مالي چارو مدیریت بهیرونه باید د مرکزي حکومت له خوا کنټرول شي. د حکومتي ادارو پاشل کېدو او د کابل او ولایتونو تر منځ کمزورو اداري اړیکو ښـایي حکومت لا نور هڅولی وي چې د مرکزي حکومت د واک غځولو او د پیاوړو ځایي لوبغاړو یا چارواکو د قدرت کمولو پخاطر د حکومتولۍ بهیرونه له اندازې ډېر مرکزي کړي. خو دغه ډول تګلارې ناوړې پایلې هم درلودې. دې تګلارې په اغېزناکه ډول د ځایي لومړیتوبونو په ګوته کولو او تمویلولو، د ځایي وړتیا لوړولو، او د پلان او بودیجې جوړولو بهیرونو کې د ځایي چارواکو د ګډون مخه نیولې ده. واقعاً، په افغانستان کې د مرکزي او سیمه ییز کنټرول تر منځ انډول ساتل یوه ننګونه ده، او یو داسې حالت دی چې په نورو نازکو قرینو(افغانستان ته ورته تاریخ لرونکو هېوادونو) کې هم لیدل شوی دی. په عمومي ډول د عامه مالي چارو د مدیریت په ډګر کې او په ځانګړې ډول د بودیجې جوړولو په برخه کې د مهمو لاسته راوړنو سربېره، د یوه واضحه سیمه ییزې حکومتولۍ چوکاټ د نشتوالي له کبله، د لومړیتوبونو په ګوته کولو او د سرچینو د وېشلو پر وړاندې یو شمېر ناڅرګند او نامالوم حالتونه موجود دي. په مشخص ډول، د مرکزي حکومت له خوا له اندازې ډېر کنټرول، پاشلې اداري مسـولیتونه، محدوده وړتیا او د ځواب ورکونې کمی عمده ننګونې دي، چې دغه ننګونې د درې اړخیزه لېږد (اقتصـادي، سیاسـي او امنیتي) اقتصـادي اغېز لا سختې کړې دي، په ځانګړې ډول له (۲۰۱۴م) کال راهیسې چې بهرنۍ مرستې په چټک ډول کمې شـوې او د حکومتي ادارو سـمون ته هم پام کم شـوی دی. د دغه لېږد د منفي اغېزو کمولو او د حکومت د محدودو سرچینو په اغېزناکه ډول وېشولو پخاطر باید د پلان او بودیجې جوړولو سیستم کې سمونونه راوړل شـي چې د ځایي خلکو غوښتنو او مهمو اړتیاو ته د پام او توجه له لارې حکومت خلکو ته نږدې شي. [1]

د افغان حکومت د پلان او بودیجې جوړولو بهیرونه، د ښـاروالیو په اسـتثنا چې محدود واک لري، خورا مرکزي دي. حکومتي اداري په مرکزي، ولایتي او د ولسـوالیو په کچه شـتون لري خو له دوی په ډېر کمزوري ډول کار اخیستل کېږي چې له کبله یې د سرچینو اغېزناکه وېش او د خدمتونو وړاندې کولو بهیر لا سـتونزمن کېږي. په عمومي ډول پروژې د مرسـتندویه اوغیر حکومتي ادارو له بودیجو یا نورو لارو تمویلېږي، خو ډېر یې حکومتي سـیسـتمونه او بهیرونه له پامه غورځوي، چې له کبله یې، که څه هم پروژې په چټک ډول تطبیقېږي خو د دغو پروژو او ادارو دوام او موثریت په ناوړه ډول اغېزمنېږي. له بودیجې بهیر مرسـتې او په لوړه کچه مرکزي کنټرول د خدمتونو وړاندې کولو، د پروګرامونو تطبیق او څار او د ادارو ځواب ورکونې لپاره ناوړه پایلې لري. په ۲۰۰۱ م کال کې د بن

[1] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټرون او په ۲۰۰۴ م کال کې د افغانستان د اساسي قانون له تصویبېدو وروسته، مختلفو لوبغاړو د اساسي قانون پر بنسټ د حکومت د ځینو فعالیتونو د غیر مرکزي کېدو په اړه بحثونه کړي، که څه هم په دې تړاو تر اوسه کوم مهم پرمختګ نه دی شوی. خو په دې وروستیو کې د ملي یووالي حکومت له جوړېدو او د لېږد اغېزو داسې حالت رامنځته کړی چې دغو مسایلو ته باید بیا کتنه وشي او د نورو مسایلو تر څنګ، باید د پلان او بودیجې جوړولو بهیرونه غیر مرکزي شي.

د ولسمشر اشرف غني ژمنه چې د مرکزي حکومت د بودیجې ۴۰ سلنه به ولایتو ته ورکوي، دې اړتیا ته اشاره کوي چې ځیني واکونه باید د حکومت ولایتي ادارو ته وسپارل شي او سیمه ییزې ادارې باید پیاوړې شي چې په اغېزناکه ډول خپله بودیجه پلان او مصرف کړای شي. د پلان او بودیجې جوړولو د بهیرونو غیرمرکزي کول ننګونکی کار ښکاري، که څه هم دا سیمه ییزو ادارو ته د بشپړ واک ورکولو د خورا ډېر لېواله او توندې تګلارې په پرتله ډېره واقعي او حقیقي تګلاره ده. ځکه نو یوې اوږدمهالي تګلارې ته اړتیا ده چې په کې سیمه ییز چوکاټ په واضحه ډول تشریح شي، حکومتي فعالیتونه له مرکزه ولایتو ته ولېږدول شي، د وړتیا لوړولو یو هر اړخیز پروګرام پلی شي، او د ځواب ورکوني بهیر پیاوړی شي. د دغه ډول ستونزو د حل په موخه، د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي (PBP)او د سیمه ییزې حکومتولی راتلونکې پالیسي د پلان او بودیجې جوړولو د بهیرونو پر غیرمرکزي کولو ټینګار کوي. خو په (PBP) کې د حکومتي ادارو مسولیتونه په ښه ډول څرګند نه دي، او د پالیسی مسیر او د پلي کولو پلان هم واضحه نه دی او پر نورو داسې پالیسیو او قوانینو ولاړ دی چې د مختلفو وزارتونو او ادارو له خوا باید جوړ شي. لومړنۍ ارزونې ښیي چې د سیمه ییزې حکومتولی راتلونکې پالیسي هم ښایي ورته ستونزې ولري. د خدمتونو په ښه ډول وړاندې کولو لپاره، افغانستان باید د پلان او بودیجې جوړولو بهیرونه غیرمرکزي کړي. دا چې په دغو بهیرونو کې د اجرایوي او تقنیني څانګو په ګډون ګڼې ببلا بېلې غاړې ښکېلې دي او دغه راز د حکومت محدودې وړتیا ته په کتو، په پراویز او عمودي ډول د بودیجې د غیرمرکزي کولو بهیر ملاتړ لپاره باید سمونونه په تدریجي ډول پلې شي، او که د ځواب ورکوني مناسب میکانیزم شتون ولري نو په افقي ډول د بودیجې غیرمرکزي کول باید یوازې یوه اوږدمهاله غوراوی وګڼل شي. له دې سره، حکومت باید کابل او ولایتو کې د وزارتونو او ریاستونو مختلفې دندې او دغه راز د پلان او بودیجې لپاره د همغږۍ میکانیزم په واضح ډول تشریح کړي. حکومت باید د ولایتي ادارو وړتیا هم لوړه کړي. د اداري فساد او سرچینو د ضایع کېدو مخنیوي لپاره باید د سیمه ییزې ځواب ورکونې میکانیزمونه پیاوړي شي. اغېزناکه پلان او بودیجه جوړول د خدمتونو وړاندې کولو او پراختیا لپاره اړین دي، ځکه دغه بهیرونه دا وړتیا لري چې د افغانستان د راتلونکي او د حکومت د مشروعیت برخلیک وټاکي[1].

---

[1] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجې جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۲-۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی مطلب ـ د ولایتي پلان او بودیجې جوړولو بهیر

سیمه ییزو ادارو ته د لا ډېرو مسولیتونو او بودیجوي سرچنیو د ورکولو له لارې، په ځایي کچه د خدمتونو غوره والي پخاطر د افغانستان وروستۍ پالیسۍ څه دپاسه یوه لسیزه مخکې پیل شوې دي. په دغه موده کې، د سیمه ییزو ادارو د پلان او بودیجې جوړولو د بهیرونو غوره والي هڅو سربېره، شته سیستم لا هم د مرکزي حکومت او سیمه ییزو ادارو تر منځ، چې ډېری عامه خدمتونه هلته وړاندې کېږي، پیاوړې مالي اړیکې نه دي رامنځته کړي. د اوسني سیستم او د افغانستان د ولایتي پلان او بودیجې جوړلو پالیسیو د نیمګړتیاوو په اړه د پوهاوي لپاره، مهمه ده چې دغه ستونزې د سیمه ییزې حکومتولی او غیرمرکزي کولو بهیر په پراخ چوکاټ کې ووینو. ځکه نو د لیکنې دا برخه حکومتولي، سیمه ییزه حکومتولي او غیرمرکزي کولو بهیر تشریح کوي چې په ملي او سیمه ییزو کچو د حکومتولۍ، پلان او بودیجې جوړولو تر منځ اړیکه وپېژندل شي.

دوهم مطلب ـ غیرمرکزي کول او سیمه ییزې مالي چارې

له جګړې وتلو او کمزورو هېوادونو کې د ثبات، بیا رغونې او د خدمتونو وړاندې کولو ترمنځ انډول ساتل ستونزمن کار دی. واقعاً، د سیمه ییزې حکومتولی په سمون کې یوه مهمه ننګونه دا ده چې د ملي امنیت او قانون حاکمیت تر منځ انډول وساتل شي، چې په ځایي کچه د مرکزي حکومت پیاوړی حضور او په اغېزناکه ډول د ګټو او خدمتونو وړاندې کولو ته ضرورت لري، او دا بنایي د غیرمرکزي کولو یوه ډول ته اړتیا ولري. امنیت مهم دی، ځکه که دولت اړ وي چې د مرکزي حکومت د مالي سرچینو لویه برخه پر امنیتي سکتور ولګوي نو د ټیټو کچو ادارو ته به د واک او مالي چارو لېږد بهیر محدود وي. له جګړو وتلي او کمزوري هېوادونه عموما هڅه کوي خپلې ادارې په تدریجي ډول غیرمرکزي کړي.

تجربه ښیي چې د غیرمرکزي کولو اغېزناکه ستراتېژیانې له مرکزه د واکونو له اخیستلو پیلېږي او ورو ورو سیمه ییزو ادارو ته پر لېږد خلاصېږي. دا له نورو نظرونو سره سمون لري او لومړۍ ارزونه یا مشاهده لا نوره واضحه کوي چې په جنګ ځپلو هېوادونو کې د ځایي حکومت سمونونه په احتیاط پلي کېږي. له مرکزه د واکونو اخیستل، د منځني حل په توګه، ځایي ادارو ته د واک د لېږد په پرتله له سیاسي پلوه په پرتلیز ډول ډېر مناسب غوراوی ښکاري، ځکه په دغه بهیر کې ګنې غاړې چې مختلفې ګټې، لېوالتیا او اندېښنې لري ښکېلې وي. د غیرمرکزي سیمه ییزې حکومتولی سیستمونو لپاره مالي غیرمرکزیت یا خپلواکي مهمه ده. د واحدو حکومتونو په لومړنیو پړاوونو کې له مرکزي حکومته سیمه ییزو ادارو ته د مالي چارو لېږد هېڅ نه تر سترګو کېږي، په دې معنا چې له جګړې وروسته په لومړنۍ موده کې سیمه ییزه حکومتولي او د حکومت دننه ادارو کې د مالي چارو مدیریت هغه څه نه دي چې تر ډېره پرې پام وشي بلکې په دغه ډول مسئلو په وروسته مرحلو کې غور کېږي. هغو هېوادونو په پراخه ډول د مالي چارو د واک لېږد بهیر خپل کړی چې د غیرمرکزي کولو له ښلا ښېلو ډولونو یې ګټه اخیستې. ان د (ښېګ بنګ بنې) غیرمرکزي کولو پالیسیانې، لکه اندونیزیا چې خپلې کړې، یو ډول مالي لېږد په نظر کې نیسي. سیمه ییزو او د حکومتي ادارو تر منځ د مالي چارو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمونونه سیاسي بڼه لري او ملي اجماع، سیاسي مشرۍ او منځدريځی ته اړتیا لري. دا یوه مهمه مسئله ده او یوازې له جګړې وتلو او کمزورو هېوادونو ته محدوده نه ده.[1]

د سیمه ییزې حکومتولۍ چوکاټونو جوړول او د مالي چارو د جوړښت انتخاب د (بدلون) په معنا دی، چې په کې ګڼې اداري او مختلف لوبغاړي ښکېل او له دغه بدلونه اغېزمنېږي. لاندې بحث پر څو موضوع ګانو راغونډ دی چې افغانستان کې د پلان او بودیجې جوړولو بهیر په تړاو د سمون هڅو لپاره مهمې برېښي. ملي اجماع او مشري مهمې دي. د حکومت له مرکزي سیستمه د یوه نسبتا غیرمرکزي سیستم په لور تګ ښايي د وګړو، سیاستوالو او مختلفو ډلو ترمنځ د هېواد د یووالي په تړاو بحثونه راوپاروي. د سیمه ییزو سمونونو بریالیتوب لپاره د ځايي حکومتولۍ اړونده وزارت (د مثال په ډول د افغانستان ځايي حکومتولۍ خپلواکه اداره ، د مالیې وزارت) کافي نه دي. حکومت د وزارتونو، ریاستونو او ادارو ټولګه ده چې هر یو یې له بېلا بېلو وظیفوي، سیاسي او اداري فشارونو سره مخامخ دي. غیرمرکزي کولو بهیر ښايي د سرچینو د وېش په برخه کې د دوی د چارواکو لپاره ستونزمن وي، چې ښايي د اداري رقابتونو او د بدلون پر وړاندې د مقاومت لامل شي. د سمون بهیر پر مهال د بیوروکراتانو ترمنځ د همکارۍ او ګډ کار کلتور رامنځته کول یو ستونزمن کار دی چې باید پام ورته وشي. یو سیمه ییز سمون د اجرايوي څانګې او پارلمان ترمنځ سالم بحث ته هم اړتیا لري[2].

دریم مطلب ـ د بودیجې جوړولو بهیر او حکومتولي

حکومتولي تر ډېره د عامه ګټو او خدمتونو وړاندې کولو سره تړاو لري. په منتخبو ډېموکراسیو کې، وګړي سیاستوال او سیاستوال بیوروکراتان پیاوړي کوي چې دغه ډول خدمتونه وړاندې کړي. د دې موخې لاسته راوړلو لپاره، مهمه ده چې سرچینې (د مثال په ډول، د مالیې عایدات او بهرنۍ مرستې) په اغېزناکه توګه پلان او ووېشل شي. دغه ډول بهیر کې، چې د پلان او بودیجې جوړولو په نامه یادېږي، اړتیاوو ته لومړیتوبونه ټاکل کېږي او د اړتیاو پوره کولو لپاره محدودې سرچینې وېشل کېږي. د عامه ګټو او خدمتونو وړاندې کولو پر مهال او پای کې، چې د بودیجوي بهیر په نامه هم یادېږي، سیاستوال او بیوروکراتان وګړو ته ځواب ورکونکي وي. دا په داسې حال کې ده چې دغه ډول سیستم رسمي ادارو لکه اساسي قانون او نورو قوانینو، او غیررسمي ادارو لکه غیرحکومتي لوبغاړو یا چارواکو محدود کړی او په دغه سیستم کې دودونه هم مهم رول لوبوي. د رسمي (ټاکل شویو سیاستوالو او بیوروکراتانو) او غیر رسمي لوبغاړو لکه پیاوړو اشخاصو او مختلفو ښکېلو ډلو تر منځ اړیکې مهمې دي. یوه منتخبه ډېموکراسي د ګټو او عوایدو لاسته راوړلو په کار کې زیانمنېدای شي، ځکه سیاستوال ښايي وغواړي چې بیا وټاکل شي او بیوروکراتان ښايي د نور قدرت او واک په لټه کې وي، چې تر کومه حده ممکنه ده په خپلو وظیفو او دندو پاتې شي. دا بیا ښايي د ملاتړ سیستم په معنا وي، چې لاسته راغلې پیسې او عواید پر خلکو او یا پر خپلو ملاتړو ووېشي، او موخه یې دا وي چې خپلې او د خپلو رسمي او غیررسمي ملاتړو ګټې خوندي کړي او د هغوی د ملاتړ دوام ډاډمن کړي. د بودیجې سیستم په عمومي ډول تر ډېره د دغه ډول کړنو مخه نیسي. که د لګښت سیستم یو شمېر مشخص اصلونه په پام کې ونیسي، نو وګړي ډاډ ترلاسه کولی شي چې حکومت به د عامه ګټو بودیجه نه ضایع

[1] بېژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۶ـ۷)
[2] بېژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۶ ـ ۱۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي بلکې په ډېر عاقلانه ډول به يې د عامه ګټو توليدولو لپاره مصـرفوي. حکومت کولی شـي مالومه کړي چې دوی د عامه خلکو بوديجه او پيسې څرنګه لګوي. څکه نو د بوديجې سيستم دا وړتيا لري چې ښه حکومتولي پياوړې يا کمزورې کړي.

د عامه مالي چارو د مديريت د يوه ښه سيستم ځيني اصلونه په لاندې ډول دي:

- بوديجې بايد د مالي چارو قوانينو له مخې ټوليز مالي ډسپلين په پام کې وساتي.
- د سرچينو وېش او ګټه اخيستنه بايد د ستراتيژيکو لومړيتوبونو پر اساس وي، چې د منځمهاله او اوږدمهاله ليدلوري پر اســاس د پلان او بوديجې جوړولو د بهير د يوځای کولو له لارې د سرچينو پلانولو ته اړتيا لري.
- د پروګرامونو او خدمتونو وړاندې کولو اغېزمنتيا بايد (د لاسته راوړنو يا پروګرام بوديجې، او ټيټو کچو ادارو ته د واک لېږد) له لارې وساتل شي.
- د بوديجې ځواب ورکونه او روڼوالی هم بايد (د څار او ارزونې له لارې) وساتل شي.

د دې ترڅنګ، د بوديجې جوړولو بهير کې د وګړو ښـکېلول پورته اصلونه نور هم پياوړي کوي. د وګړو له ګډون سره او د ګډ بوديجوي او جنډر ته ژمن بوديجوي سيسـتم له لارې د حکومتولی چوکاټ بشپړتيا په ټېرو دريو لسيزو کې د عامه مالي چارو د مديريت د اجنډا برخه ده. د عامه مالي چارو د ښه مديريت او د وګړو ښکېلتيا اصلونه لاندې په لومړي جدول کې تشريح شوي دي.

لومړی جدول :د ښې حکومتولی لپاره د عامه مالی چارو د مديريت اصلونه:[۱]

اصلونه	موخه	وسيلې	د بوديجې اړونده دوره	د مـدني ټولنې رول
ټوليز مالی ډسپلين	مالي چارې په عاقلانه ډول تنظيمول د سترو اقتصادي چارو ثبات او د پورونو پايښت	د لګښت لوړه کچه د مالي چارو قانون د منځمهـالـه لګښــتونو چوکاټ د عـامـه مـالی چـارو د مديريت قوانين د مـالي چارو د مديريت مالوماتي سيستم	د بوديجې چمتووالی او جوړول	د بوديجې دفاع يا ملاتړ
ټوليز مالي ډسپلين	د بوديجې د لګښت اعظمي کچې ته په پام سره محدودې سرچينې ټاکل شويو مهمو پروګرامونو ته وېشل	پراختيايي پلانونه منځمهاله پروګرامونه ستراتيژيک او عملي پلانونه د لګښــت منځمهالـه چوکاټ لـه پـانګونو ســره د عمليـاتي او مراقبـت لګښتونو يوځای کول	د بوديجې چمتووالی او جوړول	پـه ګـډ ډول بـوديـجـه جوړول د بوديجې دفاع جنډر ته ژمن بوديجوي سيستم

[۱] بيژن، نعمت الله او اميل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بوديجې جوړولو بهيرغير مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

		د مالي مديريت د مالوماتو سيستم د عامه مالي چارو د مديريت قانون		
په اغېزناکه ډول د سرچينو کارول	د پيسو په بدل کې ارزښت اقتصادي اغېزمنتيا اغېزمنتيا او برابري	د ترسره شوي کار او د پروګرام د بوديجې لاسته راوړنو د اندازه کولو سيستمونه د افسرانو نرمي د څرګندو قوانينو له مخې د دندو لېږد	د بوديجې لګول	د بوديجې څار د عامه لګښتونو د څار سيستم د مالي چارو رڼوالی
ځواب ورکونه	د عامو خلکو پيسې په سم او قانوني ډول لګول	د ارزونې او څار خپلواکه اداره(قانون منل او د مالي چارو او شوي کار ارزونه) د کور دننه کنترول او ارزونې سيستمونه د بوديجوي سيستم پارلماني څار	د کال په اوږدو کې کورنۍ او بهرنۍ ارزونې د کال د پای او وروستي حسابونو او لاسته راوړنو رپوټ ورکول	تولنيزه ارزونه څار او د مالوماتو خپرول د ارزونې او څار دفتر د رپوټونو په اړه د پوهاوي لوړول

څلورم مطلب ـ په افغانستان کې ولايتي پلان او بوديجه جوړول

د ادارو د ټولو هڅو او ژمنو سربېره، افغانستان لا هم يو خورا مرکزي حکومت لرونکی هېواد دی چې له کبله يې د حکومت د سيمه ييزو ادارو رول محدود پاتې شوی. پدې خاطر د سيمه ييزې حکومتولۍ شته چوکاټ، د څرګندو اصلونو د نشتوالي له کبله، په ولايتي او د ښاروالیو په کچه د واک د لېږد ډېر کم فرصت برابروي. په افغانستان کې د مرکزي حکومت د پياوړي کولو په لوړه ميلان د نورو له جګړو وتلو او کمزورو هېوادونو مثالونو ته ورته ښکاري. لکه مخکې چې پرې بحث وشو، داسې ښکاري چې د امنيت اندېښنه تر ټولو مهمه مسئله ده چې دغه ډول مرکزي ميلانونو کې رول لوبوي. په ځايي کچه ټيټه وړتيا، د واک لېږد په اړه د وزارتونو مقاومت، او د اداري فساد د خپرېدو وېره هم د غير مرکزي کولو بهير کمزوری کوي.

د پلان او بوديجې جوړولو د بهيرونو سمون په برخه کې دوو فکتورونو مرسته کړې ده. لومړی، يوه خورا مرکزي اداره خلکو ته خدمتونه د تمې پر اساس نه شي وړاندې کولی. حکومت پوهېږي چې د عامه خدمتونو معيار بايد لوړ شي، په ځانګړي ډول په يوه داسې چاپېريال کې چې امنيتي وضع په کې ورځ تر بلې خرابېږي، تر څو وکولی شي د طالبانو پر ضد د خلکو فکرونه او زړونه خپل کړي. د مثال په ډول، پخواني ولسمشر حامد کرزي په دې اړه ويلي، (د ملي او سيمه ييزې حکومتولۍ پياوړي کول او د قضا سيستم بيا رغول زموږ له ستونزمنو کارو څخه دي) دوهم، د بوديجې دننه د مرستندويه ادارو مرستې په پوره ډول نه لګول کېږي، چې د نورو لاملونو تر څنګ يې يو لامل د حکومت محدوده وړتيا

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د تدارکاتو پېچلی سیستم دی. پایله دا ده چې د پراختیا بودیجې ډېره کمه برخه مصرف شوې چې کچه یې تر ۵۰ سلنې ټیټه ده[1].

د سیمه ییزې حکومتولۍ په تړاو د ځینو اندېښنو د حل لپاره، د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره په ۲۰۱۰ م کال کې د سیمه ییزې حکومتولۍ پالیسي جوړه کړه. خو، د پالیسۍ د ۴۰۰ مخونو دغه سند په بشپړ ډول پلی نه شو، او لامل یې تر ډېره د پالیسۍ پېچلتیا، سیاسي ګونګوالی، او اداري کمزورتیا او بې پروایي وه، چې له جګړې وتلو او کمزورو هېوادونو کې د سیمه ییز سمون پر مهال دا عادي مسئلې ګڼل کېږي.

پینځم مطلب ـ اداري جوړښت او لوبغاړي

افغانستان یو واحد حکومت لري چې اداره یې مرکزي ده او د رسمي او غیررسمي لوبغاړو یا چارواکو او ادارو اړیکې په کې مهم رول لوبوي. رسمي ادارو کې په کابل کې اړوند وزارتونه او ریاستونه، والیان او اړوندې څانګې (لکه ولایتي شوراګانې، او ولسوالان او د ولسوالیو ادارې شاملې دي. په سوېلي اسیا کې د یو شمېر نورو هېوادونو په خلاف، افغانستان کې ولایتي ادارې د حکومت د یوه بیلې عمودي څانګې په توګه فعالیت نه کوي، او په افقي ډول له ولایتي ادارو سره تړلې نه دي. په افغانستان کې په ولایتي سطحه، د اړوند وزارت ریاستونه محدود واک لري، او د پلان او بودیجې په تړاو نږدې ټولې پرېکړې په کابل کې کېږي. د والیانو او ولسوالانو رسمي رول کمزوری خو غیر رسمي رول یې پیاوړی وي. که ټول نه وي نو ډېر یې عموماً له خپلو محدودو رسمي دندو بهر حرکت کوي او له ولسمشر سره د خپلو شخصي اړیکو، قومي اړیکو او قانوني او غیرقانوني عایداتو پر مټ خپل غیررسمي واک کاروي. والیان د مرستو په لاسته راوړلو کې هم فعاله ونډه لوبوي. په ولایتي پراختیا کمېټې کې د اړوندو وزارتونو ولایتي رئیسان شامل وي. والیان د ولایتي پراختیا کمېټو غونډو مشري کوي، او د اقتصاد ریاست چارواکي یې د سکرتریت رول پر مخ وړي. د ولایت د پراختیا د کمېټو دنده دا ده چې په ولایتو کې د وزارتونو فعالیتونه همغږي کړي. او د ولایت د پراختیا پلان چمتو کړي. والي کولی شي چې د ولایتي پراختیا کمېټې غونډو ته د ولایتي بیارغونې ټیمونو استازي، غیرحکومتي ادارې او د مدني ټولنو غړي (د رای نه ورکونکو غړو په توګه) وبولي چې د پراختیا په فعالیتونو کې د ټولو بښکېلو غاړو تر منځ غوره همغږي ډاډمنه شي. په سیمه ییزه کچه ولایتي شورا یوازینۍ ټاکل شوې اداره دي او د دوی رول ګونګ دی. د اساسي قانون پر بنسټ، ولایتي شورا د حکومت د پراختیا موخو لاسته راوړلو او د قانون په تطبیق (د افغانستان اساسي قانون، ۱۳۸ مه ماده، اتم فصل او څلورمه ماده) کې ونډه لوبوي. د ولایتي پراختیا د پلان په کچه د دوی د سلا مشورې رول په عمومي ډول کمزوری وي. د ۲۰۱۰ م کال د سیمه ییزې حکومتولۍ پالیسۍ او د ۲۰۱۵ م کال د سیمه ییزې حکومتولۍ پالیسۍ لومړۍ بڼه سپارښتنه کوي چې د دوی رول باید پراخه شي چې د والیانو فعالیتونه وڅاري خو دغه مسئله په تېر کې په ملي او سیمه ییزو کچو لانجمنه ثابته شوې ده.[2]

د مرکزي حکومت ادارو ترڅنګ، ښاروالۍ د رسمي ادارو بله سطحه ده چې د ولایتي ادارې برخه ګڼل کېږي. اوسمهال، دغه ښاروالۍ ټاکل شوي ښاروالان او غړي نه لري. ښاروالۍ ځایي

[1] بېژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۳)
[2] بېژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومتونه دي، ځکه دوی د خپلو عایداتو لاسته راوړلو او خپلې بودیجې جوړولو قدرت لري. دوی د ښاروالۍ د یوه پخواني قانون پر اساس فعالیت کوي چې اوس به یې ځای یو نوی قانون ونیسي چې له مخې به یې ښاروالان او سیاسي چارواکي ټاکل کېږي. د دوی د کار د خرابېدو عمده لامل د بودیجې کمی او د ښاروالیو کمزورۍ وړتیا ده. ځینې نیمه حکومتي اداري د مرستندویه ادارو لکه د ملي پیوستون پروګرام له خوا تمویلېږي. دوی د ولسوالۍ او کلي په کچه د غیررسمي حکومتولۍ جوړښت برخه دي. د کلیو په کچه د ټولنیزې پراختیا شوراګاني کلیوالې بیارغونې او پراختیا وزارت له خوا چلول کېږي، دا شوراګاني د کلیوالو ټولنو له خوا ټاکل کېږي چې د ځایي ټولنو د اړتیاوو پوره کولو په موخه د ځایي پروژو په ډیزاین، تطبیق او څار کې برخه واخلي. غیررسمي دودیز جوړښتونه د افغانستان له ځانګړتیاوو دي چې د حکومتولۍ ګڼ دودیز ډولونه لري. دغه جوړښتونه چې د رسمي ادارو ملاتړي یا ان مخالف دي، له ډېر پخوا راهیسې شتون لري. دوی مختلف نومونه او وړتیاوې لري، لکه جرګې او شوراګانې، دا موقتي میکانیزمونه دي او تر ډېره په ځایي سطحه شخړې هواروي، د دغو میکانیزمونو غړي کله کله د ولایتي چارواکو او ځایي ټولنو ترمنځ منځګړتوب کوي. بهرني مرستندویان د افغانستان د حکومتولۍ سیستم بې سارې ځانګړنه ده چې پوځي او پراختیایي مرستې کوي. مرستندویان د on-budget (بودیجې د ننه) او off-budget له بودیجې بهر) میکانیزمونو له لارې له ملي بودیجې سره مرسته کوي ځکه نو د حکومتي ادارو سیستم له پامه غورځوي. دغه ډول مرستو بودیجه پاشلې او د مرستو همغږي یې ګرانه کړې ده. د رسمي او غیررسمي لوبغاړو ګډوالي او د on-budget او off-budget فعالیتونو له لارې د عامه لګښتونو جوړښت د بودیجې جوړولو بهیر د ضایع کېدو او شخصي ګټو پر وړاندې زیانمن کړی دی. د رسمي او غیررسمي لوبغاړو ترمنځ د قدرت پر سر د اړیکو یوې پېچلې شبکې حالت تت کړی دی. که څه هم رسمي لوبغاړي (ټاکل شوي سیاستوال) د خلکو سیاسي استازي دي او د عامه خدمتونو چارواکي(لکه د وزارتونو چارواکي، والیان، ولسوالان) په ملي او سیمه ییزو کچو د سیاستوالو ګومارل شوي مدیریتي استازي دي، د ځواب ورکونې پر وړاندې د ګټو ټکر یوه عمده اندېښنه ده. په داسې حال کې چې رسمي لوبغاړي باید خلکو ته ځواب ووایي، خو د یوه کمزوري هېواد د تاریخي حالتونو او پاشل شویو ټولنیزو جوړښتونو له کبله، دوی عامه خدمتونو ته د ژمنتیا پر ځای تر ډېره خپل ګوند، قومي ډلې یا قبیلې ته ژمن وي[1].

د مالي چارو غیرمرکزي کول په دې معنا چې د لګښتونو او د عایداتو لاسته راوړلو چارې د مرکزي حکومت د وزارتونو ټیټو پوړونو ته ولېږدول شي، په داسې حال کې چې مرکزي وزارتونه لا هم پر دوی کنترول ولري. په یوه واحد هېواد کې، ټیټ پوړونه عموما ولایتونه او ولسوالۍ دي. خو د تطبیق ستونزو په نظر کې نیولو سره، د ولسوالۍ کچې ته د مالي چارو لېږد ډېر کم تر سترګو کېږي. د مثال په ډول یو لوړ شمېر ولسوالیو ته لاسرسی ښایي ستونزمن وي او څار یې شاید ډېر مصرف ولري. ځکه نو، دغه ډول واک په عمومي ډول ولایتو ته ورکول کېږي. له دې امله، د ولایتي بودیجې جوړولو اصطلاح د مالي چارو د غیرمرکزي کولو معنا هم لرلی شي. د ولایتي بودیجو یوه مهمه ځانګړنه دا ده چې ولایتونه عموما ځانته جلا بودیجه لري. ځکه نو ولایتي بودیجه د حکومت ولایتي ادارو ته قدرت ورکوي چې خپله بودیجه پخپله وټاکي ، (د مرکز د قوانینو او لوړې کچې په رڼا کې او د خپلو سرچینو

[1] بېژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عايداتو پر اساس) د افغانستان په بوديجوي سيستم کې ولايتي ادارو ته د عايداتو لاسته راوړلو د قدرت لېږد شامل نه دی. يوازې ښاروالۍ د عايداتو لاسته راوړلو واک لري. لکه مخکې چې يادونه وشوه افغانستان ولايتي بوديجې نه لري. په دې توګه، سيمه ييزو واحدونو ته د لګښتونو د مديريت واک لېږد ډېر محدود دی، او هېڅ ترلي يا جامع ولايتي بوديجې نه لري.

دوهم بحث ـ د غيرمرکزي ولايتي بوديجو غوراوی : د بوديجې عمودي او افقي ډولونه

ولايتي بوديجې په اساسي توګه په دوه ډوله دي چې د عمودي يا افقي غيرمرکزي سيستمونو له مخې ترتيب شوي دي. چې په دې کې افقي جوړښتونه دوه طبقې لري. په ملي کچه د سرچينو د وېش په تړاو، د اړوندو وزارتونو د همغږۍ کار د مالیي او اقتصاد وزارتونه پر مخ وړي. په ولايتي کچه په کې والي د همغږۍ مسئوليت لري. د غيرمرکزي بوديجوي سيستم ډولونو په برخه کې، د عمودي او افقي بوديجو مهمې ځانګړې لاندې ښودل شوي دي.

الف : عمودي غيرمرکزيتوب: په دې ډول کې، سرچينې د(سيلو) په توګه جريان پيدا کوي چې د اړوند وزارتونو له بوديجې د ولايتي اداره برخه ټاکل کېږي. د سيلو جوړښت په خپله اصلي بڼه کې ولايتي اداره ته د لګښت هېڅ يا ډېر کم واک ورکوي. په افغانستان کې د بوديجې جوړښت د سيلو اصلي بوديجوي سيستم ته ورته دی چې په ولايتي کچه د لګښت اکثريته پرېکړې بايد په مرکز کې د اړوندو وزارتونو له خوا مخکې له مخکې منظورې شي. کمبوډيا عمودي غيرمرکزي بوديجوي سيستم لري. دا ډول غيرمرکزيت ولايتي ادارې ته فرصت ورکوي چې د اړوندو وزارتونو له خوا د ولايتي بوديجې د ټاکل شوې اعظمي کچې په نظر کې نيولو سره، ځانته خپله بوديجه ولري. (د بوديجو د فرعي واحدونو په توګه) د مرکزي سيستم په خلاف، پارلمان نه يوازې په مرکز کې د وزارتونو بلکې د سيمه ييزو ادارو بوديجه هم منظوروي. د افغانستان په تړاو، عمودي غيرمرکزيت کولی شي د سيلو سخت جوړښت په پام وړ اندازه نرم کړي او ولايتي اړوندو چارواکو ته فرصت ورکړي چې د اساسي قانون پر بنسټ د مالي سرچينو په برخه کې يو څه اندازه واک او قدرت لاسته راوړي. خو په مرکز کې د وزارت او ولايت کې د رياست ترمنځ اړيکه بيا هم ټينګه ساتل کېږي.

ب : افقي غيرمرکزيت: موزمبيق د غيرمرکزيت افقي بڼه غوره کړه، په دې تړاو، د مالي چارو غيرمرکزي کول په دې معنا دی چې د بوديجو واک د واحدو بوديجو په توګه واليانو ته ورکړل شي. دغه واحدې بوديجې د اړوندو ولايتونو لپاره د وزارتونو له بوديجو اخيستل شوي وي چې والي ته د مالي چارو په برخه کې د پام وړ واک ورکوي. ځکه نو ولايتي اداره د والي لاس لاندې کار کوي او مرکزي حکومت سره يې اړيکې کمزورې وي. په داسې حال کې چې دغه سيستم په سيمه ييزه کچه د لا ډېرې همغږۍ لامل کېږي، خو ښايي د سيمه ييزو اړوندو رياستونو او وزارتونو تر منځ اړيکې کمزورې کړي. د حکومتولۍ شته چوکاټ ته په پام سره، په افغانستان کې، په نږدې راتلونکې کې دغه غوراوی مناسب نه دی ځکه ډېر امکان شته چې سرچينې د شخصي ګټو او ملاتړ لاسته راوړلو لپاره وکارول شي. په افغانستان کې، په راتلونکې کې د افقي غيرمرکزيت دغه غوراوی هغه مهال مناسب ګڼل کېدی شي چې د واليانو د ځواب ورکونې ډاډ ترلاسه شي. افغانستان ته چې د غيرمرکزيت هر موډل يا ډول په نظر کې نيول کېږي، که د چارواکو تر منځ اړيکې او مسئوليتونه څرګندې نه وي نو پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندې يې خنډونه پورته کېدای شي. چې د واليانو او اړوندو وزارتونو ترمنځ د قدرت پر سر لانجې ښايي د عامه خدمتونو وړاندې کولو بهير ګډوډ کړي. [1]

لومړی مطلب ـ د افغانستان د ملي او سيمه ييزې بوديجې او پلان جوړولو بهير

سيمه ييزې مالي چارې په عمده ډول د اساسي قانون، د عامه مالي او لګښتونو چارو د مديريت قانون، او اړوندو نورو قوانينو له لورې کنټرولېږي. د افغانستان اساسي قانون (۲۰۰۴) د افغان حکومت ټوليز مسئوليتونه په ګوته کوي چې بايد کلنۍ بوديجه چمتو کړي (۷۵ مه ماده) او پارلمان بايد دغه بوديجه منظوره کړي (۹۰ مه ماده)، دغه راز هغه طرزالعملونه په ډاګه کوي چې د بوديجې د منظورۍ د ځنډېدو په صورت کې بايد په نظر کې ونيول شي، (۹۸ مه ماده) د عامه مالي او لګښتونو چارو د مديريت قانون(چې په ۲۰۰۵ م کال کې ومنل شو) د عامه مالي چارو قانوني بنسټ جوړوي او د عامه مالي چارو د مديريت په تړاو د وزارتونو، ادارو او خزانې مسئوليتونه څاري، دغه راز د عامه شتمنيو، پور او پلور، د بوديجې جوړول او منظوري، د بوديجې مصرف، د بوديجې د برخو ټاکل او بياکتنه، او محاسبه او کنټرول هم څاري.

د عامه مالي او لګښتونو چارو د مديريت قانون له مخې بايد کلنۍ بوديجه د يو ګڼ - کليز چوکاټ پر اساس جوړه شي. دغه چوکاټ د منځمهاله مالي چارو چوکاټ په نامه يادېږي. دغه قانون د بوديجې په جوړولو او مصرفولو کې مهم مسئوليت د ماليې وزارت ته ورکوي.

د عامه مالي او لګښتونو چارو د مديريت قانون دوهمه ماده هم يادونه کوي چې د حکومت ټولې ادارې (د وزارتونو او ولايتونو په ګډون) بايد د بوديجې او لګښتونو په تړاو د دغه قانون د طرزالعملونو پر اساس فعاليت وکړي. خو دغه قانون د سيمه ييزو مالي چارو مديريت ميکانيزمونه په واضحه ډول نه تشريح کوي. د ماليې وزارت ته مسئوليت ورکړل شوی چې بوديجه جوړه او د لګښت چارې يې همغږې کړي. د دغه بهير د يوې برخې په توګه، د مرکز او ولايتو ترمنځ د بوديجې په تړاو اړيکې د فرعي قوانينو له خوا کنټرولېږي. کابينې (د ۲۰۰۶ م کال جولای کې) د مالي چارو قوانين هم منظور کړل چې د بوديجې جوړولو، مصرفولو، بانکي مسئلو او د نغدو پيسو مديريت، پېر او پلور، شتمنيو مديريت، محاسبې او رپوټ ورکولو، د ښاروالیو مالي چارو، او کنټرول او څار په څېر مسلو په اړه مشخصې لارښوونې لري. دغه قوانين د بوديجې واحدونو او د هغو چارواکو ترمنځ د اړيکو يو لا نور تفصيلي چوکاټ جوړوي چې د مالي چارو مديريت کې ښکېل دي. دغه قوانين يا مقررې اړوند وزارتونه د (بوديجې عمده واحدونو)په نامه او ولايتي اداره د (بوديجې فرعي واحدونو) په نامه يادوي چې د بوديجې د عمده واحدونو لاس لاندې کار کوي. خو د افغانستان په تړاو، دغه مسئله يو څه ناڅرګندتيا رامنځته کوي.

---

[1] بېژن، نعمت الله او اميل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کې د پلان او بوديجې جوړولو بهيرغير مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۳ -۱۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم مطلب ـ د بودیجې عمده او فرعي واحدونه

د ولایتي بودیجې په غیرمرکزي ډول کې، د بودیجې د عمده واحد اصطلاح اړوندو وزارتونو ته اشاره کوي چې خپله برخه په مخامخ ډول له ملي بودیجې لاسته راوړي. د بودیجې فرعي واحدونه په بشپړه توګه خپلواکه نه دي او دوی د اړوند وزارت یا بودیجې عمده واحد لاس لاندې کار کوي. په بله معنا، ولایتي اداره د یوه ټړلي (طبقه یي) ادارې په توګه فعالیت کوي چې د خپل اړوند وزارت یوه برخه ګڼل کېږي. (معنا خپله ځانته کوم قانوني حیثیت نه لري.) دوی د محاسبې د رسمي ادارې او ملي بودیجې له خوا د بودیجې د فرعي واحدونو (یعنې فرعي ادارو) په توګه منل شوي دي.

د افغانستان مالي مقررې د بودیجې فرعي واحدونه په واضح ډول نه دي تشریح کړي. د مثال په ډول، ۱۶ مه ماده (۱) وایي چې (د مالیې وزارت باید د بودیجې عمده واحدونو ته هغه طرزالعملونه ورکړي چې له مخې یې بودیجه جوړه او د مالي کال لپاره د بودیجې د وېش اندازه مالومه، او د بودیجې د مصـرف اعظمي کچه، د کابینې د منظورۍ پر اسـاس، څرګنده شـي) خو د (بودیجې فرعي واحد) اصطلاح یوازې یو ځل په متن کې یاده شوې ده. دغه راز ۳۴ مه ماده (۳) وایي چې (د مالیې وزارت باید د خزانې د وېش دفترونو له لارې د بودیجې د ټاکلو په اړه سپارښـتنه وکړي او د بودیجې فرعي واحدونو ته واک ورکړي چې د لګښتونو په تړاو ژمنې وکړي) ځکه نو څرګنده نه ده چې ولایت کې د ریاستونو فعالیتونه تر کومه برید د بودیجې د فرعي واحدونو په څېر ګڼل کېږي.

نور قوانین چې د عامه تدارکاتو چارې کنټرولوي، د تدارکاتو قانون (۲۰۰۸ او په ۲۰۰۹ کې اصـلاح شـوی) او د عامه تدارکاتو لپاره د طرزالعملونو قوانین (۲۰۰۷ ، او په ۲۰۰۹ کې اصـلاح شوی) دي. دغه قانوني چوکاټ د هغو وسایلو، کارونو او خدمتونو(د سلاکارۍ خدمتونو په ګډون) پر تدارکاتو د تطبیق وړ دی چې ملي او سیمه ییزې ادارې، ښـاروالۍ، او نور واحدونه یې د عامه ګټو له بودیجې تمویلوي. په داسې کال کې چې د بودیجې ترتیب او لګښت، د تدارکاتو په ګډون، په اساسي ډول د پورته یاد شـوي قانوني چوکاټ په نظر کې نیولو سره پر مخ وړل کېږي، د څار د نوې سترې ادارې قانون(د ۲۰۱۳ م کال فبروري) بیا بهرنۍ څار او ارزونه د څار د سترې ادارې له لارې کنټرولي.[۱]

درېیم مطلب ـ د بودیجې ترتیبولو او اجرا کولو بهیر

افغانسـتان د وزارتونو، ریاسـتونو، او خپلواکو آمریتونو یا واحدونو په ګډون ۵۴ بودیجوي واحدونه لري. بودیجه دوه برخې لري: اجرایوي بودیجه (معاشونه او د ادارې او مراقبت لګښتونه) او د پراختیایي بودیجه (سـترې پانګونې) دا چې بهرنۍ مرسـتې د حکومتي بودیجې له لارې او له بهره کېږي، نو دغو مرستو د بودیجې جوړښت پاشلی دی. ځکه نو بودیجه پر اصلي بودیجې، چې حکومت یې تنظیم او کنټرول په لاس کې لري (او د اجرایوي او پراختیایي بودیجې ځینې برخې هم په کې شاملې دي)، او بهرنۍ بودیجې، چې مرسـتندویان یې د حکومتي بودیجې له سـیسـتمه بهر په مخامخ ډول کنټرولوي، وېشل شوې ده. هغه پروژې چې د غیرحکومتي ادارو، ملګرو ملتونو او د مدني ټولنې ادارو له خوا پلې شـوې، له بودیجې بهر (off-budget) بلل کېږي. د ۲۰۰۲ او ۲۰۱۰ کلونو ترمنځ، شـاوخوا ۸۲ سلنه مرسـتې له بودیجې بهر (off-budget) میکانیزم له لارې جریان وموند. حکومت د

[۱] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کې د پلان او بودیجې جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۵ ـ۱۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجرايوي بوديجې، پراختيايي لګښــتونو چې له کورنيو عايداتو تمويلېږي، او د بوديجې دننه (on- budget) پراختيايي مرستو يوې برخې چې ازادې مرستې نومول شـوې، بشـپړ واک په لاس کې لري. واقعاً افغانسـتان په خورا لوړه کچه پر بهرنيو مرسـتو متکي دی چې د ۲۰۰۵ او ۲۰۱۱ کلونو ترمنځ دغو مرستو د ناخالصـو عايداتو ۷۶ سلنه جوړوله او د مرسـتو لوړه برخه (څه د پاسـه ۵۰ سلنه) پر امنيتي سکتور لګېدلې ده.[۱]

څلورم مطلب ـ د بوديجې ترتيب او ولايتونه

د بوديجې د ترتيب بهير نه يوازې يو تخنيکي بلکې يو خورا سـياسـي بهير هم دی چې د ګټو مختلفې ډلې او حکومتي ادارې په کې د سرچينو لاسته راړلو لپاره سيالي کوی.

د بوديجوي لومړيتوبونو په اړه ښـايي د سياسي لوبغاړو او بيوروکراتانو تمې په ټکر کې وي. د دې مسئلې د حل لپاره دواړه، تخنيکي چارو ته پام او د اجماع رامنځته کول مهم دي. د بوديجې بهير په اسـاسـي ډول يو تکراري بهير دی چې په کې شـته بوديجې ته په پام سـره د عامه پاليسـۍ هدفونه ټاکل کېږي. په دې تړاو، وزيران د خپلو بوديجو وړانديزونه سـپاري، او د ماليې او اقتصـاد وزارتونه دغه وړانديزونه ارزوي او د اصـلاح لپاره يې بېرته لېږي. د بوديجې وړانديزونو لېږد رالېږد ترهغو دوام کوي چې هوکړه پرې وشـي. دغه تکراري بهير وخت، ښـو اړيکو او مخابرو، او د مسـئوليت څرګندو لارو ته اړتيا لري چې د بوديجې واحدونه، د ماليې وزارت او د اقتصـاد وزارت په پرانيسـتې او آزاده ډول سره خبرې اترې وکړي او د يو بل قانع کولو لپاره خپل دلايل وړاندې کړي او يوې مناسبې پايلې يا حل لارې ته سره ورسېږي. ان که يو وزارت يا د وزارت ټيټ پوړ (افغانستان کې) ولايتي اداره و نه شـي کولی چې خپله غوښتنه لاسته راوړي، بيا هم بايد دا ډاد ترلاسـه کړي چې د بوديجې د جوړولو بهير عادلانه او روڼ و او دا چې د دوی پر وړانديز غور شـوی او نورو رياستونو ته په پام سره، دوی ته په يوه بې پرې ډول ځواب ورکړل شـوی دی. د خبرو اترو او بحث له بهير وروسـته، دوی بايد لږ ترلږه د خپلو بوديجو د کچې ټاکلو د دلايلو، حقايقو او خنډونو په اړه وپوهېږي. دا کار د بوديجې واحدونه هڅوي چې د خپلې بوديجې مسـئوليت په غاړه واخلي، بوديجه خپله وګڼي او دغه ټول بهير ته درناوی ولري. ګڼې ښکېلې غاړې ښايي دغه بهير له پامه وغورځوي، ځانونه ګوښه شوي احساس کړي او خپله لېوالتيا او تشويق له لاسه ورکړي. که مناسب ځواب ور نه کړل شـي، دوی ښـايي فکر وکړي چې وړانديزونه يې په سم ډول نه دي کتل شوي او دا ښايي دوی اړ کړي چې د خپلو پروژو د تمويلولو پخاطر د بوديجې نورې لارې ولټي. د پورته ياد شوي چوکاټ پر اساس به د افغانستان بوديجوي بهير ته بيا کتنه کېږي چې په عمومي ډول د دغه بهير نيمګړتياوې او د سـيمه ييزو ادارو ونډې او فعاليتونه په نښـه شـي. بحث پر دريو موضـوع ګانو راغونډ دی: د معلوماتو جريان چې ولايتي پراختيا پلان له بوديجوي بهير سـره تړي، د بوديجې د ترتيب بهير، او وزارتونو او ولايتي اداره ترمنځ د اړيکو او همغږۍ ميکانيزمونه.

---

[۱] بيژن، نعمت الله او اميل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کې د پلان او بوديجې جوړولو بهيرغير مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پینځم مطلب ـ د بودیجې منظوري او ولایتونه

کله چې د تخنیکي بودیجې لومړی بنه چمتو شــي، نو د بودیجې د منظورۍ بهیر هغه مهال پیلیږي چې پر اجرایوي بودیجې قانوني بحث ترسـره شـي او بالاخره د قانون برخه شـي. دا پړاو هغه مهال پیلیږي چې اجرایوي څانګه په رسـمي ډول بودیجه مقننه پلاوي ته وړاندې کړي. بیا مقننه پلاوی پر بودیجې بحث کوي، چې ښایي دا بحث علني وي او د مقننه کمېټې له خوا په کې رای اچونه هم ترسره شي. دغه بهیر هغه وخت پای ته رسېږي چې بودیجه یا په اصلي یا اصلاح شوې بڼه د مقننه پلاوي له خوا ومنل شـي. دا امکان هم شـته چې مقننه پلاوی وړاندې شـوې بودیجه رد کړي، او په ځینو هېوادونو کې ښـایي د رد شوې بودیجې پر ځای مقننه پلاوی پخپله بودیجه جوړه او وړاندې کړي. افغانستان کې د اساسي قانون پر بنسټ، مقننه پلاوی حق لري چې د بودیجې د منظورۍ کار تر یوې میاشتې وځنډوي. په حقیقت کې، د افغانسـتان د مالي چارو د مدیریت مالوماتي سیسـتمونه د هر بودیجوي واحد او د هر ولایت د بودیجې برخه بېله ثبتوي. دغه راز، د هر لګښـتي کوډ، پروګرام، او هرې پراختیایي/اجرایوي بودیجې مالومات هم بېل ثبتېږي.[1]

شپږم مطلب ـ د بودیجې اجراء او ولایتو لپاره یې عواقب

د بودیجې له منظورۍ وروسته د بودیجې د اجرا مرحله پیلیږي. اړوندو وزارتونو ته ځانګړې شوې بودیجې بیا د همدغو وزارتونو له خوا پر ولایتي اداره وېشل کېږي.

وزارتونه په عمومي ډول د پخوانیو هوکړو پر اساس خپلې بودیجې ولایتي ادارې ته ورکوي خو د وېش لپاره کوم څرګند بهیر نشـته. د مالیې وزارت د سـرچینو د عمودي او افقي وېش لپاره هېڅ راز مناسب معیار یا فورمول نشته، د مالیې وزارت په تېر کې د وېش کچو په نظر کې نیولو سره سرچینې وېشـي، او په دغه بهیر کې د انفلاسیون لپاره یوه اندازه سمون، د اسعارو د راکړې ورکړې کچه، او د اړوندو وزارتونو د اجرا وړتیا هم په پام کې نیســي. ځکه نو د پارلمان غړو د اروزنې او نظرونو ترڅنګ، وزارتونو ته د سـرچینو وېش د پورته یاد شـوي معیارونو پر اســاس ترسـره کېږي. د دې ترڅنګ، د بودیجې د اجرا ټیټه کچه، چې د لګښتونو د مدیریت د اغېزمنتیا ښکارندویي کوي، یوه ننګونه ده. د بودیجې د اجرا د ټیټې کچې لاملونه تر ډېره د مالیې وزارت او ولایتي ادارې محدوده وړتیا، د مالیې وزارت له خوا د بودیجې د لېږد بهیر کې له اندازې ډېره بیوروکراسـي، د پارلمان لخوا د بودیجې منظوري په ځنډ ، او ځینې وخت د مرسـتندویانو په ژمنو کې ځنډ دی. د دې ترڅنګ، د تدارکاتو په بهیرونو کې له اندازې ډېرې بیوروکراسۍ او پېچلتیاوو د بودیجې د اجرا بهیر کمزوری کړی دی.

د بودیجې د ترتیب او اجرا په بهیرونو کې د ولایتي ریاستونو او والیانو ناڅرګند رول په بودیجوي بهیر کې لا نور او د پام وړ ځنډ لامل کېږي. په ولایتي کچه د بودیجې د اجرا بهیر متنوع ښـکاري خو داسې معلومات یا اسناد نشته چې دغه چاره تائید کړي. ان د مالیې وزارت هم د ولایتي بودیجې په اړه د معلوماتو په ورکولو کې پاتې راغلی. په ولایتي کچه د بودیجې اجرا او د تدارکاتو د بهیرونو یو شـمېر مهمې ځانګړنې په لاندې ډول دي:

[1] بېژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۲۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د اجرایوي بودیجې د معاشـــونو برخه په ولایتو کې لګول کېږي. په مرکز کې له اړوندو وزارتونو څخه د ټاکل شوې بودیجې له لاسته راوړلو وروسته ولایتي ریاست د معاشـونو د ورکولو واک لري، پرته له دې چې نوره منظوري وغواړي.
- د عملیاتو او مراقبت د لګښـتونو په تړاو، ولایتونه په مرکز کې د وزارت له منظورۍ پرته محدود قدرت لري، او د تدارکاتو اعظمي کچه د والیانو لپاره تر ۱۰ زرو امریکایي ډالرو او رئیسانو لپاره له زرو تر دوو زرو امریکایي ډالرو ده.
- پراختیایي بودیجه د کابل له لورې مصرفېږي. تر هغه بریده چې مالومه ده، په دې تړاو ولایتي ریاستونو ته د لاسلیک هېڅ واک نه دی ورکړل شوی.

خو د ټولو پراختیایي لګښتونو د قراردادونو ورکولو او د عملیاتي او مراقبت لګښتونو، چې د ولایتي رئیسـانو او والیانو د لاسـلیک له حده وتلي وي، د واک یوازینۍ مرجع وزیران دي. په عمومي ډول، دوی خپل واک نه لېږدوي، پرته له یو څو وزیرانو چې یوه اندازه واک یې خپلو مرسـتیالو وزیرانو ته ورکړی دی. دا ښـایي یو له دلایلو وي چې د پراختیایي لګښـتونو د اجرا کچې ولې دومره ټیټې دي. د والیانو بالفعل رول هم د ولایتي بودیجې د اجرا ستونزو یو لامل ګڼل کېږي. داسې قضیې شته چې په کې والیان د لګښـتونو لپاره خپله منظوري کاروي، که څه هم په ځینو ولایتو کې د دغه کار واک د ولایتي اداري رئیسانو ته ورکړل شوی دی. لکه چې مخکې یادونه وشوه، والیان له مرستندویانو off-budget یا له بودیجې بهر مرستې هم لاسته راوړي.

اووم مطلب ـ د ارزوني او پلټنې بهیر

لګښـتونه له دوو لارو کنترولېږي، په عمده ډول د کورنیو او بهرنیو ارزونو او پلټنو له لارې. هر وزارت د کورنۍ ارزونې او پلټنې واحدونه لري. د مالیې وزارت د هر لګښـــتي واحد لپاره یو کنترولونکی ټاکي چې د مالیې وزارت ته د بودیجې د برخې وړاندیز له سـپارلو مخکې په وړاندیز کې شته تېروتنې سموي او د مالي قوانینو تطبیق ډاډمنوي. دغه کنترولونکي د بودیجو په فرعي واحدونو کې هم د سرچینو لګښت کنترولوي. خو د مالیې وزارت او د څار او ارزونې ستره اداره ترمنځ یو شمېر مشـترکې دندې شـته چې د ارزونې او پلټنې بهیر او د مالیې وزارت اود څار او ارزونې سـتره اداره دندې تتوي.

درېیم بحث ـ د افغانستان د عامه مالي چارو د مدیریت سیستم او د عامه مالي چارو د ښه مدیریت اصلونـه

د حکومتولۍ پر کچې د بودیجوي سیستمونو د اغېز په تړاو، باید په یاد وساتو چې افغانستان په خپلو رسمي ادارو کې د ځواب ورکونې له غبرګو ستونزو سره لاس او ګرېوان دی، چې د خپلویو او قبیلې ته د وفادارۍ په توګه څرګندېږي او له کبله یې خلک د شـخصـي ګټو لاسته راوړلو هڅې کوي. که څه هم افغانستان د مالي چارو د مدیریت سیستمونو په تړاو د کمزورو هېوادونو په لست کې نسبتا ښه مقام لري خو دا د شـخصـي ګټو او اداري فسـاد په کمولو کې مرسـته نه کوي. که د مالي چارو د ښـه مدیریت د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځلورو اصلونو په رڼا کې وارزول شي، نو د افغانستان د عامه مالي چارو د مدیریت سیستمونه په لاندې ډول خلاصه کولی شو[1]:

- د مالي چارو ډسپلین: دا چې افغان حکومت پر بهرنیو مرستو خورا زیات متکي دی نو ځکه یې د مالي کسر تاوان په ظاهره تقریبا هیڅ یا ډېر کم دی. خو د مرستو جریان کې د بدلونونو له کبله، دا میلان ښایي ژر بدلون ومومي چې شاید د نه کنټرولېدونکو کسرونو لامل شي.
- د ستراتېژیکو لومړیتوبونو لپاره د بودیجې جوړول: د بودیجې او پلان جوړولو بهیر جامع نه دی، او د بودیجې سیستم د بودیجې دننه او بودیجې بهر دوه ګوني حالت له کبله پاشل شوی دی . د پلان او بودیجې جوړولو بهیر کې باید ګډون زیات شي.
- له سرچینو اغېزناکه ګټه اخیستنه: د بودیجې اجرا بهیر کمزوری او د اجرا کچې ټیټې دي، او په تدارکاتو کې ګڼې ستونزې شته، ځکه د ادارو وړتیا کمزورې او اداري فساد پراخ دی. که څه هم له ۲۰۰۲ م کال راهیسې حالت ښه شوی، خو د بودیجې د څار بهیر کې د خلکو د ښکېلولو لپاره هیڅ اداري میکانیزم نشته.
- ځواب ورکونه: دا تر ټولو ستره ستونزه ده. دواړه، د ارزونې او پلټنې اداري او قضایي سیستم وړتیا او باور نه لري.

لومړی مطلب : د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي

د مخکې یادو شویو اندېښنو د حل لپاره، د مالیې وزارت د ۲۰۱۵ م کال د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي جوړه کړه چې موخه یې د بودیجې جوړولو بهیر په برخه کې ولایتو ته یوه اندازه واک لېږدول و. دغه پالیسي د ۲۰۱۵ م کال اکتوبر کې د کابینې له خوا تائید شوه، نوموړې پالیسي لاندې موخې درلودې.

- د بودیجې جوړولو بهیر کې د مرکزي او سیمه ییزو ادارو د مسئولیتونو تعینولو پخاطر یو قانوني چوکاټ جوړول، چې ولایتي شورا به په کې یو مشورتي رول لوبوي.
- د عامه مالي چارو مدیریت په برخه کې ولایتي ادارو ته مناسب مسئولیتونه او واکونه ورکول چې په ملي کچه د عامه مالي چارو د مدیریت یو اغېزناکه سیستم جوړ او پراخه کړي،
- په (افقي او عمودي ډول د بودیجې وېش) لپاره یو منظم او معیاري چوکاټ جوړول چې د برابرو خدمتونو وړاندې کولو ضمانت وکړي او په ټول هېواد کې د بې وزلۍ له منځه وړلو کې ونډه واخلي،
- د بودیجې د اعظمي کچې د معیارونو پر اساس، د شته او نویو شتمنیو د مراقبت لپاره د کافي اندازه سرچینو د وېش ډاډمنول،
- د بودیجې په جوړولو، اجرا او څار کې د ولایتي چارواکو ګډون یقیني کول،
- د روڼوالي، ځواب ورکونې، او مالي ډسپلین لپاره د مرکزي او ولایتي ادارو او مرستندویانو ترمنځ د همغږۍ او اړیکو زیاتول، او د موازي جوړښتونو/ بهیرونو له منځه وړل، او د

[1] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کې د پلان او بودیجې جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۲۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

بودیجوي احصــایو او شــمېرو خپرول، او دغه راز بشــکېلو غاړو ته د رپوټ ورکولو بهیرونو منظمول.

د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي د لاندې بهیرونو له لارې د دغو موخو لاسته راوړلو هڅه کوي:

- درې کلن ازمېښتي طبیق،
- پر معیار ولاړ بودیجوي سیستم له لارې په عمودي او افقي ډول د سرچینو وېش.
- د هر اړوند وزارت د پرېکړو پر اساس د لا نورو مسئولیتونو لېږد، چې په کې د پراختیایي او عملیاتي بودیجې لېږدول شوي واکونه هم شامل دي.
- د بودیجې د جنتري بدلول چې د ولایتي بودیجو جوړولو وخت زیات شي،
- له بودیجې څخه اضــافي ســهولتونه چې د (نامشــروطې بودیجې) په نامه یادېږي، چې په سکتوري بودیجې کې ورته ځای نه دی ورکړل شوی،
- د ولایتي بودیجې کارپوهان گومارل چې په ولایتو کې له مستوفیتونو سره د بهیر په مشرۍ کې مرسته وکړي.

د ځینو نیمگړتیاوو سربېره، د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي اغېزناکه بودیجې او پلان جوړونې په لور یو مثبت گام دی. خو دا پالیسي د ادارو رول په واضحه توگه نه تعینوي او د پلې کولو لپاره تر ډېره د حکومت د نورو ادارو پر پروگرامونو متکي دی. د دې ترڅنگ، دا ولایتي ریاستونو ته د لگښتونو د مسئولیتونو د لېږد په تړاو هېڅ ډول ترتیب ته اشاره نه کوي. د پراختیا د لا پېچلو لگښتونو پر وړاندې بنایي د کارکونکو یا عملیاتي او مراقبت لگښتونو د مدیریت لپاره په بشپړ ډول مختلفو تگلارو او وړتیاو ته ضرورت وي ، د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي په دې اړه هېڅ راز پړاویزې تگلارې ته اشاره نه کوي، بلکې بهیر د اړوندو وزارتونو اختیار ته پرېږدي. د دې پر بنسټ، کله چې د غیرمرکزي بودیجې غوراویو په تړاو د حکومت د پالیسی انتخابونه وارزول شي، تر ځایه گډ او ناڅرگند یا گونگ ښکاري.[1]

دوهم مطلب ـ د ولایتي بودیجې او پلان جوړلو په برخه کې نیمگړتیاوې او سپاربښتنې

لومړی جز ـ له اندازې زیات د چارو مرکزیت

د پلان او بودیجې جوړولو بهیر کې له اندازې زیات مرکزیت افغانستان له داسې یوه حالت سره مخامخ کړی چې سیمه ییزه حکومتي ادارې په کې له پامه غورځېدلي او د هغوی له وړتیاو پوره گټه نه ده پورته شوې. په داسې حال کې چې په کابل، ولایتو او ولسوالیو کې حکومتي ادارې موجودې دي، خو په ولایتي او ولســوالیو کچه ســیمه ییزې ادارې د پلان او بودیجې جوړولو بهیر کې په اغېزناکه ډول گډون یا ونډه نه لري. د حکومت ډېری دندې لکه د عامه مالي چارو مدیریت، د اوبو مدیریت او د پولیســو چارې په کابل کې د وزارتونو او ریاســتونو له خوا پر مخ وړل کېږي. دغه بهیر د خدمتونو وړاندې کولو، د تطبیق بهیر څار، او په ټیټه کچه ځواب ورکونې لپاره ناوړه عواقب لرلې دي. په مرکزي کچه پلان او بودیجې جوړول بنایي د ځینو ملي پروژو د ډیزاین او پلي کولو کارونه اسانه کړي. خو دغه ډول میکانیزم د ځایی حکومتي ادارو او ځایي ټولنو له وړتیاو څخه بشپړې گټې اخیستنې کې

---

[1] بېژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۳۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاتې راځي. په ولایتو او ولسوالیو کې له شته ادارو په ډېر کمزوري ډول کار اخیستل کېږي او د کار قدر یې هم کم دی. لکه چې د لیکنې پخوانیو برخو وښوده، د والي دفتر، په ولایتو او ولسوالیو کې حکومتي ادارې، او ټاکل شوي ولایتي شورا دا وړتیا لري چې د بودیجې او پلان جوړولو بهیر ښه کولو کې مهم رول ولوبوي.

ستونزه (له اندازې ډېر مرکزیت) باید له پورته کچې د ټیټې کچې په لور حل شي. وزارتونه باید ولایتي ادارو ته لارښوونه وکړي چې د خپلو چارو رپوټ څنګه سپارلی شي او څنګه باید خلکو ته عامه خدمتونه ښکاره کړي. داسې ښکاري چې اړوند وزارتونه د خلکو پر وړاندې د مسئولیت ډېر کم احساس کوي. په ملي کچه د مالوماتو شریکولو کمی دی، خو په ولایتي کچه، ډېره ګرانه ده چې د اړوندو وزارتونو په اړه مالومات لاسته راوړل شي. د پلان او بودیجې جوړولو بهیرونو کې د خورا لوړې کچې مرکزیت په ولایتو او ولسوالیو کې د حکومتي ادارو د وړتیا لوړولو له فعالیته هم پام اړولی دی.

دوهم جز ـ ناڅرګند او ګونګ اداري رولونه یا دندې

بله عمده نیګړتیا چې د اغېزناکه ولایتي پلان او بودیجې جوړولو مخه نیسي د مختلفو حکومتي ادارو ناڅرګند رول دی. جګپوړي چارواکي ډېر کله نه پوهېږي چې په دفتر کې د دوی رول څه دی. ځکه نو که اشخاص خپله هڅه و نه کړي او له نوښت نه کار وانخلي نو ولایتي ادارې له کابله امرونو ته انتظار باسي. ډېرو هغو حکومتي چارواکو، مرستندویانو او د مدني ټولنې فعالانو چې لیکوالانو ورسره مرکې کړې استدلال وکړ چې په کابل کې د وزارتونو دندې، په ولایتو او ولسوالیو کې د اړوندو وزارتونو ادارې او د ټاکلو شویو ولایتي شورا دندې په واضح ډول نه دي تشریح شوې. دغه ناڅرګندوالی په غیرعمودي ډول د کمزوري تطبیق، د رسمي سیمه بیزو ادارو د وړتیا لوړولو کې د ناکافي پانګونې، او د وخت او سرچینو د ضایع کېدو لامل شوی دی. که څه هم په کابل کې وزارتونه ښایي دې ته اړتیا ولري چې د ځانګړو مسئلو په اړه خپله پرېکړې وکړي، خو که د تدارکاتو بهیر په څېر ولایتي چارې د کابل له خوا په تفصیلي ډول وڅارل شي، دا شاید په سیمه بیزه کچه د خدمتونو رسولو بهیر وځنډوي. د پلان او بودیجې جوړولو بهیر کې د ولایتي او ولسوالیو ادارو رول ناڅرګند دی. دا واضحه نه ده چې ولایتي پلانونه او بودیجه باید څوک جوړې کړي. ځایي لومړیتوبونه باید څنګه په ګوته او په ملي پلان او بودیجه کې ورګډ شي؟[1]

په ولایتي پراختیایي پلان کې په ټولیز ډول د لومړیتوب پر اساس ټاکل شوې پروژې شاملې دي. ټولنې د خپلو اړتیاو پر بنسټ دغه پلانونه وړاندې کوي چې بیا د اقتصاد وزارت ته سپارل کېږي. دغه وړاندیزونه خلک جوړوي او د سیمه بیزې پراختیا شورا ته سپارل کېږي، وروسته یې بیا د د ولسوالی د پراختیا شورا له خوا لومړیتوب ټاکل کېږي او د ولایت پراختیایي کمېټې ته سپارل کېږي. د دغو بهیرونو او وړاندیزونو پر اساس، د اقتصاد ریاست د ولایت پراختیایي پلان سره په همکاری د ولایتو لپاره پراختیایي پلانونه طرحه کوي. دغه پلانونه بیا وزارتونو او اړوندو ریاستونو ته سپارل کېږي چې بودیجه ورته وټاکل شي. بیا هر اړوند وزارت پلان د اقتصاد وزارت ته سپاري چې د بودیجې کمېټې له

[1] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۳۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوا، چې د ماليې وزارت، د اقتصاد وزارت، د بهرنيو چارو وزارت او د وزيرانو د سکرتريت شورا د اداري چارو دفتر په کې شامل دي، وارزول شي. تر دې وروسته پروژې د منظورۍ لپاره کابينې ته وړاندې کېږي، او له منظورۍ وروسته، وزارتونو ته د پلي کولو لپاره سپارل کېږي. داسې ښکاري چې د ماليې وزارت، د اقتصاد وزارت او دغه راز د سيمه ييزو حکومتونو خپلواکه ادارې د قانوني او بالفعل دندو تر منځ واټن شته دی. د اقتصاد وزارت چې بايد د پلان جوړولو بهير مشري وکړي، د محدودې وړتيا له کبله، په ځانګړي ډول د تېرې لسيزې په لومړي کال کې، له صحنې لرې شوی او بل لامل يې د مرستندويانو دا خوښه ده چې د بوديجې او مرستو وېشلو لپاره له ماليې وزارت سره کار وکړي. اوس اړتيا ليدل کېږي چې يوه واحده اداره په ګوته شي، ترجيحا د اقتصاد وزارت، چې د پلان بهير همغږی کړي او هم يې وڅاري. سره له دې، د ماليې وزارت د نورو عادي ماليو وزارتونو په پرتله ډېر پياوړی دی. دا نه يوازې د عامه مالي چارو مديريت کارونه پر مخ وړي، لکه بوديجه، عايدات، او د پيسو ورکړه، بلکې ملي پاليسيو او پروګرامونو مسئوليت هم لري. د سيمه ييزو حکومتونو خپلواکه اداره هم ورته ستونزه او ننګونه لري چې هغه سيمه ييز بهيرونه همغږي کړي چې نور وزارتونه هم په کې ښکېل دي. دې حالت د حکومت مختلفو ادارو کې ناڅرګندتيا رامنځته کړې، د اداري سياليو لامل شوی او د تطبيق بهير يې کمزوری کړی دی. د بهرنيو مرستندويانو له خوا تمويل شويو يو شمېر څېړنو موندلې چې له اندازې ډېر مرکزيت، په کابل کې د وزارتونو او ولايتو کې د رياستونو د دندو او رولونو په اړه د وضاحت نشتوالی، او په ولايتو کې ناکافي وړتيا د اغېزناکه پلان جوړونې او سرچينو وېش بهير پر وړاندې خنډونه جوړ کړي دي. ځکه نو په منځمهال کې بايد ولايتي بوديجې جوړولو پاليسي ته د زده شويو درسونو او کارپوهانو د سپارښتنو په اساس بيا کتنه وشي[1].

درېيم جز ـ اجماع او مخالفتونه

د افغان حکومت او بهرنيو مرستندويانو ترمنځ اجماع رامنځته شوې چې کابل کې مرکزي حکومت بايد د يو شمېر پرېکړو واک واليانو او ولايتو کې رياستونو ته ورکړي. د واک دغه ډول لېږد ته د افغانستان په اساسي قانون کې هم اشاره شوې خو حقيقي بڼه يې لا نه ده غوره کړې.

افغان حکومت ټينګار کړی چې د شته واحد حکومتي جوړښت دننه د ځينو مشخصو خدمتونو واک ولېږدوي او په دې تړاو، د ځايي حکومتونو خپلواکه ادارې او د ماليې وزارت تخنيکي بهير پر مخ وړی دی. د لېږد يا غيرمرکزيت يوه کاري ډله تعين شوې چې د لېږد بهير مهم پړاوونه په ګوته کړي او له مختلفو ښکېلو غاړو سره سلا مشورې وکړي. په دې وروستيو کې د ولايتي پلان او بوديجې جوړولو بهير ځينې اداري دندې د ولايتي بوديجې جوړولو پاليسي له لارې واضح شوې دي، او له راتلونکې د سيمه ييزې حکومتولۍ پاليسي څخه هم همدا تمه کېږي. د ولايتي بوديجې جوړولو پاليسي د پلان او بوديجې جوړولو بهير کې ترڅايه د ماليې وزارت، د اقتصاد وزارت، اړوند وزارتونو، ولايت کې رياستونو، ټاکلو شويو ولايتي شوراګانو او مستوفيتونو دندې او رولونه واضح کوي. د ولايتي بوديجې جوړولو پاليسي پر بنسټ، واليان به په ترتيب سره ولايتي پلانونه او د ولايتي پراختيا کمېټه او د عامه مالي چارو مديريت کمېټې له خوا وړاندې شوې بوديجه منظوروي. د ولايتي پراختيا کمېټه به د مختلفو

---

[1] بيژن، نعمت الله او اميل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بوديجی جوړولو بهيرغير مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۳۳-۳۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ریاستونو او ښکېلو غاړو ترمنځ د ولایتي پلان او بودیجې جوړولو بهیر همغږی کوي، په داسې حال کې چې مستوفیتونه او ولایت کې د اقتصاد ریاستونه به د ولایتي بودیجې او پلان بهیرونه همغږي کوي. د مالیې او اقتصاد وزارتونه به ولایتي پلان او بودیجې وړاندیزونو ته د بودیجې جوړښت سره سمون ورکوي. وزارتونه به بیا د سکتورونو د اعظمي کچې بودیجې په پام کې نیولو سره ملي پروژو لپاره سرچیني په ګوته کوي او بودیجه به ولایتي ریاست ته سپاري. د بودیجې کمېټه به د ولایتي بودیجې ابتدایي اعظمي کچه ټاکي. وروسته به ولایتي ریاستونه په کابل کې د اړوندو وزارتونو د غوښتنې پر اساس خپلې بودیجې جوړوي. د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسی پر اساس، ولایتي ریاستونه به د خپلو بودیجو وړاندیزونه د ولایتي پراختیا پلان پر اساس جوړوي. ولایتي شورا مشورتي رول لري. د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسی په نظر کې لري چې د مالیې وزارت به په هر ولایت کې یوه ولایتي د مالي چارو د مدیریت کمېټه جوړوي چې د اړوندو وزارتونو او د هغوی ولایتي ریاستونو ترمنځ اړیکې ټینګې او همغږي رامنځته کړي. دغه پالیسي پر بهرنیو مرستندویانو غږ کوي چې د تخنیکي مرستو او ځایي حکومتولی پروګرامو ته د بودیجې ورکولو له لارې د ولایتي بودیجې بهیر ملاتړ وکړي. والیانو او ریاستونو ته د ځینو مشخصو پرېکړو واک پر ورکولو د ټولیزې اجماع سربېره، دغه واکونه او ورسره میکانیزمونه یې تر اوسه په واضح ډول تشریح شوي نه دي. په ډېرو مواردو کې، د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسیی د نورو اړوندو قوانینو او پالیسیو جوړېدو ته انتظار ویستلی، چې د تطبیق بهیر پر وړاندې خنډ جوړوي.

د مرکزي او ولایتي ادارو د واکونو ترمنځ د بیلتون یوه واضحه کرښه مهمه ده. که دغه ډول ستونزو ته پام و نه شي، نو ډېرې ښې هڅې او بهیرونه به بې اغېزې وي. د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي یو مهم سند دی، خو دا لا بشپړ نه دی، د تطبیق بهیر یې په اړوندو وزارتونو او ولایتي ریاستونو کې له اړوندو سمونونو سره تړلی دی. په تېره لسیزه کې سیاستونو د پلان او بودیجې بهیرونه اغېزمن کړي دي. دا چاره په ولایتو کې د لوړپوړو ګومارنو په بهیر کې جوته ده. په ځانګړې ډول والیانو ولایتي اداری ډېرې اغېزمنې کړې دي. د کرزي حکومت والیان او نور جګپوړي ولایتي چارواکي تر ډېره د سیاسي ملاحظو چې په کې له اغېزمنو سیاستوالو او سیاسي ګوندونو سره د دوی اړیکې شاملې وې، پر اساس ګومارل.

ډېرو والیانو د پلان او بودیجې پېچلتیاوو مدیریت کولو او له شته ځایي وړتیاوو څخه د ګټې اخیستنې لپاره تخنیکي وړتیا او د مشرۍ مهارتونه نه لرل. ځکه نو د همغږۍ، باور، وړتیا او ژمنتیا په برخو کې ستونزې پیدا شوې. په ډېرو ولایتو کې د مرکزي حکومت او ولایتي مشرتابه ترمنځ د باور کمي په اغېزناکه توګه د ځایي مالي لومړیتوبونو په ښه کولو بهیر پر وړاندې خنډونه جوړ کړي دي.

د وړتیا نشتوالی یوه غلطونکې اصطلاح ده چې مختلف لوبغاړي یې ډېر کله په افغانستان کې د سیمه ییزې حکومتولی د تشریح کولو لپاره کاروي. د مهارتونو کمي ته د وړتیا نشتوالي نوم ورکول د یوه ریاست د وړتیا نور اړخونه لکه کارکونکي، اساسي قوانین او بنستونه له پامه غورځوي. په ولایتي او ولسوالیو کچو د حکومت ریاستونه او دغه راز بنسټیز قوانین شتون لري، سره له دې چې ځینې یې ډېر پخواني دي، ځکه نو په سیمه ییزه کچه د وړتیا یو بنسټیز واحد موجود دی (داسې نه ده چې ګنې هېڅ راز وړتیا نشته) خو د ولایتي ریاست وړتیا محدوده ده، او دوی په اغېزناکه توګه د خپلو بودیجو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

چمتو کولو او پروژو پلي کولو کې شـــاته پاتې دي. د حکومت د خدمتونو وړاندې کولو وړتیا له یوه ولایته تر بل ولایته توپیر لري.[۱]

په عمومي ډول، ولایتي ریاستونه کمزوري او پاشلي دي. د ۲۰۰۱ م کال له وروستیو راهیسې، حکومت او مرسـتندویانو تر ډېره په کابل کې د وزارتونو او ریاسـتونو د وړتیا پر لوړولو پام راغونډ کړی دی. ځکه نو د وړتیا لوړولو یو نااندوله پروګرام پلی شـوی دی. په داسـی حال کې چې نوې د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسـي تر ځایه د مختلفو ولایتي ادارو او ریاستونو دندې په ګوته کوي، خو په غیرمرکزي کچه د وړتیا لوړولو ضرورت ته کمه توجه کوي.

حکومت باید د ولایتي پلان او بودیجې جوړولو د بهترۍ سمونونو د تطبیق سره موازي د وړتیا لوړولو پروګرامونه هم پلي کړي. د ولایتي ریاستونو پر جوړښت د نوې ولایتي بودیجې جوړولو پالیسۍ عواقب په پالیسـۍ کې نه دي شـامل شـوي. بدلونونه او د شـته ریاسـتونو او چارواکو د کار لایحې په جوړښـت کې ځاي شـوي دي. د ملکي خدمتونو کمېسـون په مختلفو ریاسـتونو کې د وړتیا لوړولو بهیر همغږي کولو کې مهم رول لوبولی شي. درې برخې په ځانګړې ډول بېړني پام ته اړتیا لري. لومړی، د بودیجې جنتري باید بدله شـي، چې ولایتي ریاسـتونه او د ولایت پراختیا کمېټه د خپلو پلانونو جوړولو فرصـت ترلاسـه او له ولایتي بودیجې سره یې یوځای کړي. دوهم، د ریاستونو جوړښـت ته باید بیاکتنه وشي ترڅو دوی وکولی شي په متواتر ډول د خپلو پلانونو او بودیجو جوړولو لپاره چارواکي وګوماري. دریم، د وړتیا لوړولو یو هراړخیز پروګرام باید پیل شي.

ځلورم جز ـ د ځواب ورکونې کمی

حکومت په ولایتي کچه د ځواب ورکونې ودې او اداري کولو چاره له پامه غورځولې ده. په ځانګړې ډول، حکومت د ډیزاین په چارو کې کورنۍ او بهرنۍ ځواب ورکونې، د سـرچینو وېش او تطبیق بهیر د پیاوړي کولو لپاره د میکانیزمونو جوړولو ته کافي پام نه دی کړی. د څار او ارزونې سـترې ادارې (SAO) پام تر ډېره د مرکزي حکومت د حسـابونو پر پلټلو او ارزولو راغونډ دی. ځکه نو ولایتي ځواب ورکونې ته نه پام د حکومتي مامورینو ترمنځ د بې تفاوتۍ کلتور پیدا کړی دی. دغه حالت په بهیرونو کې د خلکو کمزوري ګډون، چې کولی شـي له ولایتي لوبغاړو او چارواکو ځواب وغواړي، لا خراب کړی دی. له بلې خوا، د ټیټې کچې په لور ځواب ورکونه کمزورې ده. تر ننه، ټاکل شوې ولایتي شـوراګانې مشورتي رول لري. په دې تړاو، اجرایوي څانګې ښایي په هدفي ډول د پروژو تطبیق یا بودیجې اجرا چارو څار لپاره ډېره لېوالتیا نه وي لرلې. شـواهد ښـیي چې د پلان او بودیجې جوړولو بهیرونو کې د خلکو ګډون ځواب ورکونه زیاتولی شـي. د ملي پیوسـتون پروګرام لاندې ټاکل شوې پراختیایي شوراګانې د ولسوالۍ د پراختیا شورا یې ښه مثال دی، ځکه دوی ځواب ورکونکي او باوري اداري دي. د دغه پروګرام له مخې د بودیجې ضـایع کېدو یا بې ځایه لګېدو هېڅ رپوټ نه دی ورکړل شـوی، او خلک د ځایي پروژو په پلان، تطبیق او اجرا کې ګډون کوي. د ملي پیوســتون پروګرام په بریالیتوب کې دوو میکانیزمونو مهم رول لوبولی دی. لومړی، افغان حکومت له بهرنیو مرستندویانو سره په سلا د ټولنیزو او ځایي پروژو د ډیزاین، څار او پلي کولو لپاره واضحه رولونه او

---

[۱] بېژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۳۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دندې وټاکلې. دوهم، خلکو په دغه بهیر کې او له مختلفو لوبغاړو او چارواکو څخه په ځواب غوښتنه کې یې په پوره ډول ګډون وکړ.[1]

والیان ولسمشر تعقیبوي. دوی ولایتي شوراګانو ته ځواب نه ورکوي. که څه هم کابل کې حکومت پوهېږي چې والیان ولسمشر تعقیبوي، خو پارلمان استدلال کوي چې د والیانو ولسمشر ته ځواب ورکونه ډیموکراتیکه ځواب ورکونه او ټاکل شوی اداری لکه ولایتي شوراګانې او پارلمان کمزوری کوي. د تیوري له مخې، والیان باید د ځایي حکومتولۍ خپلواکه ادارې مشر ته رپوټ ورکړي چې دی بیا ولسمشر ته رپوټ ورکوي، خو ځینې والیان ان ځانونه ولسمشر ته هم ځواب ورکونکي نه بولي، نو د ځایي حکومتولۍ خپلواکه ادارې ته به ځانونه ولې ځواب ورکونکي وګڼي؟، دې چارې ته هم پام شوی چې کله سرچینې ولایتي کچې ته ورسول شي او که د ځواب ورکونې میکانیزمونه پیاوړي نه شي، نو په خزانه کې به د قانوني او غیرقانوني پیسو ورکړې تناسب زیات شي او له لوبغاړو یا چارواکو ځواب نه غوښتل کېږي. ځکه نو د بودیجې بهیر غیرمرکزي کول ښایي اداري فساد او د سرچینو ضایع کېدل زیات کړي. د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي والیانو ته فرصت ورکوي چې د ولایتي پروژو د پلي کېدو بهیر وڅاري. خو د ټاکلو شویو ولایتي شوراګانو د څار رول په واضح ډول نه دی تشریح شوی. کله چې والیان د حکومت د اجرایوي څانګې استازیتوب کوي، نو مهمه ده چې واضحه شي ایا ولایتي شوراګانې هم د والیانو کار څارلی شي که نه، که والیان د ولایتي پلان او بودیجې جوړولو کار مشري کوي، نو په عمل کې باید ولایتي شوراګانې د والیانو او ولایتي ریاستونو کار وڅاري. دغه ډول څار هغه مهال لا مهم دی چې والیانو ته په بودیجه کې لا زیات واک ورکړل شي. ځکه نو، د غیرمرکزي پلان او بودیجې جوړولو لپاره د ځواب ورکونې زیاتول او پیاوړي کول هم مهم دي. نوې پالیسي دا له پامه غورځوي چې د څار او ارزونې ستره اداره باید څه ډول ولایتي پلان جوړونه وڅاري. د ولایتي شوراګانو د څار رول لا تر اوسه په واضح ډول نه دی تشریح شوی. ځکه نو دغه برخې سملاسي خو په احتیاط، پام ته اړتیا لري. مهمه ده چې سمونونه په تدریجي ډول پلي شي چې له اندازې زیات مرکزیت، تنې اداري دندې، محدودې وړتیا او د ځواب ورکونې کمې ستونزې حل کړي[2].

---

[1] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۳۶ ـ۳۷)

[2] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۳۶ـ ۳۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایــله

افغانستان چې د نړۍ له مرکزواکو دولتونو څخه ګڼل کیږي، ډیری پرېکړې او صلاحیتونه یې د مرکزي حکومت سره دي، تر اوسه پورې په سیمه ییزه حکومتولۍ کې لکه څنګه چې ضرورت دی هغسې متوازنه اقتصادي او سیاسي پرمختیا نده رامنځته شوې. خو بیا هم په تېره یوه لسیزه کې دولت وکولای شول، چې د اړوندو وزارتونو په شمول د مرکزي دولت بنسټونه یو څه اندازه پیاوړي کړي. له همدې امله د متوازني پرمختیا هدف د تحقق لپاره د سیمه ییزې حکومتولۍ په برخه کې د یوې تولیزې پالیسۍ طرحه اړینه چاره ګڼل کېږي، چې باید رامنځته شي.

همدارنګه په سیمه ییزه حکومتولۍ کې متوازنه پرمختیا په دې درېو برخو کې پرمختګ ته اړتیا لري: د امنیت ټینګښت، د قانون حاکمیت او متوازنه اقتصادي پرمختیا. دغه درې برخې له یو بل سره خپل منځي اړیکي لري. د امنیت ټنګښت د هېواد په ټولو ولسوالیو کې د افغان امنیتي ځواکونو په شتوالي پورې تړلی دی. متوازنه پرمختیا د قانون حاکمیت ته اړتیا لري. په اسلامي فقه کې د عدالت ټنګښت د یو دولت د تشکیل بنسټ جوړوي او افغان عالمان د اسلامي فقهي د عملي کیدو بېلګې او د هغې د درناوي اوږده مخینه لري. خو زموږ تاریخ وایي، چې په تېرکې داسې پړاوونه هم ول، چې عدالت په کې په سمه توګه نه ؤ پلی شوی. د دغو پړاونو د تشکیل لاملونه د بهرنیانو یرغلوونه او کورنۍ جګړې وې، چې د دولتونو د ټوټه کیدو لامل شوي وو.

باید داسې یو اقتصادي مډل رامنځته شي، چې پر بنسټ یې سیمه ییزه اقتصادی ستراتیژیو او بنسټونو ته ډېره ترجیح پکې ورکول شوې وي. همدارنګه څرنګه چې په دولت کې اصلاحات رامنځ ته کېدل د وخت او ټکنالوژۍ د غوښتو سره ضرورت دي، په سیمه ییزه کچه هم د پراخو اصلاحاتو رامنځته کېدو ته ضرورت دی، په سیمه ییزه کچه د دغو اصلاحاتو عملي کیدل به په افغانستان کې متوازنې ، رښې او خوندي پرمختیا ته زمینه برابره کړي.

همدارنګه د ولایت په کچه د مهمو ادارو واحدونو په توګه د حکومتولۍ په برخه کې موږ تر اوسه له څو ستونزو سره مخ یوو:

- زموږ ولایتونه په اوسني شکل کې خپلواک حکمي شخصیت نه لري. والي د ولسمشر ځانګړی استازی ګڼل کېږي او هر ریس د یو وزیر ځانګړی استازی. امنیه قومانداني هم په مستقیمه توګه له کورنیو چارو وزارت سره په اړیکه کې ده.
- د اساسي قانون د ۱۳۶ مادې د حکم پر بنسټ سیمه ییزه اداره ولایت دی، خو اوسنۍ سیمه ییزه اداره د نفوس او موجود جغرافیایي ترکیب سره نه شي کولی خپلو دندو او مسوولیتونو ته د ښې حکومتولۍ د تامین او وګړیو ته د اسانتیاو او خدمتونو برابرولو ته رسیدګي وکړي.
- د بودجې په برخه کې هم ولایت یو خپلواک بودجوي واحد نه دی، پر دې بنسټ د هر ولایت هره سکتوري برخه په کابل کې د اړوند وزارت پورې اړه لري. په بودجوي منابعو څارنه او کنټرول او د ولایتونو د لګښت ډول فوق العاده کمزوری دی. پر دې سربېره زیاتره ولایتونه د کال په دویمه او دریمه ربعه کې خپله بودجه لاسته راوړي. په همدې دلیل په ولایتونو کې د بودجوي موثریت اندازه کله هم دې کچې ته نه رسېږي چې د ډاډ او رضایت وړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- په بېلابېلو ولايتونو کې شکايت دی چې دولتي پوستونه عموماً په بېلابېلو شکلونو په انحصار کې نيول شوي دي. د بېلابېلو ولسواليو تر منځ د منابعو په وېش کې زياتي ستونزې او شکايتونه وجود لري. دا نه همغږي او نه توازن د ولايتونو او ولسواليو په اداري کچو د دې لامل شوی چې د حکومت اغېز سخت کمزوی شوی او د سيمو په کچه يې اقتدار کم شي.
- د مالي منابعو او د بېلابېلو ولايتونو تر منځ لګښتونو کې د ناانډولي ستونزه د محلي حکومتولۍ په نظام کې له عمده کميو څخه ده، هر ولايت بې له دې چې له بل ولايت څخه خبر شي، تصور کوي چې کابل د مرکز په توګه له مختلفو ولايتونو سره په اړيکه کې تبعيضي ليدلوری او چلند لري. بل عمومي تصور دا هم دی چې کابل د ټولو ولايتونو په پرتله له تبعيضي ليدلوري چلند کوي او د هغوی د ستونزو او اړتياو په نسبت بې توجه دی.
- د ولايت او ښاروالیو د دندو تر منځ د روښانه تفکيک نه شتون هم جدي ستونزه ده. فعلاً دادواړه بنسټونه انتصابي وو او اغلب د خپلو دندو او واکونو د ټاکلو لپاره له جدي کشمکشونو سره مخ دي .لکه عامه ذهنيت دادی چې دولتي املاک په ښارونو کې عموماً د فساد يوه وسيله ده، څو هغه سرچينې چې له هغو څخه وکولی شي د دولت د اقتدار د حقوقي بنسټ په توګه ګټه وکړي او يا د دولت ډېرې اداري او مالي ستونزې حل کړي.

د پورتنيو ستونزو د حل لپاره دولت بايد د ولايت، ولسوالي او ښاروالي د اداري صلاحيتونو حدود په شفاف او روښانه ډول تعريف شي او حکمي شخصيت او قانوني دندې يې مشخصې شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندیزونه

- د ښاریتوب ممکنه ستونزو ته په پام سره، د ولایتي پلان جوړونې ښاري اړخونه باید په ښه ډول په ملي پلانونو کې شامل شي.
- د مالیې او اقتصاد وزارتونه باید په بهیرونو کې د لا نور وضاحت راوستلو له لارې په ملي پلان او بودیجه کې د ولایتي پلانونو او بودیجو یوځای کولو لپاره یو څرګند میکانیزم جوړ کړي.
- د ټاکلو شویو ولایتي شوراګانو او د ولایت د پراختیا کمېټې رولونه او دندې باید په واضح ډول تشریح شي.
- داسې ستراتېژیانې باید پیل شي چې د ښکېلو غاړو ترمنځ اجماع او همکارۍ پیاوړې کړي.
- د تدارکاتو بهیر کې د بودیجې جنترۍ، بودیجې محکمو، مالي چارو قوانینو او بیوروکراسیو په تړاو باید د عامه مالي چارو او لګښتونو مدیریت او د تدارکاتو قانون کې د سمونونو وړاندیز په موخه باید یوه قانوني بیا کتنه ترسره شي.
- د ښکېلو غاړو د رولونو او دندو او په کابل او ولایتو کې د پلان او بودیجې جوړولو بهیر د همغږۍ میکانیزمنو په ګوته کول
- د سیمه ییزې ځواب ورکونې بهیر ښه کول
- د څار او ارزونې سترې ادارې او ولایتي شوراګانو وړتیا او اعتبار، او دغه راز پارلماني څار باید زیات کړای شي.
- د مالي چارو رونوالی باید د ولایتي بودیجوي احصایو د خپرولو له لارې پیاوړی شي.
- د پارلمان غړي باید د روزنې او پارلمان لپاره د بودیجې له کارپوهانو جوړ یوه واحد له لارې د ملي او ولایتي بودیجې د پارلماني څار په اړه باخبره وسائل شي.
- د مرکزي او ولایتي ریاستونو د پلټنې او ارزونې رپوټونه باید په دوامداره توګه او عام فهمه ډول خپاره شي.
- د څارنې او ارزونې سترې ادارې او ولایتي شوراګانو وړتیا او اعتبار، او دغه راز پارلماني څار باید زیات کړای شي.
- د هرې سیمه ییزې ادارې دمسؤلیتونو د مشخصولو په موخه د اړتیا وړ قوانینو طرحه کول
- د قانون حاکمیت او د فساد سره د مبارزې عالي شورا تر سیوري لاندې د سیمه ییزې حکومتولۍ د یوې کمیتې رامنځته کول
- د ولایتونو او ولسوالیو د پولو د تشخیص په اړه د ملی مشورې بهیر رامنځ ته کول
- په هره اړوند زون کې د پروژو د پراختیا او تطبیق په موخه د اوو زونونو پرمختیایي ادارو رامنځته کول
- د تشویقي مالي مرستې، اضافه کارۍ او سیمه ییزه ادارو ته د عوایدو دزیاتولو اجازې ورکولو په شمول د سیمه ییزه مالي اصلاحاتو تطبیق
- د افغانستان په هره ولسوالۍ کې د حکومت له شتون څخه د ډاډ په موخه د یوې سیمه ییزې رغنیزې پروژې رامنځ ته کول
- د یوې سیمه ییزې بشري سرچینې د پراختیایي پروګرام رامنځ ته کول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځلیکونه (Reference)

۱. بېژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانســـتان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان
۲. ثاقب، نقیب الله . (۱۳۹۷ ه ش) . اداري حقوق، جلال آباد: مومند خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ
۳. ثاقب، نقیب الله او جعفر، حضـرت . (۱۳۹۸ ل) . د سـیمه ییزو حکومتونو مدیریت. جلال آباد، مومند خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ
٤. جنسین، اریک . (۲۰۱۳م) . د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي، کالیفرنیا: د افغانستان د حقوقي زده کړو پروژه ALEP (د ستانفورډ پوهنتون د حقوقو پوهنځی) ، لومړی چاپ. کابل ـ افغانستان
۵. څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د ســـیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ
٦. د افغانستان اساسي قانون ، (۱۳۸۲ل)
۷. د افغانستان اسلامي جمهوریت. (۱۳۹۷ ل). دسیمه ییزو ارګانونو د اصلاحاتو تګلاره، د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره
۸. د افغانستان اسلامي جمهوریت. د امنیت، حکومتداری، اقتصادي ودې، او فقر په ضد د افغانستان انکشافي ستراتیژي، (۱۳۸۷ـ۱۳۹۱ل)
۹. د افغلانستان د څېړني او ارزوني اداره(AREU)، (۱۳۹۴ ل) ، د الف نه تر یا د افغانستان لپاره مرستندوی لارښود، دیارلسمه ګڼه، کابل ـ افغانستان
۱۰. د ګلاس ســالت مارش و ابهیلاش مدهی . (۱۳۸۷) ه ش . حکومتداری محلی در افغانســـتان، ترجمه: عارف عمار، AREU واحد تحقیق و ارزیابی افغانستان، کابل ـ افغانستان
۱۱. رومینا ، ابراهیم . (۱۳۹۵ل) . تحقیق در رابطه: (تاثیر تخصص ګرایی بر کارکرد دولت محلی، مورد: شورای اسلامی شهر ایران)، http://georesearch.ir/article-۱-٤۰-fa.pdf
۱۲. نجات ، آریا ، (۱۳۹۳ل)، په افغانســـتان کي حکومتولۍ ته یوه کتنه، ژباړه : خادم احمد حقیقي، AREU، کابل ـ افغانستان
۱۳. نجات، آریا .(۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ
۱٤. نیکســن ، همیش .(۱۳۸۷ل). په افغانســتان کې ســیمه ییزه حکومت جوړونه، ژباړه : امان الله اتل.(AREU) د افغانستان د څېړني او ارزوني اداره، کابل ـ افغانستان
۱۵. همدرد ، نیازمحمد .(۱۳۹۶ل) . محلي اداره، جلال آباد: یار خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ
۱٦. https://idlg.gov.af/ps/history-idlg/ (۱۳۹۸ل)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library